Kadir Cangızbay

HİÇKİMSENİN CUMHURİYETİ

Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı

ÜTOPYA

Ütopya Yayınları: 21
Araştırma - İnceleme

© 2000 Ütopya Yayınevi

Yayına Hazırlayan
Mustafa Çoban

Kapak Resmi
Alberto Giacometti
"Burun"

Kapak Düzeni
Nilüfer Korkmaz Yaylagül

Sayfa Düzeni
Sevgi Küçük Çoban

Birinci Basım
Mart 2000

İkinci Basım
Ekim 2007

Baskı ve Cilt
Sözkesen Matbaası
İvedik Org. San. Matbaacılar Sitesi
558. Sok. B Blok No: 41 Yenimahalle - Ankara
Tel: (0 312) 395 21 10

ISBN 978-975-8382-24-8

Ütopya Yayınevi
Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara
Tel-Fax: (0 312) 433 88 28
e-posta: utopyayayinevi@hotmail.com

KADİR CANGIZBAY

Hiçkimsenin Cumhuriyeti

İyi ki Hasan Celal Güzel sıkıştırdı da, "Cumhuriyet'in 75. Yılı" için bir yazı yazdım.

Önce, Fikret Başkaya çok beğendi; "genişlet", daha doğrusu "daha bir mufassal hale getir" dedi. Sonra Murat Yılmaz, "bu yazı bağımsız bir yayın olmalı"; Mustafa Çoban da "hemen yayınlayalım" dedi; ve Sevgi Küçük (Çoban) ile Nilüfer Korkmaz (Yaylagül)'ın gayretleri ve katkılarıyla bu kitap meydana geldi.

"Hiçkimse"-nin/-leşme tabirini ise, "Hiçkimseleşmiş Türk İnsanı"nın (Birikim, Sayı: 83, 1996) isim babası Tanıl Bora'ya borçluyum.

Kadir CANGIZBAY

3 Mart 2000, Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

OSMANLI-CUMHURİYET DEVAMLILIĞI ÜZERİNE 11

"HİÇKİMSE"NİN CUMHURİYETİ 21

RESPUBLICA/HERKESİN OLAN 71

12 EYLÜL'DEN BAYRAK KUTSA(T)MA KARNAVALINA 81

KAHROLSUN TERÖR VE İRTİCA 91

GLOBAL HAYVANAT BAHÇESİ'NİN NESEPSİZLER KAFESİ: FUTBOL 101

"BİLGİ TOPLUMU"NA BİLGİDEN YANA REDDİYE 113

ÖNSÖZ

"Tarih, yanlışlarla/hatalarla açıklanamaz" (mealen, Sabri Çaklı); ya da ne sansarın kümese girip tavukları boğazlaması sansar açısından bir yanlıştır, ne de sansarın varlığı bizatihi tabiatın veya Tanrı'nın bir hatası.

Fikir/düşünce sistemlerini tarihsel öznelerin yerine geçirmek bir yana bu sistemleri kendilerini kotaran ve/veya kendilerine bayrak edinenlerden bağımsız olarak 'hüdâi nabit' birer varlık veya varoluşa hükmeden birer hüdâ imiş gibi görmek kadar metafizik bir yaklaşım olamaz.

Sineklerin gözlerinin kafalarının tepesinde bulunduğu ve de 360 derecelik bir ufka sahip oldukları bir veri iken, 'sinekçe' diye bir dil olsaydı, bu dilde 'ön-arka' ve/veya 'sağ-sol' değil, sadece ve sadece 'üst-alt' şeklinde kavram, kelime ve karşıtlıkların bulunabileceğini dikkate alır ve de biz siyasal dedikodu yazarı, kavram/fikriyat/din/kültür/zihniyet/medeniyet ve de hatta coğrafyalara aktörlük atfedip birbirleriyle dövüştüren bir mitolog veya 'siyaset bilimi(!)'ci vb... değil de sosyolog isek, ister istemez toplumsal gerçekliğin hangi tezahürünü (Cumhuriyet de dâhil) ele alırsak alalım, bu tezahürün temelinde/kaynağında bulunan grupsal gerçeklikten/kollektif özneden yalıtarak ele alamazdık.

OSMANLI-CUMHURİYET DEVAMLILIĞI ÜZERİNE

Osmanlı ile Cumhuriyet ilişkileri söz konusu edildiğinde, diyeceğimiz tabiî ki, burada hem bir devamlılık hem de kesiklilik bulunduğu. Ancak hemen aklımıza gelen, Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesinin, yani kesiklilik taşımayan tek ve aynı bir hareketin, bizler tarafından Güneş'in *doğması* ve *batması* şeklinde iki farklı hareketmiş gibi görülüp, yine iki farklı/ayrı ve üstelik birbirine zıt iki süreç, yani gece ve gündüz olarak görülüyor/yaşanıyor olması. Söz konusu tek ve süreklilikli hareket, yani Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesinin sonucunda bizlerin algıladığı Günbatımı/Gündoğumu ve gece ile gündüz ise, birer hâlüsinasyon değil, en sahicisinden iki farklı deneyim/yaşantı. Bu noktada aklımıza gelen bir şey daha var: en mükemmelinden birer kesiklilik gösteren sinema filmi karelerinin, belirli bir hızla gözümüzün önünden geçirildiğinde, hiç de kesiklilikli değil süreklilikli hareketler olarak algılandıkları.

Osmanlı ile Cumhuriyet arasında hem devamlılık hem de kesiklilik bulunması kaçınılmazdır, ama önemli olan bizim çıplak

gözle baktığımızda devamlılık olarak algıladığımızın gerçekten de devamlılık, kesiklilik olarak algıladığımızın da gerçekten kesiklilik olup olmadığıdır

Bilim, zaten her şey apaçık olmadığı, daha doğrusu bize apaçıkmış gibi geldiği şekilde olmadığı/cereyan etmediği için vardır ve bu da bilinen bir şeydir. Ancak biz ayrıca şunu da diyoruz ki, insanın herhangi bir durum, nesne ya da olguya ilişkin algısının çarpıtılmışlığı ve aldatıcılığı ile, insanın bu olgu, durum ya da nesne çerçevesinde ya da karşısında etkin özne olmaması, edilgen/belirlenmiş bir nesne konumunda bulunması veya taşıdığı nesne'lik payı arasında düz orantılı bir ilişki de vardır. Şöyle ki, insan Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmekte olduğunu algılamayıp da, Güneş'i doğar-batar olarak görüyor ve bu dönmenin devamlılığına karşılık bu olguyu devamlılık değil de kesiklilik taşıyan iki farklı olgu, yani gece ve gündüz olarak yaşıyorsa; bu, doğrudan doğruya Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesinden değil, insanın bu şekilde hareket eden Dünya karşısında edilgen, yani Dünya'ya yapışmış, dolayısıyla tümüyle onun hareketine tâbi bir biçimde onunla birlikte dönüyor, bu hareket çerçevesinde belirleyicilik payı sıfır, belirlenmişlik payı ise mutlak olmasından kaynaklanan bir durumdur.

Bunun tam zıddı bir durum olarak, insan, yerküre üzerinde, ancak onunla tam ters yönde ve de tam tamına aynı hızla hareket edebilseydi, yani dönme konusunda Dünya'nın kendisi üzerindeki belirleyiciliğini sıfıra indirebilseydi, artık Güneş'in Dünya karşısında hareket ediyor ve bir doğuyor bir batıyormuş gibi görünmesi göz yanılmasından da kurtulmuş olacaktı. Bu durumdaki bir insan için gece-gündüz kesikliliği de ortadan kalkmış olurdu.

Buradaki örneğimizden kalkarak, (bilimin işlevinden metodolojisine, bilim etiğinden bilimsel bilgi üretmenin sosyo-

ekonomik ve siyasal koşullarına, çok çeşitli alanlarda) çok sayıda sonuç çıkartabiliriz; ama biz burada, doğrudan konumuzla ilgili olarak şunları söylemekle yetinelim: ele alınan nesne beşerî, yani sosyal/tarihsel varlık alanında yer alan bir olgu ise, bilimsel bilgi üretmenin yeterli olmasa da zorunlu koşulu, bu işi yapmaya niyetlenmiş olan kişinin,

Birincisi, kendi beşerî varlığı itibariyle kendi dışından verilmiş/biçimlenmiş/belirlenmiş olup kendisinin münferit kimliğini oluşturan ve insan olmak için zorunlu olmadığı gibi, bütün insanlara eşit mesafede bulunması ve ne bugün ne de gelecekte bütün insanları/insanlığın tümünü kapsaması mümkün olmayan özellik, değer ve tercihlerini (fiiliyatta bunlardan vazgeçmeksizin, sadece teorik/zihinsel bir parantez içine almak suretiyle) devre dışı bırakması;

- İkincisi, kendi kendisini, içinde bulunduğu toplumsal dünyayı döndürme, yani toplumun işleyiş düzeni ve gidişatı üzerinde belirleme gücüne sahip egemenlik odaklarının dışında/uzağında tutmasıdır.

Bu koşulu yerine getirmediğinde, insan, döndüğünün/döndürüldüğünün farkında bile olamayacaktır; ki kendisini (de) döndürenin kim/kimler olduğunu ve ne yönde, nasıl döndürüldüğünü sorsun/sorgulayabilsin. Tabiî bu durumda, aslında kesiklilikli olana devamlılık/sabitlik atfederken, farkına varamadığı bu kesiklilikliğin fonksiyonunda ortaya çıkan görüntüsel farklılıkları da, varlık düzeyindeki bir kesikliliğin tezahürleri olarak görecektir. Oysa, hareket eden ve doğma ve batma şeklindeki iki farklı olgu temelinde birbirleri karşısında zıtlık da taşıyan iki farklı/kesiklilikli çerçeveye hayat veren şey Güneş değil, tam tersine bizim, biz kendisini düz ve sabit olarak algılarken aslında küresel bir yapıya sahip olup, ayrıca kendi ekseni etra-

finda süreklilikli bir hareket de gösteren bir zemin üzerinde ve tümüyle ona yapışık/tâbi durumda bulunuyor olmamızdır.

Bu noktada şunu söyleyebiliriz: Osmanlı ile Cumhuriyet arasında devamlılık bulunmaması zaten mümkün değildir, ama bu ikisinin birbirlerinin aynısı olmaları, dolayısıyla aralarında hiçbir kesiklilik bulunmaması da en az o kadar imkânsızdır. Cumhuriyet'i, işin içine toplumsal yapı kavramını, yani bu siyasal formasyonların varlıksal zemininin yapısını (bu zemini oluşturup, onun işleyiş ve hareket ediş biçimini veren belirleyicilikler hiyerarşisini ve bu belirleyicilikleri ayakta tutan, onlara kaynaklık eden kollektif özneler/grupsal birimler arasındaki güç ilişkilerini) işin içine katmaksızın doğrudan algılanır benzerlik ve farklılıklar temelinde ele almak kadar yanıltıcı ve yanlış hiçbir şey olamaz.

Buraya kadar serdettiğimiz genel mülahazaları, Georges Granai'den şu alıntıyı yaparak bitirelim: "(...) sosyolog, toplumsal gerçekliğin hangi veçhesini ele alacak olursa olsun, inceleyeceği her olgu, daima ve mutlaka gerçek bir kollektif birime, topyekûn veya kısmî bir çerçeveye, kısacası belirli bir grup gerçekliğine bağlı olarak varolmaktadır. Sosyolog, incelediği olguları bir an dahi olsun, bu olguların temelindeki gerçek toplumsal gruptan yalıtarak ele alamaz".*

Her şeyden önce şunu dikkate almalıyızdır ki, Cumhuriyet, asker ağırlıklı bir bürokrasi tarafından kurulup biçimlendirilmiştir. Ancak daha da önemlisi, bu bürokrasi, *'ancien régime'*le çatışma hâlinde, ona rağmen/karşı varolmuş, belirli bir devrim süreci içinde devrimci saflar içinden süzülüp gelmiş ve biçimlen-

---

* "Les techniques de l'enquête sociologique" in *Traite de Sociologie* (ed. G. Gurvitch), C. I, s. 136, PUF, Paris, 1958.

miş bir bürokrasi değil, doğrudan doğruya Osmanlı'nın bürokrasisidir: 'büro'sunu da, 'kratos'unu da Osmanlı'dan, Osmanlı olarak almıştır. Bu durumda Cumhuriyet, söz konusu bürokrasinin gücünün kaynağı değil, zaten mevcut olan gücünü meşrûlaştırmanın yolu/aracıdır.

Burada şunu da hatırlamalıyız: Tanzimat Fermanı'ndan Birinci ve İkinci Meşrutiyet'e, bütün reform, 'atılım' ve de hatta 'devrim'ler hep Osmanlı yüksek bürokrasisi tarafından/eliyle başlatılmış, biçimlendirilmiş, kotarılmıştır. Bürokrasinin bu gücü ise hiç de tesadüfî bir durum değildir: ne gerçek anlamda bir metropolü, ne de ulus ve/ya da sınıf türünden toplumsal bir tabanı bulunan bir saray imparatorluğunun, artık (yayılıp yükselme ne kelime) daralıp erime sürecine girmiş olmasının neredeyse kaçınılmaz bir sonucudur. Ama ne kadar güçlü olursa olsun, bürokrat, sonuçta memurdur ve gücünü amirinden alıp bu gücün meşrûluk temelini de yine amirinde bulur. Bu durumda, saltanatı da başından atmış Osmanlı bürokratı, belki artık tek/en güçlüdür ama aynı zamanda amirinden, dolayısıyla egemenliğini meşrûlaştıracak temelden de yoksun kalmıştır. Bir toplumsal grup olarak bir sınıf oluşturmadığı gibi, herhangi bir aile ya da aşiret, hatta kavim ya da ırka dayanmadığı için egemenliğini bunlar adına da meşrûlaştıramaz. Kaynak olarak İslam'ı gösterse, bu sefer de, iktidarı yine bir Osmanlı'ya, yani Halife'ye terk etmek, en azından onunla paylaşmak zorunda kalacaktır. Bu durumda en iyisi, egemenliğin kaynağına milleti yerleştirmektir; ama şu şartla ki, buradaki millet, rüştünü ispat etmemiş olarak kabul edilip, kılık kıyafetinden dinleyeceği müziğe kadar her konuda eğitilip medenîleştirilecek bir millet olsun; tabiî eğiticisi/nasıl eğitileceğine karar verecek olan da iktidarı elinde tutanlar, yani bürokrasi. Böylesine kapsamlı bir eğitim, ister istemez bir ilmihâl'i de zorunlu kılacaktır, ancak bu

tabiî ki İslam ilmihâl'i olmayacaktır -yoksa, işin içine yine Halife girer ya da Halife girsin girmesin, kendileri giremeyecektir-; öyleyse bir önceki ilmihâlin kaynağına mümasil, evrensel(lik) ve mutlak(lık) (iddiasında), onunla zıtlaşması değilse bile örtüşmemesi zorunlu yeni bir kaynak bulmak gerekir; ki o da Akıl ve de pozitivist anlamıyla Bilim olacaktır.

Saraydan devrim yapılamayacağı ve/veya egemenin ilerici olamayacağı zaten bir veri iken,* bürokrasinin kendisine egemen bir konum edindiği ölçüde/bu konumunu sürdürmek üzere ne tür bir yönelim doğrultusunda hareket edeceğine ilişkin olarak, 'Kahrolsun Terör ve İrtica' adlı yazımızdan alıntıladığımız aşağıdaki satırlar okunduğunda, Cumhuriyet'in asrı saadeti olarak telakki edilen ve Cumhuriyet'in cumhuriyetliğinin kendilerine endekslenmek istendiği ilke ve ölçütlerin içinde aranıp bulunmaya çalışıldığı ilk 15-20 yıllık döneminde ağırlık kazanan ve ilk bakışta bir mükemmeliyetçiliğin tezahürleriymiş izlenimi de veren bazı politika ve uygulamaların aslında nasıl bir çerçeveye yerleştirilmesi gerektiği daha bir açıklık kazanmış olacaktır: "(...) Mutlak anlamda bir irticanın, yani belirli bir dönem ve düzene gerçekten geri dönmenin olanaksızlığı bir veri iken, mürteciliğin de ancak göreli olarak, yani ancak 'ileri' olana göre tanımlanabileceği, söz konusu göreli mürteciliğin mümkün olan en uç noktasının ise mutlak bir immobilizm (hareketsizcilik, tarih-dondurmacılık) olacağı açıktır. Kendi varlıksal/bünyesel özellikleri itibariyle böylesi bir immobilizmden yana olup mürteciliğin en uç noktasında yer alması mümkün olan yegâne toplumsal grup ise bürokrasidir; ister dinsel (kilisesel) olsun, isterse

---

* Bkz. Fikret Başkaya, "İlericilik ve Gericiliğe Dair" in *Avrupa-merkezcilik, Resmi İdeoloji, Bilim ve Sosyalizm*, Ütopya Yay., Ankara, 1999, s. 160-162.

laik; ister askerî olsun, isterse sivil ya da ister partisel olsun, isterse sendikal. Elinden gelse -ve de kendi açısından çok haklı olarak- bütün toplumu klasörler hâlinde kataloglayıp bütün zamanlar için bir defada kendi çekmecelerine kilitleyecek olan bürokrasinin kendisine özgü hiçbir dinamiği bulunmadığı için, şu ya da bu ölçüde bir özerklik kazanıp belirli bir iktidar odağı konumunda bulunabilmesi ancak ve ancak diğer bütün toplumsal dinamiklerin önünü kesebildiği, bu dinamiklerden herhangi birinin diğerleri karşısında başat hâle gelmesini engelleyebildiği ölçüde mümkün olacaktır ki, bu da bürokrasinin ne denli özerk bir iktidar odağı hâline gelmişse, bu konumunu koruyup güçlendirmek üzere söz konusu immobilizmi topyekûn bir ideolojiye dönüştürüp toplumun tümüne empoze etmeyi deneyecek olması demektir" *

Söz konusu mükemmeliyetçilik izleniminin nereden kaynaklandığına ilişkin olarak da, hemen şu ipucunu verelim ki, mükemmel, tekemmül ile kökteş olup, mümkün olan en son noktasına kadar tekemmül etmiş, yani gelişmiş, olgunlaşmış, tamamlanmış, nihaî biçimini almış, bu hâliyle de tarihselliğin ötesine atlayıp mutlaklaşmış, dolayısıyla bundan böyle tekemmül etmesi, değişmesi mümkün olmayan demektir. İşte bu yüzden de 'mükemmel'in değişmesi/değişikliğe uğraması/uğratılması, aynı zamanda bozulma/yozlaşma demek olacaktır.

Gerçekten de, gerek bürokrasinin neredeyse yegâne iktidar odağı durumunda bulunduğu söz konusu dönemde ağır basan, gerekse daha sonraları, iktidarı eline geçirmiş komprador oligarşinin kendi düzenini idame ettirebilmek için bürokrasiye, söz konusu düzen çerçevesinde kendisinin gerçekten önemli bir söz hakkı

* Bkz. Elinizdeki kitap, *"Kahrolsun Terör ve İrtica"* başlıklı makale.

varmış ve bu düzenin gerçek sahibi ve savunucusu kendisiymiş sansın da bu düzene sahip çıksın diye her zamankinden daha bir fazla ortalıkta görünme fırsatı verdiği ve/veya onu buna teşvik ettiği konjonktürlerde (artık karikatürsü düzeylerde de olsa) şöyle bir eğilim su yüzüne çıkar: toplumsal gerçekliği birbirleri karşısında bağımsız ve geçirimsiz, dolayısıyla her biri tek başına kendi içinden ele alınıp ideal bir içeriğe sahip kılınarak değişmez/değişmemesi gereken bir mutlaklık konumuna da oturtulmuş olacak olan mekanik bir kompartımanlar konfigürasyonu olarak yeniden biçimlendirmek/inşa etmek. Örneğin köy, hep köy olarak, ama mükemmel köy olarak kalacaktır; tabiî, Köy Enstitülerinde yetiştirilecek mükemmel köylüler sayesinde. Halk türküleri de, hep o türküler olarak kalacaktır; ama tabiî burada da çokseslendirilip mükemmelleştirilmiş hâlleriyle. Dil de yine dil içinden ele alınıp, yine dil içi tasfiye ve inşa operasyonları aracılığıyla mükemmelen türkçe (öz!türkçe) bir dil hâline getirilecektir. Din de diliyle, ibadet şekli ve mahallîyle -bir zamanlar camilere sıralar konulması ve cami korosu ya da saz heyeti oluşturulması düşünülmüştür- mükemmel hâle getirilip mutlak ve ebedî kılınacaktır; tabiî, 'aydın' din adamları marifetiyle -ki, başka yöreleri bilmem, ama çocukluğumun, yani -50'li yılların İstanbul'unda, en düzenli kravat takıp fötr şapkasını da yaz-kış hiç başından eksik etmemekte en büyük titizliği gösterenlerin, en kıyıda köşede kalmış mahallede bile olsa cami imamları ve mevlidhanlar olduğunu çok iyi hatırlıyorum; tabiî bu insancıkları böyle giyinmeye itenin, 'mürteci' olarak görülmeme/damgalanmama kaygısı olduğunu çok daha sonraları kavramış olarak. Ancak bu noktada hemen şunu da kaydedelim ki, insanların giyim kuşamını 'devrim' konusu yaparken, Cumhuriyet, Osmanlı'dan kopmak, onunla kendisi arasına bir kesiklilik koymak adına onunla olan devamlılığını en kopmaz bir biçimde yeniden üretmiş olur: Osmanlı da fes giyimi-

ni düzenleyip 'karşı-devrimci'leri hizaya getirmek üzere Fes Nezareti kurmuş bir devlettir. Ayrıca, Arap harfleri temelinde de olsa, bugün kullandığımız türden fonetik bir alfabeye geçmenin, sadece Enver Paşa'nın değil II. Abdülhamit'in de üzerinde düşündüğü bir reformdur. Bunun yanı sıra, genellikle otuzlu yılların ve de Atatürk'le onun yakın çevresinin ürünü/yaratısı olarak bilinip görülen Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi'yle neredeyse birebir uyumlu görüşlerin de, aslında daha 1910'larda Ömer Seyfeddin'in hikâyelerinde mizah konusu yapıldığını görmek de, Osmanlı-Cumhuriyet arasındaki kesikliliğin de, devamlılığın da, gerek resmî söylemin, gerekse ilk balaşta edinilen izlenimlerin dışındaki bir düzlemde ele alınması gerektiğini ortaya koyan olgulardır.

Bu noktaya kadar söylediklerimizin ışığında artık şunu da söyleyebiliriz ve de söylemeliyizdir ki, Türkiye'de Fransa'nın merkezdenci-merkezdenleştirici idarî yapısının örnek alınmasını *Osmanlı-Türk aydınlarının İngilizce değil* de *Fransızca bilmeleriyle*, bununla eş- zamanlı olarak Fransa'ya olan yakınlık ve/veya aşinalıklarıyla açıklamaya yönelen görüşler, saçı dökülen delikanlının (bilinçli bir arayış içinde bulunmasa bile) eczane vitrininde ilk gözüne çarpacak şeyin kıl dökme merhemi değil, kel ilacı olacağını dahi çıkartamayacak bir ferasetsizliğin veya Comte'un 'Üç Hâl Yasası'ndaki orta evreye isabet eden zihinsel bir geriliğin ürünü değil iseler, özne'siz bir tarih tasavvur etmek şeklindeki amerikanperest bir ruh ve zihin yozlaşmasının göstergesidirler.

Kısmen örneklendirilmiş bir metodoloji kurma denemesi olmanın ötesinde bir iddia taşımayan bu yazımızı, paradoksallığı ölçüsünde dramatik de olan şöyle bir cümleyle bitirelim: Türkiye, cumhuriyete en az uzak bir rejimi yaşadıysa, o da Birinci Meclis'in, kendisine Cumhuriyet ilan ettirtildiği güne kadarki yönetimi altında olmuştur.

"HİÇKİMSE"NİN CUMHURİYETİ*

Gece ile gündüz ya da verem hastalığı ile verem aşısı...: bunlar doğrudan ve sadece duyumlarımıza, duyuşlarımıza, duyumlamalarımıza ve etkilenmelerimize dayanmakla, onları temel almakla yetindiğimiz takdirde birbirlerinden farklı, hatta birbirlerinin zıddı ve belki de düşmanı zatiyetler (entité, kendilik) olarak algıladığımız, kavramlaştırdığımız pseudo-özler sözde-varlık'lar da diyebiliriz- konusunda verebileceğimiz belki de binlerce örnekten sadece birkaçı.

Gece ile gündüz iki ayrı varlık, iki farklı özün tezahürü değil; tam tersine aynı ve tek bir olgunun, yani Dünya'nın, Güneş kendisi karşısında sabitken kendi etrafında dönüyor olması olgusunun, kendisinden kaynaklanmayıp, ancak buradan bakıldığında ortaya çıkan görüngüleri (fenomenleri). Görüngüyü Kantgil bir bağlama oturtursak, gece ile gündüz ayrı ayrı iki

---

* *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekim 1998 (düzeltilmiş ve genişletilmiş versiyon).

farklı nümen değil, sadece birer fenomen. Verem hastalığı ile verem aşısı arasındaki -zıtlığın da ötesinde çatışmaya varan- farklılık da, insan açısından sadece etkilenme düzeyinde söz konusu; yoksa aslında, 'hastalık olarak verem' ile verem aşısı arasında, verem mikrobu ortak paydası temelinde mutlak ve zorunlu bir devamlılık var. Burada zorunlu sıfatını da kullanıyorum; zira verem aşısı, herhangi bir mikroptan değil, ancak ve sadece verem mikrobundan kalkılarak üretilebiliyor.

Ancak şu da var ki, gerek gece ile gündüz arasındaki fark ve zıtlık, gerekse verem ile verem aşısı arasındaki düşmanlık ve çatışma birer göz yanılması, birer sanrı (hallucination) ya da masal değil, insan tarafından sahiden yaşanan birer gerçeklik; yaşanan, yani ampirik/görgül. İşte tam burada sevgili (şimdi artık rahmetli) Tuncer Tuğcu Hoca'mı hatırlıyorum [Hacettepe Üniversitesi(1970-71); Özgür Üniversite (1994-2000)]: "Galile'nin, esas, devrim niteliğindeki katkısı, Dünya'nın Güneş etrafında dönmekte olduğunu ispatlaması değil, ampirik/görgül verilerden kalkılarak ve de onlarla yetinilerek bilim yapılamayacağını göstermiş olmasıdır". Ya da Marks'tan mealen "her şey apaçık olsaydı; daha doğrusu, gerçekten de her şey bize göründüğü gibi -cereyan ediyor- olsa idi, bilime gerek kalmazdı" ve de "ancak gizlenmiş, üstü başka bir şeylerle örtülmüş olanın bilimi vardır/yapılabilir" (Bachelard); ki bu önerme, bu haliyle her ne kadar sadece bilimin ontolojisine ve epistemolojiye ilişkinmiş gibi görünüyor ise de, bu önermeyi "bilim adamı, herkesin zaten doğrudan duyumlayıp algılayabildiklerini tasvir ve de en fazla sistematize etmekle yetindiği ölçüde, genel anlamda basit bir *phénoménographe*, yani görüngü-nüvis olmanın ötesine geçemez; ancak *fenomenograf*, doğa bilimcisi değil de, beşerî/sosyal bilimci ise, *fenomenograf*lığı ölçüsünde, sadece egemenlerce doldurulmuş ve/veya onların hoşuna gidecek plakları çalan basit/adi bir fonograftır da; zira üzerindeki

örtüyü çekip almaktan imtina ederek sadece görüngülerini kaydetmekle yetindiği gerçeklik, doğal varlık alanında olduğu gibi bütün insanlara eşit derecede uzak, dolayısıyla hem nötr, hem de insan tarafından değiştirilmesi zaten olanaksız ve bu yüzden problem edinilmesi de tümüyle gereksiz doğal bir düzenliliğin ürünü olmayıp, doğrudan doğruya insanlar tarafından üretilen, ancak insanlar arasındaki, gerek bireysel gerekse kollektif güç eşitsizlikleri de bir veri iken, güçlüler tarafından belirlenmişlik payı, tabiî ki çok daha ağır basan, dolayısıyla güçlünün güçsüze hükmetmesi ve onu sömürmesine olanak verecek şekilde biçimlenmiş bir gerçekliktir. Böylesi bir gerçekliği sadece görüngüleri itibariyle tasvir ve/ya da sistematize etmekle yetinip, bu gerçekliğin temelindeki belirleyiciliklere hayat veren toplumsal güçleri teşhis etmeye yönelmemek ise, ister istemez, dolaylı bir biçimde de olsa, söz konusu gerçeklikte mündemiç tahakküm ve sömürü ilişkilerini, doğal düzenliliğe mümasil bir düzenliliğin, yani insan karşısında aşkınlığa sahip, dolayısıyla kendisinin mevcudiyeti değil de, sadece ve sadece kendisine nasıl uyum gösterileceği, kendisine en uygun biçimde nasıl davranılacağı problem edinilecek evrensel ve nötr bir yapının kaçınılmaz gerekleri konumuna oturtmaktan başka bir şey olmayacaktır". Bu noktada şu da açıklık kazanacaktır ki, "sosyal/beşerî bilimler alanında salt ampirik/görgül verilerle yetinen her yaklaşım, sadece bilimsel değil, aynı zamanda ahlakî bir zaafiyetle de malûldür".

Cumhuriyet'i -tabiî, Türkiye'dekini- ele alırken, Osmanlı da ister istemez gündeme geliyor -açıkça ya da zımnen-; tıpkı gece ile gündüz veya gündüz ile gece arasındakine benzer bir ilişki çerçevesinde; tabiî bu arada da saltanat ile Kemalist rejim, hilafet ile laik devlet vb... Böyle bir konuda, kendi başına hiçbir şeyi açıklıyor olmasa da, hemen her bakımdan fevkalâde velut olabilecek bir ipucu var ki, o da resmî siyasal söylem çerçevesinde

çok sık duyduğumuz 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti' tabiri. Aslında, ya Türkiye Cumhuriyeti ya da Türk/Türkiye Devleti demek gerekir; ama her nedense 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti' demekte ısrar edenler pek çok; tıpkı diyelim 'Sağlık Eczanesi' ya da 'Gençlik Kitapevi' der gibi: adı 'Sağlık' ya da 'Gençlik' olsun, burada aslî olan unsur eczane ya da kitapevinin kendisidir; yani müessesenin eczane ya da kitapevi olması; yoksa 'Sağlık' veya 'Gençlik' diye adlandırılmış olması değil. Aynı şekilde 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti' derken de, aslî unsur 'devlet'; 'Cumhuriyet' ise müessesenin kendisine taktığı, ancak kendisi açısından bağlayıcı ve zorunlu olmayan bir ad; eczanenin adının 'Sağlık' olmasının, oradan ilaç alan herkesin sağlığına kavuşacağı konusunda herhangi bir yükümlülük getiriyor veya bir güvenceye tekabül ediyor olmaması gibi. Aynı şekilde, kitapevinin adının 'Gençlik' olması da, oradan sadece gençlerin/gençlerin sadece oradan alışveriş etmesini gerektiriyor ya da oranın sadece gençlere kitap sattığını ve de sadece gençliğe ilişkin kitaplar ve bu kitapların tümünü bulundurduğunu gösteriyor, ya da bu konuda herhangi bir taahhüdü ifade ediyor değildir.

'Türkiye Cumhuriyeti Devleti' diyen, aslında 'Cumhuriyet'i, devletin arızî, esasa taalluk etmeyen, 'olmasa da olur', 'yerine başka şey de konur', makyajsal, taktik olarak takınılmış bir niteliği olarak gördüğünü de ikrar etmiş oluyor... Hatta bu, sadece 'Cumhuriyet' değil, bu cumhuriyetin 'Türkiye' cumhuriyeti olması için de geçerli: 'cumhuriyet ya da değil' ve 'ha Türkiye'de, ha başka yerde'; ama 'illaki, devlet de devlet'; ister Orta Asya bozkırlarında, hatta Afganistan'da veya ta Çin Sincan'larında, ister Dalmaçya kıyılarında sadece birkaç Batı Trakya kasabasını kapsayabilecek bir çapta. 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti' diyenin kafasındaki vatan, bütün bir Turan; daha doğrusu, gerek nesebi gerekse sınırları gayri sahih Turan, toplumsal varlıklarının teme-

li zaten 'vatansızlık' olan devşirme 'replica'larına denk düşen yegâne vatan.

Bir kavram olarak Cumhuriyet, insanı olduğu değil, yaptığı şeyler temelinde, dolayısıyla da özneliği çerçevesinde ele alan siyasal düzendir: Cumhuriyet (res publica) 'herkesin olan'dır ve bu 'herkesin olan'lığını 'herkesin olduğu' bir şeyler temelinde kurması mümkün olmadığına göre -zira en azından herkesin kadın ya da erkek olması, yani insanlığın tümünün sadece kadınlardan veya sadece erkeklerden (veya türklerden, ermenilerden, esmerlerden, müslümanlardan vb...) oluşması mümkün değildir; ayrıca insanlık, diyelim sadece hindu'lardan ibaret bir hale gelmiş/getirilmiş olsa bile, hindu olmak insan olmanın zorunlu koşulu, yani aslî bir özelliği olmadığına göre, 'herkesin olduğu' olsa da 'herkesin olan' olmayacaktır-, ister istemez negatif bir yoldan, yani insan olmak için zorunlu, dolayısıyla insan kavramı açısından aslî olmayan her şeyi insanları değerlendirmede her türlü işlemsel değerden yoksun kılmak suretiyle kuracaktır; ki bu da, insanlar tarafından olunan hiçbir şeyi insan olmanın bir ölçütü olarak almamanın yanı sıra, insanın olduğu şeylerden hiçbirini de insan tanımı dışına atmamak şeklinde gerçekleşebilir.

Cumhuriyet, toplumsal gerçekliği insan haysiyetine aykırı, insanın haysiyetini kırabilecek bütün unsurlardan peşinen temizleyen rejimdir. Ancak tam bu noktada şunu da belirtmeliyizdir ki, örneğin Don Juan Carlos'lu bir kraliyet, insanların haysiyetleri kırılmaksızın yaşayabilmeleri açısından, Pinochet'li, Kenan Evren'li 'cumhuriyet'lere göre çok daha elverişli bir ortam oluşturabilmektedir; ve bu durumda bir sosyolog olarak bize düşen de, bizimkisi de dâhil/en başta bizimkisi olmak üzere 'cumhuriyet'leri, kendi kendilerine biçtikleri resmî kimlikten bağımsız bir biçimde, dolayısıyla da birer tarihsel/toplumsal olgu olarak kendilerini biçimlendiren kollektif toplumsal öznelerle

ilişkileri temelinde ortaya koymaktır; zira sosyolojiyi bütün diğer insan bilimlerinden farklı kılan husus, sosyologun "incelediği olguları, bir an dahi olsun, bu olguların temelindeki gerçek toplumsal gruptan yalıtarak ele alamaz"[1] oluşudur.

Cumhuriyeti kuranların hepsi Osmanlı bürokratı, hem de en seçkinleri: bürokrat, Osmanlı'da zaten seçkin; bunlar ise, tabiî seçkinin de seçkini. Ama bir kere seçkin olduktan sonra, bürokrat olarak seçkinliğine zemin/temel oluşturacak olan devlet, adı ister 'Osmanlı' olsun isterse 'Türkiye Cumhuriyeti', fark etmez; yeter ki, ortada bir devlet olsun; ama tabiî kendisinin bürokrat olarak *seçkini* olacağı bir devlet. O yüzden 'Cumhuriyet'i, daha özel olarak da 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, Osmanlı bürokratının iki yüz yıldır en gönüllü biçimde yüklendiği 'devleti kurtarma' misyonundan, bu yoldaki çaba, girişim ve denemelerinden bağımsız olarak ele almak, bizleri mutlak bir yanılgıya sürükler.

Ancak, niye Osmanlı bürokratı bu denli 'devlet kurtarma' meraklısıdır? Tabiî devlet onun her şeyi, daha doğrusu tek şeyidir de ondan; ama daha önemlisi, kendisi de devletin her/tek şeyidir. Osmanlı'da, ne aristokrasi vardır ne de burjuvazi. Ayrıca Osmanlı'da kiliseler ve milletler vardır; ama bir Osmanlı kilisesi, bir Osmanlı milleti ve de bir Osmanlı metropolü, yani bir ana/çekirdek-vatan yoktur. Bürokrat ise, devşirme-kapıkulu geleneği doğrultusunda yer alır: devşirme-kapıkulu; yani devlet tarafından özel olarak ailesizleştirilmiş, kavimsizleştirilmiş, vatansızlaştırılmış, işte o yüzden de her/tek şeyi devlet, kendisi de ancak bu devletle/devlette bir şey ve bu devletin dayandığı tek şey de aslında kendisi. Kendisi sahip çıkmazsa, başka hiç kimsenin sahip çıkmayacağı, kendisinin de kendisi dışında hiçbir şey olamayacağı

[1] Bkz. s. 14'teki dipnot.

bir devlet. Kısacası, söz konusu 'devlet kurtarma' aşkı, hasbî bir muhabbet/yakınlık/özdeşleşmenin veya yüce bir idealizmin değil, doğrudan doğruya, en gerçekçisinden bir sınıfsallığın, neredeyse zorunluluk derecesinde belirlenmiş bir tezahürü; yani temelinde yurt sevgisi, ulusal/kavimsel bağlar/bağlılıklar ya da dinsel veya insanî/hümanist değer ve idealler aramak boşuna.

(...) 'Türk devlet geleneği' dedikleri ve de aslında Türk değil, Osmanlı denmesi gereken ve kökleri Bizans ve Roma'ya kadar uzanan (...) geleneğe hâkim rengini veren, 'devşirmelik' müesseesi olup, 'devşirme' de tam tamına vatan diye devleti bilen, aslında devlet derken de beslendiği kapıdan başka bir şeyi kastediyor olmayan ve sosyo-kültürel açıdan sun'i ilhak ürünü bir insan türüdür ve devşirmelik mesleğinin tek bir evrensel kuralı varsa, o da kendisininkini değil de hep başkalarının yurdunu o başkalarından daha çok sevmektir; hem de o başkalarını kendi yurtlarını terk etmeye davet etme küstahlığını gösterebilecek ölçüde.

Devşirmenin Zorunlu Vatanı: Kutsal Devlet
16 Aralık 1996, Demokrasi

(...) devşirmeliğin klasik çağında... 'kapı', hep devlet olduğu için bunların geleneğinde kapı-devlet-vatan adeta özdeşleşmiştir: 'Bab-ı âli' yüksek, yüce kapı anlamına gelip, Osmanlı yönetimi, yabancı dildeki yazışmalarda da çoğu zaman 'le Kapou' olarak geçer.

(...) devşirme, bizlere, yani yeri-yurdu-vatanı bulunan, vatan dediğimiz şey de insansız bir toprak parçası olmadığına göre soy-sopa, eş-dosta, yoldaş-arkadaşa, kısacası 'bizimkiler' dediği birilerine sahip olan insanlara kıyasla çok mu çok rahat, daha doğrusu her türlü vicdanî sınırlamadan azade bir durumdadır.

Bizim için düşünmesi bile yüzümüzü kızartan, bize ne denli ve ne türlü avantaj sağlayacak olursa olsun yapmaya gönlümüzün el vermediği, elimizin gitmediği, insanlığımıza yediremediğimiz, insana, insanımıza, halkımıza, vatanımıza ihanet olarak göreceğimiz her türlü işi, utanmak sıkılmak bir yana, iftiharla yapar; beslendiği kapıya sadakat adına ve de tabiî kapının yücelttiği değer her ne ise, işte onun uğrunaymış kılıfı altında. Bu bakımdan devşirme, devletin bir aygıt, aygıtlığından dolayı da herhangi bir madde kadar ruhsuz olmak zorunda olması ile, kurulup işletilmesinde kullanılan hammaddenin insan olması arasındaki varlıksal çelişkinin aşılması yönünde ulaşılabilecek en uç noktaya tekabül etmektedir diyebiliriz: proleter, nasıl ki insanın zaman ve mekân içinde ortaya çıkmış/çıkabilecek bütün figürlerinden bağımsız, yani tür olarak insanı temsil eder; devşirme de, hangi kompozisyon içinde yer alırsa alsın, 'devletium' diye bir element olsaydı, işte onun zaman ve mekân içinde elde edilebilecek en saf halini.

Burada şunu da diyebiliriz ki, Osmanlı'nın, aşağı yukarı son iki yüz elli yılını tam bir 'dökülme' ve sürekli parçalanıp küçülme içinde geçirmesine rağmen, bir devlet olarak tümüyle yok olmama konusunda gösterdiği inanılmaz direngenliğin kaynağı da, esas olarak bünyesindeki 'saf devletsel element' (devşirme) yoğunluğudur.

Ancak sonuçta, Osmanlı bugün artık yoktur; hele insan devşirme gücünü, kendisi yok olmadan çok daha önceleri tümüyle yitirmiştir. Bu gücünü yitirmiştir; ama bu güç kaybı ve bu güç kaybıyla eşzamanlı olarak yaşadığı toprak kayıpları ve küçülme, Osmanlı'nın artık hiç mi hiç insan devşirmesine gerek kalmaksızın, vatanın yerine devleti koyması neredeyse kendiliğinden gerçekleşebilecek çok zengin

bir insan kaynağına kavuşması sonucunu verecektir: bir yandan yeri yurdu elden çıkan topraklarda bulunan türk/türkleştirilmiş ve/veya islamlaştırılmış (genelde Balkanlı), diğer yandan da Osmanlı'nın güçsüzleşip küçülmesiyle eşzamanlı olarak güçlenen Rus yayılmacılığı sonucunda yerinden yurdundan edilmiş (genelde Kafkaslı) olup, Osmanlı'nın elinde kalan topraklara hicret eden ve özellikle de devlet tarafından kendilerine toprak verilmek suretiyle iskân edilen unsurlar.

Bunlar, yitirdikleri vatan yerine devleti koyma eğilimi göstermekte haklı olabilirler; ama devlet bir kere vatanın yerine konuldu muydu, belirli bir toprak parçasının gerçekten birilerinin vatanı olabilmesinin zorunlu koşulu durumundaki halk unsurunu dışlayan bir vatan anlayışının varacağı yer de, kendi vatanlarında yaşıyor olduklarından, vatan diye devleti bilmek zorunda olmayan halkları, mevcudiyetleri devletin birliği ve bütünlüğüyle çelişen, devletin bekası açısından tehdit ve tehlike oluşturan, o yüzden de kendilerine sadece şimdilik tahammül edilen, ancak sonuçta yarın ya da öbürsü gün, şu ya da bu şekilde bertaraf edilmeleri, köklerinin kazınması gereken zararlı unsurlar olarak görür hale gelmek olacaktır.

Vatanı, üzerinde yaşayan diğer insanlarla paylaşılan, insanın kendi vücudu kadar vazgeçilmez ve devralınmaz/devredilmez bir gerçeklik olarak görmenin, tabiî buna bağlı olarak da somut ve gerçek bir yurtseverliğin tümüyle uzağında, daha doğrusu tam karşı ucunda yer alıp, sınırlarının belirsizliği ölçüsünde kendisini benimseyenlere de hem coğrafî hem de ahlakî açıdan sınırsız bir manevra alanı bahşeden soyut bir Turan ülküsünün doğup biçimlenmesi de işte böylesi bir dinamik doğrultusunda gerçekleşecektir.

Kendi yurtlarında yaşayan insanlar, bu durumda, artık devletle devletin toprakları arasına girmiş yok edilesi parazitlerdir ya da ırklarının ıslah edilmesine razı oldukları takdirde kendilerine hayat hakkı tanınacak hayvancıklar.

Devlet Vatanı: Turan
23 Aralık 1996, Demokrasi

Osmanlı'da bürokratın ayrıcalıklılığı, devletin kendi kendisini, ne 'mülk'ünün herhangi bir bölümüyle ne de bu 'mülk' üzerinde varolan kiliselerden, 'millet'lerden, toplumsal grup, zümre ya da sınıflardan hiçbirisiyle tam tamına özdeşleştirmiyor olması, bunların kendisine nüfuz ederek/edebilecek birer siyasal özne oluşturmalarını/birer siyasal özneye dönüşmelerini önleyecek şekilde, bunların hepsi karşısında, her zaman eşit olmasa da, mutlaka belirli bir mesafede duruyor olmasından kaynaklanır.

Buradaki ayrıcalık pozitif bir ayrıcalık değildir: ekstra bir haktan, bürokrasinin sadece kendisine mahsus, kökü yine kendisinde bulunan bir güçten değil, tam tersine devletin söz konusu mesafeliliğini korumak üzere, hiçbir unsurun sivrilip, güçlenip - ister istemez siyasal sonuçlar da doğuracak biçimde- bir çekim merkezi, bir belirleyicilik odağı, bir dinamizm kaynağı ya da toplumsal bir lokomotif niteliği kazanmamasını sağlamaya 'memur' edilmişliğinden kaynaklanır. Bu, aynı zamanda trajik bir ayrıcalıktır da: hiç kimsenin kendi kovuğu dışına çıkmamasını sağlamak, bürokrasinin de kendisi için/kendisinin sığınacağı, 'benim' deyip güveneceği her türlü kovuktan fiilen yoksun kalması pahasına mümkün olmaktadır.

Hiçbir toplumsal unsurun devlete sızmamasını, siyasal bir özne konumuna gelmemesini sağlamak, bürokrasinin kendisinin de bu unsurlardan hiçbiriyle bütünleşmemesi koşuluna bağlıdır. Bu durumda Osmanlı bürokratının halktan kopukluğu, hangi dö-

nemde, hangi münferit içerik aracılığıyla tezahür etmiş ya da hangi kültürel, siyasal ve sosyal psikolojik sebeplerle açıklanabilirmiş gibi görünürse görünsün, aslında kesinlikle anzî olmayıp, doğrudan doğruya Osmanlı toplum yapısından kaynaklanan sosyolojik bir belirlenmişliğe sahiptir. Bu, aynı zamanda şu anlama gelir ki, hiçbir olgunun doğrudan doğruya gelenek-görenekle açıklanması mümkün olmayıp, tam tersine her gelenek-görenek, kendisi açıklanması gereken şeydir. Bilimsel açıklama yapıyorum diye 'geleneğin gücü' gibi belirleyiciliklerden söz etmek, aslında her şeyini gizli güçlere, nesnelerle görüngülere can/ruh/kişilik/niyet/amaçlılık atfetmeye bağlamış, yani büyücülüğe/sihir bilimlerine layık bir söyleme tekabül eder: hiçbir 'hal', gelenekten kalkılarak değil, tam tersine varlığını devam ettiren her gelenek, 'hal'den kalkılarak, 'hal' çerçevesinde açıklanabilir.

(...) 'işte bu devletin geleneğinde devşirmelik var, o yüzden de bunlar vatan nedir bilmezler, bunlarda yurt sevgisi, yurtseverlik ve yurttaşlık duygusu mevcut olmayıp vatana ihanet de bunlar için dünyanın en kolay işidir' deyip işin içinden çıkmak, tabiî ki çok büyük bir kolaycılık olur. Zira gelenek bir üst-yapı kurumu olup, kendisinin herhangi bir toplumsal olayı, toplumsal gidişi veya toplumsal biçimlenişi kendiliğinden belirleme gücüne sahip olması söz konusu değildir. Tam tersine, herhangi bir düşünüş ve davranış tarzının bir gelenek olacak derecede kalıcılık, süreklilik kazanması esas açıklanması gereken şeydir; ki biz de böyle yapmazsak, bir zamanlar devrim stratejilerini büyük ölçüde 'ordumuzun devrimci geleneği' üzerine kurup, 13 Mart 1971 sabahı da bir gün önce verilen Muhtıra'yı anti-feodal ve anti-emperyalist diye alkışlamış olanlardan hiçbir farkımız kalmaz.

Bizim burada vurgulamak istediğimiz, vatanın yerine devleti koyan, devlet derken kastettiği şey de aslında beslendiği kapıdan başka bir şey olmayan bir anlayışın, artık yerel/millî kapıların demode olup uluslarüstü kapıların dünyanın her bir noktasından anında ulaşılabilir hale geldiği 'globalleşme' çağı açısından ne denli işlevsel olduğudur. İşte bu açıdan bakıldığındadır ki, egemen güçler tarafından, devletin içine sızmış çetelerin ortaya çıkmasıymış gibi gösterilmek istenen, oysa aslında devletin çeteler halinde dekompoze olmasına tekabül eden bugünkü durumun, sadece Türkiye'ye özgü bir şey olmayıp Yeni Dünya Düzeni'nin öngördüğü devlet modeliyle birebirlik bir uyum içinde bulunduğunu kavramak daha bir kolay olacaktır. Bu genel çeteleşme içinde Türkiye'ye özgü olan ise, konjonktüre göre zaman zaman uyumaya ve de hatta tabutluklara yatırılan, bu açıdan da her zaman aynı derecede etkili olamadığı da açık olan bir 'yurtbilmez/sevmez'ler güruhunu kendi aslî bir unsuru olarak içinde barındırıyor, bu sayede de globalleşmenin idealindeki devlet modeline uyum göstermede adeta bir dünya şampiyonu olmasıdır...

En Çağdaş Devlet Bizim Devlet
30 Aralık 1996, Demokrasi

Gelenek konusunda bunları söyledik; zira Osmanlı bürokratı, Osmanlı'daki 'devşirme' ve 'kapıkulu' dönemi bittikten aşağı yukarı iki yüz-iki yüz elli yıl sonra bile bu gelenek uyarınca davranıp tavır alıyor olsa da, bu 'geç/kalıntı' gerçeklik, aslında doğrudan doğruya 'hal'in bir icabı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, Osmanlı'nın, insan devşirme işini amaçlarına ve kaidelerine uygun bir biçimde gerçekleştiremez hale gelmesiyle neredeyse eşzamanlı olarak bir muha-

cirler ülkesi haline de gelmesi ve muhacirin, 'devşirme-kapıkulu' gibi vatansızlaştırılmış, bu yüzden de vatandan önce devleti tanıyıp, komşusuna dahi devlet tarikiyle ulaşan bir insan kategorisi oluşturması bir vakıa ise de, bu, Osmanlı bürokratının 'vatansız', dolayısıyla da aynı yurdu/havayı/suyu/kaderi paylaştığı insanlara yakınlık, onlarla özdeşlik ve dayanışma duygu ve pratiklerinin iyice uzağında olmasını açıklamaya, tabiî ki yetmez; ancak 'vatanından koparılmış' bu muhacir bolluğunun, bu türden insan bulup yetiştirme konusunda devletin işini büyük ölçüde kolaylaştırdığı da inkar edilemez: muhacir, Osmanlı bürokratının 'vatan bilmez' ve 'yurttaş sevmez'liğinin sebebi değil, ancak bu hale getirilmek üzere yakalanacak en uygun avdır; ki bu açıdan da -resmen/açıkça ya da gayrı-resmî/örtülü olarak- 'devlet hesabına çalışan', hani şu 'kurşun sıkmak+telle boğmak'tan içeride ve/ya da dışarıda 'darbe' düzenlemeye her şeyi 'devleti' adına/için yapan/yaptıran kişi, örgüt ve kuruluşların etnik köken ve/ya da kök-yurt/ata yurdu temelinde bir profilini çıkartmanın aslında çok ilginç sonuçlar vereceği kanısındayım.

(...) Osmanlı'da metropol ülke, dolayısıyla vatan kavramına yer yok, buna karşılık devletin mülkü, yani toprakları vardır. Bu topraklarda yaşayan insanlar da vardır ve de insanların olması tabiî ki tercih edilen bir durumdur -yoksa kim sömürülecektir ve doğanın sömürülmesi de yine insanla, insan emeğiyle mümkün olan bir şeydir- ama aslî olan toprak, üzerindeki insanlar ise arızîdir. İnsanın biri gider, yerine bir başkası konulur, buna karşılık devlet için baki kılınması gereken, topraktır, mülktür. Başka bir anlatımla (...) halk, yani insan/-lar devlet mülkünün canlı unsurundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla 'her şey vatan için' sloganının öngördüğü vatan, halksız bir vatan; böyle bir devlet anlayışı

açısından kendilerine en fazla ihtiyaç duyulan unsurlar da şu ya da bu şekilde vatansızlaşmış/vatansızlaştırılmış/ vatansız unsurlardır ki, bu konuda Osmanlı, gücü yettiği sürece/ölçüde devşirmeleştirme yoluna başvurmuş, gücünün azalıp topraklarını yitirir hale geldiği ölçüde ise, bir yandan bu türden insan malzemesine olan ihtiyacını büyük ölçüde, özellikle Balkan ve Kafkas kökenli muhacirlerle karşılarken, diğer yandan da yurtları elinde kalan topraklarda yer almakla birlikte aşiretsel/feodal bağ ve çerçevelerin ötesine geçip de yurttaşlık ve yurtseverlik duygu ve bilincine ulaşamamış unsurları birer maşa olarak kullanma yoluna gitmiştir.

İşte ancak böylesi bir teorik çerçeve açısından bakıldığındadır ki, 'son bağımsız Türk devleti'nin çelik çekirdeğinin, sadece bugün değil, çok öncelerden beri ve özellikle de İttihat ve Terakki çeteleri çerçevesinde ortaya çıktığı biçimiyle, nasıl olup da saf kan Türklerin çok çok azınlıkta ve/veya etkisiz kaldıkları bir kompozisyon gösterdiğini, günümüzden bir örnek vermek gerekirse, kürtten bozma aşiret 'ağa'sı müsveddeleriyle, bir gün Bosna'da İslam mücahidi, ertesi gün Karadeniz'de Çeçen yurtseveri, geriye kalan bütün diğer günlerinde de Piyangotepe'den Bahçelievler'e, Bahçelievler'den Beyazıt'a 'Türk' milliyetçisi olabilenlerin hangi yapısal zemin çerçevesinde bir araya, hem de ölümüne bir araya gelebildiklerini anlamak daha bir kolay olacaktır.

Başlıksız Bir Yazı
20 Ocak 1997, Demokrasi

Cumhuriyet'i ele alırken, işe Cumhuriyet'in kendi kendisine ilişkin resmî kimlik bildiriminden değil, kendisini kurup kendisine damgasını vuranların kimliklerinden başlamak gerekir; ki burada da büyük sosyolog/insan Gurvitch'in şu sözlerini bir kez

daha ve de altını kalın kalın çizerek alıntılamakta büyük yarar vardır: **"Sosyolog, incelediği olguları, bir an dahi olsun bu olguların temelindeki gerçek toplumsal gruptan yalıtarak ele alamaz".**

Osmanlı bürokratının üslendiği devleti kurtarma misyonu, siyasî bir misyondur; ancak böyle bir misyonu üslenmeye kendisini götüren ve bu işi münhasıran kendi tekeline almasına olanak veren konumu da, kendisi herkesi siyasetin dışında tutmayı üslenirken, ön şart olarak kendisinin de siyaset-dışı kalmasını gerektiren bir konumdur. Bu durumda bürokrasi, devleti kurtarmaya yönelik bütün girişim ve tasarruflarını siyaset-dışı birer teknik zorunlulukmuş gibi kavrayıp formüle edecektir. Kendi siyasetini tekno-administratif bir zorunlulukmuş gibi ortaya koyduğu ölçüde de, aslında toplumun diğer bütün kesimlerine fiilî bir siyaset yasağı getirmiş olur. Burada söz konusu olan, belirli sosyal-ekonomik ve de siyasal gelişmelerin ürünü olarak ortaya çıkmış olan ve belirli toplumsal-siyasal güç dengeleri çerçevesinde ayakta kalabilen administratif sistemleri, kendilerine kaynaklık eden sosyal formasyonların ürünü değil de onların varlık sebebi/oluşma zemini imiş gibi kabul edip, her yerde uygulanır, dolayısıyla hem ihraç hem de ithal edilebilir birer teknoloji olarak benimseyip uygulamaya soyunabilen bir anlayıştır. En veciz eleştirisini Said Halim Paşa'nın "tarih boşuna yaşanmış bir deney olsaydı, insanı açıklamak için sosyolojiye gerek kalmaz, zooloji yeterli olurdu" mealindeki sözlerinde bulan böylesi bir anlayışı, kimlerin ne zaman ve ne yapmak isterken benimsiyor olduklarına bakarak değil de, bu anlayışın 'toplum mühendisliği' temelinde kendisiyle devamlılık içinde bulunduğu pozitivist düşüncenin etkisi çerçevesinde açıklamaya kalkışmak ise, aslında düşüncelere/kültürlere/geleneklere kendi içlerinde belirleme gücüne sahip birer tarihsel özne olma niteliği atfetmeye

dayanan büyücü işi bir obskürantizmden (loşlaştırıcılık) başka bir şey olmayacaktır.

Algının seçiciliği bilimsel olarak da kanıtlanmış bir veri iken, neyin algıya konu olacağı da, algılanan şeyin kendisinden çok kendisini algılayanın özellikleri, yapısı, konumu ve durumu fonksiyonunda belirlenecek demektir. Bu durumda algılanan şeyi, kendisini algılayıp benimseyen ve tatbik mevkiine koymak isteyenlerin kim ve ne için başka bir şeyleri değil de onları algılamış ve benimsemiş olduklarını ele almak yerine, algılanıp benimsenmiş olan her ne ise işte onu, kendisini algılayanları, algıladıklarının kendisi olması yolunda belirleyen, yani algılanan şeyin kendisi olmasını sağlayan etkenmiş gibi ele alan yaklaşımların ne denli bilim-dışı ve basit birer ideolojik çarpıtma aracı oldukları da, mutlaka vurgulanması gereken bir hususdur.

Cumhuriyet'i kuranlar, ta en başta da söylediğimiz gibi Osmanlı'nın bürokratlarıdır, yani memurlar; ama göreli iktidarlarının kaynağındaki (kendilerini göreli de olsa iktidar sahibi/iktidarlarını göreli kılan) nihaî amiri -Halife/Sultan'ı-başlarından atmış memurlar. Bürokrasi söz konusu ise, her büro'nun bir kratos'u (iktidarı/kudreti) vardır; ama bunu kendi kendisinden değil bir üstündekinden, yani amirinden alır ve en üstteki amir, bürokratın memuru olduğu devletin egemenlik kaynağı her ne ise, işte onu temsil eden gerçek ya da hükmî kişiliktir.

Amiri de memuru da artık kendisi olan bir bürokrasinin en doğal yönelimi ise, toplumu kendi kratos'u karşısında en yakınından en uzağına bütün noktaları itibariyle eşit derecede geçirgen, bunun için de bütünüyle ve mutlak biçimde homojen bir hale getirmek olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bürokrasinin toplumda egemen bir konum edindiği ölçüde, temel tercihinin de merkezî/merkeziyetçi üniter ulus-devletin teşkilatlanma biçimi

olacağı açıktır. Osmanlı bürokrasisi de, bu yöndeki tercihini daha Tanzimat'tan itibaren belli etmiş, İkinci Meşrutiyet'in başları itibariyle de açıkça dile getirmiştir. Ancak bu teşkilatlanma biçimi, her yerde uygulanabilecek teknolojik bir formül değil, tarihsel bir üründür: kapitalizmin, bir yandan en başta çalışma gücü olmak üzere bütün üretim faktörlerinin seyyaliyetini sağlarken, diğer yandan da değişim değerinin nüfuz kabiliyetiyle geçerlilik derece ve alanını güçlendirip genişletme dinamiği doğrultusunda her türlü statüsel/yerel/bölgesel/kavimsel/mezhepsel farklılığın pazarın bütünlüğünü bozup dinamitleyecek birer engel olmaktan çıkartılması yönünde biçimlenmiş, gelişmiş ve olgunlaşmış bir düzenek. Ulus-devlet, en geniş anlamıyla bir sonuç, yani tarihsel-toplumsal bir olgudur; yoksa zaman ve mekân koordinatlarından bağımsız evrensel ve ideal bir model değil.

Ancak söz konusu teşkilatlanma biçimi Cumhuriyet'i kuran bürokratlar tarafından, kendi egemenliklerini üzerinde kurup meşrûlaştıracakları ve kalıcı kılacakları zemin olarak görülür ki, bu durumda, artık toplum, tesviye edilecek ham zemin/engebeli arazi, toplumsal olan da tasfiye edilecek arıza/çıkıntı/engel/münasebetsizliktir: kendi kontrolü dışındaki her türlü toplumsal düzenleme mekanizması etkisiz kılınacak, bunun için de ya doğrudan ve tümden yok edilecek/sayılacak, yok eğer yok edilecek/sayılacak gibi değilse kontrol altına alınmak üzere devletleştirilecek, devlete bağlanacaktır.

Ulus adı verilen zatiyet, birlik ve bütünlüğünü özsel bir homojenlikten alıyor olmayıp, tam tersine heterojen unsurların değişim değeri aracılığıyla birbirlerine tahvil edilebilir, vatandaş statüsü çerçevesinde de birbirleriyle eşdeğerli kılınarak birer nötr veri konumuna getirilmiş olmaları ölçüsünde kendisini sürdürebilecek olan bir varoluş tarzına tekabül eder. Bu durum-

da, ulusal olan da heterojen unsurların hiçbirinin tekelinde bulunuyor olmayana, yani bu unsurların tümü için ortak, yani 'herkesin olan'a tekabül edecek demektir. Başka bir ifadeyle ulusal olan, heterojen olanın reddi, inkârı ya da tasfiyesi esasında değil, heterojenliği yok etmeksizin onu aşabilen, yani 'birilerinin' olmaması 'hiçkimsenin' olmaması değil, tam tersine 'herkesin' de olabilir olmasından kaynaklanan her ne var ise, işte onlar çerçevesinde varlık kazanır.

(...) ulus-devlet formu, insanlık için ideal ve nihaî bir form değildir; ama ulus-devletin egemen kılacağı 'vatandaş'ın soyut eşitliğinden geçmeksizin de yoldaşın somut eşitliğine ulaşmak olanaksızdır. Tabiî burada şunu da vurgulamak gerekir ki, ulus, doğrudan doğruya kültürel ve toplumsal olmaktan çok siyasal belirlenmişlik taşıyan bir varlıktır ve de etnikliğin bir üst aşaması olmayıp, tam tersine her türlü etnikliğin ötesine geçerek aynı bir yurdu eşit haklar temelinde paylaşmanın sondan (yoldaşlıktan) bir önceki aşamasıdır.

Başka bir şekilde söylersek, ulus, her bir etni'nin zamanı ve sırası gelince ulusa dönüşmesi şeklindeki bir sürecin ürünü değil, aynı bir coğrafya üzerinde yer alan etnilerden hiçbirini ayrıcalıklı kılmayan siyasal formasyonlar çerçevesinde oluşabilecek bir gerçekliktir. Yeryüzünün hem ilklerinden hem de en kökleşmiş ulus-devleti olan Fransa'dan bir örnek verecek olursak, Fransız diye herhangi bir kavim/etni mevcut olmayıp, bu kelime doğrudan doğruya Fransa'lı (France/ç- ois,-oise, daha sonraları da France/ç -ais, -aise = fransuaz, fransez, fransız) anlamına gelir.

Ulus-devletin, insanlığın ne ideal ne de nihaî örgütlenme biçimi olmadığını, dolayısıyla da her türlü çelişkiyi aşmış ve ilelebet kalıcı hale gelmiş bir ulus-devletin zaten mümkün

olmadığını; ve insan, tarih üreten bir varlık olmaya devam edecekse, ulus-devletin de zorunlu olarak bir ara-form niteliği taşıyacak olduğunu bir kez daha vurguladıktan sonra, ulus formuna ilişkin bir örnek olarak Fransızca'nın da herhangi bir kavrmin etnik dili olmadığını, Galyalıların etnik dilinden çok az sayıda kök ve tabiri hâlâ içeriyor olmakla birlikte esas olarak Latince'den türemiş bir halk dili niteliği taşıdığını, ancak bunun yanı sıra, özellikle denizle ilintili coğrafî biçimlenmelerin adlarıyla denizciliğe ve gemilere ilişkin hemen bütün sözcüklerinin, 10. yüzyıl başlarında Fransa'nın kuzeyinde kendilerine toprak verilerek yerleştirilen ve kendileri Kuzey-insan'ı anlamına gelen Norman (Nordman) adını alırken, yerleştirildikleri bölgenin de Normandiya olarak adlandırılmasına yol açan Vikinglerin etnik dilinden geldiğini belirtelim.

Etnisite ile ulusallık arasında zorunlu ve evrimsel bir bağ olmadığının en tipik bir örneği olarak da, son yüz yirmi beş yıl içinde iki defa savaş yoluyla Almanya'ya bağlanıp en şiddetli asimilasyonist baskılar altında toplam elli bir yıl geçirmiş olmalarına rağmen büyük bir inatla Fransız olarak kalmış Alzaslıların, etnik açıdan Cermen/Almangil olduklarını ve hâlâ bir yandan doğrudan doğruya bir Alman diyalekti olan kendi dillerini konuşup bu dilde eğitim yaparlarken, diğer yandan da salt Alzas'a özgü birçok yasayı yürürlükte tuttuklarını, etnisiteyi ulusallığın ceninimiş gibi gösteren günümüz önyargılarına aykırı olarak Alzas'ın Büyük Devrim'den kısa bir süre sonra kendi isteğiyle Fransa Cumhuriyeti'ne iltihak etmiş olduğunu, ancak daha da ilginci Fransa'nın ulusal marşı olan Marseyyez'in (Marseille-aise=Marsilyalı) de Alzas'ın merkezi Strazburg'da bestelenip yine ilk olarak, karşı-devrim

tehdidi altındaki Paris'in yardımına gelen Alzaslılar tarafından seslendirildiğini -ve de bu arada, Paris Komünü sırasında yazılıp bestelenmiş başka bir Fransalı olan Enternasyonal'in benimsenmesine kadar, dünya sosyalistlerinin enternasyonal marşının da yine bu Alzaslı Marsilyalı olduğunu- hatırlatalım...

Alzaslı Fransalıların Uluslararası Marsilyalısı
2 Aralık 1996, Demokrasi

Ulusun, tarihsel bir ürün olarak ortaya çıkmış heterojenlik-ötesi'liği homojenlik esasında kurulmaya kalkışıldığı ölçüde ortaya çıkacak olan, 'birilerinin olmama'sı 'herkesin olma'sına değil, 'hiçkimsenin olmama'sına dayanan sanal bir ulus olacaktır. Homojenliği sağlamak uğruna, 'birilerinin olmama'sına, özen gösterilenin birileri tarafından belirlenmemesini garantiye almak için yapılacak olan ise, bu işe hiç kimseyi karıştırmayıp, bu işi 'hiç kimsenin olmayan'ın, yani devletin tekeline vermek olacaktır.

"(...) 'ulus' siyasal bir varlık, yoksa kavmin iricesi, diğerlerini yutanı, yok sayanı ya da yok edeni değil; dolayısıyla 'ulus'un temeli/yapı taşı 'vatandaş'; 'vatandaş'ın asgarî koşulunu, yani 'yasa karşısında eşitlik'i bile tanımayan bir ulus-devletin kaçınılmaz sonu ise, resmî organ ve prosedürleri itibariyle her türlü kıymet-i harbiyeden, işlemsel değerden yoksun bedensiz bir hayalete; fiilî varlığı, yani yaşayan, işleyen, iş gören, kısacası gerçek bedeni itibariyle de tam bir yeraltı canavarına dönüşmek; tabiî bu arada 'vatandaş'ın da farklı insanların farklı kimliklerini eşit haklarla donatıp eşit derecede güvence altına alan hukuksal bir statü olmaktan çıkıp, bizatihi bir kimlik ve kendisine hayat hakkı tanınan yegâne kimlik olarak tanımlanması: insanların takacakları

serpuştan dindarlık derecelerine, giyecekleri kıyafet ve de giyinemeyecekleri renklerden atacakları gazelin diline, dinleyecekleri müzikten kimlerden olduklarının bilincine vb... bütün ölçütleri devlet tarafından belirlenmiş ısmarlama bir kavim, bir devlet kavmi. Ama böyle bir kavim yaratmak da - ne fatih ne de cihangir, tam tersine büyük ölçüde devşirik/muhacir- bir bürokrasinin, kendi kendisini egemen kılmak, kendi egemenliğini meşrûlaştırmak için tek çaresi, tek hayali..."

Huzur ve Barış Üzerine
17 Eylül 1997, Ülkede Gündem

Osmanlı'da devlet hiç kimsenindir, daha doğrusu kendi meşrûluğunu bu dünyaya ait beşerî unsurlardan hiçbiri tarafından nüfuz edilemezliği üzerine kurar. Söz konusu nüfuz edilemezlik, daha önce de söylemiştik, kendi 'memur'ları tarafından sağlanacaktır; ki bu, 'memur'ların hiç kimseyi devlete nüfuz ettirmeme kisvesi altında devleti kendi nüfuzları altına alıp, onu sonuçta yine birilerinin devleti haline getirmeleri tehlikesine karşı alınan önlem de, 'memur'un 'kul' konumunda bulunduruluyor olmasıdır.

Osmanlı bürokratının kurduğu, hâkim olduğu Cumhuriyet de, birilerinin devleti olmama iddiasındadır; ama devlet birilerinin devleti olmasın diye hiç kimsenin olmamasını sağlayacak olan bürokratlar, artık 'kul'luk bir yana, nihaî amirleri de bulunmadığından, yine memur; ama neye memur edileceği tayin etme yetkisini yine kendi tekeline almış, dolayısıyla kendi kendisini her şeye memur edebilen/'durumdan vazife çıkartabilen' memurlar durumundadır: yeni ulus-devletin ulusu, birlik ve bütünlüğü 'herkesin olan' esasında heterojenliği aşarak değil, 'hiç kimsenin olmayan' temelindeki bir homojenliğin dayatılması suretiyle kurulacak bir ulus olacaktır. Bu durumda, ulus diye

kurulmak istenen, heterojen unsurların bileşkesi durumundaki kavimsellik-ötesi bir zatiyet değil (tam tersine, çizilmesindeki yegâne ölçüt büro'nun kratos'u karşısında herhangi bir geçirimsizlik -nüfuz edilemezlik- alanı oluşturmasın diye tarihsel-toplumsal her türlü müktesebatı mümkün olduğunca bertaraf etmek olan), ısmarlama bir 'devlet kavmi' olacaktır.

İşte bu noktadan kalkaraktır ki, Cumhuriyet'in gençliğe verdiği önemin sırrını yakalayabiliriz: yetişmiş insanı yeni devlet kavminin dört dörtlük bir bireyi haline getirmenin olanaksızlığı ölçüsünde, yeni ulus-devletin istikbali, kendi tekeline aldığı düzenleme modelleri uyarınca yetiştirilecek olan gençlerdedir ve bu noktada Cumhuriyet'in örgün eğitime -öğretime değil- çok büyük bir önem veriyor, neredeyse her şeyi ondan bekliyor olmasının sırrı da kendiliğinden çözülmüş olur. Tabiî burada örgün eğitimi, eğitimin bütün boyutları itibariyle devletleştirilmesi, dolayısıyla öğretimin de büyük ölçüde eğitime indirgenmesi olarak anlayabiliriz. Bu çiftli yönelimin tezahürlerini ise, üstelik bunların yoğunluk ve belirginlik dereceleri ile bürokrasinin gerçekten güçlü olması ya da kendisini güçlü/güçlenmiş sanması ya da öyle sanmasının isteniyor olması arasında düz orantılı bir ilişkinin bulunduğunu da fark edecek bir şekilde, yatılı bölge okulları seferberliklerinden Köy Enstitülerine, 1960 darbesinden sonraki oy verme hakkının belirli bir tahsil düzeyi şartına bağlanması tartışmalarından, GAP ve çevresindeki kadınlara -daha doğrusu kız çocuklarına ve genç kadınlara- yönelik 'eğitim' programlarına ya da daha da trajik, umutsuz ve de komik, ama bunun da ötesinde iyice karikatürsü girişimler olarak, Güneydoğu'da düzenlenen yine 'eğitim' amaçlı moda defileleri, Klasik Batı Müziği konserleri vb... ile tümüyle ikiyüzlülükle malûl sekiz yıllık eğitim tartışmalarına, en değişik alanlarda görüp teşhis etmek hiç de zor değildir.

'Sekiz yıllık eğitim, dolayısıyla bütün meslek liselerinin orta kısımlarını kapatmak, tabiî bu arada imam-hatip liselerininkileri de (mi?); yoksa bu formülü tersinden mi okumak gerekiyor? Aynı şekilde, Dil Devrimi, dolayısıyla bütün yabancı kökenli kelimelerin dilden atılması, bu arada Arapça/Farsça kökenlilerin de (mi?); yoksa formülü burada da mı tersten okumalı? Dil Devrimi, aslında bir taşla ikiden de fazla kuş vurmak. Her şeyden önce dil, toplumsal gerçekliğin semboller katında yer alan bir yapı. Semboller konusunda ise biliyoruz ki birincisi, her şey, kendisi hariç her şeyin sembolü olabilir, sembolü haline getirilebilir; ikincisi, her şeyin bir sembolü olabilir ve gerçekten sembolden bahsedebileceksek, aslında her şeyin tek bir sembolü, her sembol de mutlaka tek bir şeyin sembolü olmalıdır. Önermemizin ikinci bölümü aslında konumuzla doğrudan ilişkili değil; ama ister istemez dili de kapsıyor olduğu için Dil Devrimini, sonuçları itibariyle değerlendirirken mutlaka göz önüne alınması gerekiyor: hem 'ihtiyaç' hem de 'gereksinim' kelimeleri aynı kavramı işaret edebiliyorsa, bu, dilin zenginliğini değil, kelimelerin kavramlara götürme gücünün, yani dilin herhangi bir iletişim kodu olarak 'langage' değil, fakat sadece kavramlara işaret ederek işleyen bir kod durumundaki 'langue' olarak, bir medeniyet eseri, bir toplumsal düzenleme çerçevesi olarak gücünün/değerinin, kısacası dilselliğinin sıfıra doğru yol almakta olduğunu gösterir; zira bu iki ayrı kelime aynı bir kavramı ne denli eşit bir güçle işaret edebiliyorlarsa, aslında önce kavrama değil, doğrudan doğruya kendilerini telaffuz eden, kullanan kişiye götürüyorlar; öncelikle kavramı değil, o kişinin tercihiyle bu tercihin altında yatan tutum, konum vb... gibi somutlukları sembolize ediyorlar, dolayısıyla dilsellikten (kavramlar düzeyinden) düşüp rozetleşiyorlar demektir.

Önermemizin ilk bölümüne, yani her şeyin bir sembol ve her şeyin de bir sembolü olabileceği hususuna dönersek, bu demektir

ki dil, bir parçasını oluşturduğu toplumsal gerçekliğin, en maddîsinden en manevîsine, en somutundan, en soyutuna bütün katlarını, tezahürlerini kuşatabilecek, en derin ve en uzak, en kıvrımlı, dolayımlı, karmaşık ve de karanlık noktalarına kadar nüfuz edebilecek bir toplumsal düzenleme mekanizmasıdır; eline geçirdiği devlete bir de ulus yaratma işine girişmiş ve de bunu, ulus'un varlıksal koşulu, ama aynı zamanda tarihsel bir sonuç durumundaki heterojen-üstü'lüğü, öz düzeyindeki bir homojenleştirme aracılığıyla 'az zamanda' başarabileceğini sanmakta olan bürokrasinin, bu en kapsamlı toplumsal düzenleme mekanizmasını, yani dili, kendi kontrolü altına almaması ve bir homojenleştirme aracı olarak kullanmaya tevessül etmemesi zaten düşünülemez: taş, Dil Devrimi' ise, vurulan kuş da, işte bu mekanizmanın devletleştirilmesidir. Ama taş, aslında daha da geniş bir perspektife sahiptir, dolayısıyla başka kuşları da vuracaktır: Arapça ve Farsça, sadece herhangi bir yabancı dil değil, birer referans noktası olarak İslam'la, yani homojenleştirilecek kitlenin büyük çoğunluğunun dini olan İslam'la da örtüşen referans noktalarıdır; ve de buradaki din, hele ki maddî hayatı düzenlemek, bu konuda müeyyide uygulamak üzere örgütlenmiş dışsal-siyasî-askerî-hiyerarşik bir kurumu, yani Kilise'si bulunmayan bir din ise, tam tamına ve en kapsamlısından bir toplumsal düzenleyicilik mekanizmasıdır; ve doğrudan din olarak kontrol altına alınmasının (Diyanet İşleri) yanı sıra, doğrudan dine ilişkin olmayan yollardan, tabiî bu arada en önemlisi dildeki varlığı aracılığıyla söz konusu doğrudan kontrol alanının dışına sızmasını da önlemek gereken bir hususdur. Ancak bu arada üçüncü bir kuş da vurulmuş olmaktadır, Dil Devrimi taşıyla: İslam, bir din olarak bir toplumsal düzenleyicilik çerçevesi olmanın ötesinde, hem önceki rejimin (ancien régime) temel meşrûluk kaynağıdır hem de Osmanlı Sultanı, sadece bir İslam hükümdarı değil, aynı zamanda İslam Halifesidir de.

(...) Hemen hiç sanayileşmemiş bir ülkede, iktidarının kökeninde herhangi bir köylü ihtilali de bulunmayan, üstelik kendi iktidarını kurmasına tramplenlik eden konumunu öğrenim yoluyla edinmiş ve girişimci olmak için ne elinde yeterince kaynak ne de gerekli bilgi birikimi bulunan söz konusu kadronun, doğrudan kendi kontrolü altına alabileceği sayılı alanlardan birinin de eğitim ve kültür alanı olduğunu hatırlayalım.

İşte dil de, rejimin pozitivist doğrultusunda, toplumsal çerçevelerden bağımsız olarak, yani dil içinden kalkıp dil içinde tamama erdirilecek bir biçimde yeniden inşa edilmeye girişilir. Burada hedeflenen, fonksiyonel bir sadeleştirmenin ve dile yeni bir dinamik aşılamanın çok ötesinde, varolan dili tümüyle Öztürkçe'ye tercüme etmektir. Bu, tabiî ki mümkün olmaz ve rejim, dildeki fiyaskosunu Güneş Dil Teorisi'ni 'imal' ederek örtmeyi dener; bu arada dil siyasi bir parametre haline gelmiştir... Rejimin bir kurumu haline getirilmek istenmiş olmasıyla, öztürkçecilik belirli bir siyasal anlam kazanırken, kendisine karşı çıkmaya da siyasal bir anlam yüklenmesine yol açmış olur; ve ilk ateşini buradan alan bir diyalektik içinde dil, kendisinin zaten semboller düzeyinde yer alıp, somutluk dünyasını doğrudan bağlamıyor olması ve bu dünyaya doğrudan bağlı olmamasının da etkisiyle, siyasal karşıtlıkların sadece yansıdığı değil, aynı zamanda üretilip keskinleştirildiği bir alan niteliği de kazanır; genelde bir toplumu bütünleştiren harçların başında gelen dil, Türkiye'de anlaşma, hiç değilse dinleşme fırsatlarını baştan dinamitleyen bir işlev edinmiştir. Kelimelerin birçoğu daha kavramlarına ulaşamadan, kendisini kullananın 'biz'den mi, yoksa 'onlar'dan mı olduğuna işaret eder hale gelirken, kav-

ramların eş-anlamlı, ancak zıt tavırlı kelimeler arasında boşlukta kalması, bir ölçüde, dilimizin bugün maruz kaldığı yabancı -Amerikanca- istilasına da zemin hazırlamıştır...

Dil ve Kemalizm
Sosyoloji Konuşmaları (Haz. S. Elibol), Ecem Yay., Ankara 1991

(...) Dildevrimcilerin yanlış anladıkları için/ölçüde sarıldıkları dilbilimsel bir tespit var: "aynı gerçeklik karşısında bütün adlandırmalar eşit değerdedir". (...) Bütün kelimeler, tabiî ki uydurma, dolayısıyla da keyfîdirler; ama bu keyfîlikleri kendilerini kendilerine dil etmiş insanlar karşısındaki değil, sadece ve sadece adlandırdıkları kavram karşısındaki bir keyfîliktir: birer ad-kelime-sembol olarak su, water, wasser, ab, ma, eau, aqua vb... 'su' kavramı karşısında keyfîdirler; ama Türkçe bilmeyen birisiyle 'konuşurken!', 'su' kavramını keyfim öyle istiyor diye su kelimesiyle işaret edemem, yok "illaki ben su diyeceğim, o da anlayacak; anlamıyorsa öğrensin, yoksa zorla anlatırım" diyorsam, burada söz konusu olan, dilsel sembolün kavram karşısındaki keyfîliği değil, birilerinin diğer birileri karşısındaki keyfîliği, yani zorbalığıdır, despotluğudur.

Dil Vesilesiyle
Düşünen Siyaset, Sayı: 11

(...) 'Uyduran'ın bu keyfiliğini, yani uydurma yetkisini, 'bilim'le (dilbilimin dil-içi'ne ilişkin bir verisini, dil-dışı'na da teşmil ederek) temellendirmeye kalkışmanın bizde hemen çağrıştırdığı ise, ezelî-ebedî ütopyası toplumsal çerçeveleri bilim ve onun uygulamalı uzantısı olarak gördüğü teknolojinin belirleyeceği bir dünya olan, pozitivist projedir. Dil Devrimi'nin devlet-destekli ve devlet-güdümlü bir hareket olarak başlatılıp kurumlaştırıldığını, devletin ise ege-

menliği yapılaştırmanın öz (par excellence) örgütü olduğunu hatırlarsak, dildevrimciliğine içkin pozitivizm ile İstiklâl Harbi sonrasında yönetimi tümüyle ele geçiren asker-sivil bürokrat ağırlıklı kadronun kendi egemenliğini meşrulaştırma ve sürdürme çabası arasında bir ilişki kurabiliriz.

Bu durumdaki bir bürokrasinin temel yönelimi, bir yandan devlet egemenliğini, kendisiyle özdeşleşip adına söz sahibi olabileceği bir temele bağlamak, diğer yandan da söz konusu egemenliğin geçerlilik alanını, kendilerini ikame etmesine direnen unsurları dışlayacak bir biçimde çerçevelendirmek olacaktır. Bu yönelime tekabül eden ideal çerçeve, kapsadığı kolektiviteyi tek parçalı bir bütün, bürokrasiyi de bu bütünün işlevsel bir parçası olarak gören merkezi ulusal devlettir; bu tür bir devlette egemenliğin temeli 'ulus'tur ve bu 'ulus', 'imtiyazsız, sınıfsız' homojen bir kitle olması açısından tümüyle bürokrasi tarafından ikame edilebilecektir.

Ancak bürokrasi bu ikame etme işini, doğrudan doğruya bürokrasi olarak değil, 'aydın'lanmış (münevver≠entelektüel) olması esasında gerçekleştirir. Şöyle ki, homojen bir bütün olarak 'ulus'un ortak çıkarı tektir, dolayısıyla izlenmesi gereken siyaset ve bu siyaseti belirleyecek örgüt (parti) de tek olacaktır. Bu durumda herkes için iyi ve doğru olanın tespiti, öznel tercih ve kanaatlere tâbi kılınamayacak teknik bir sorundur; dolayısıyla münferit çerçevelerin gelenek, görenek, batıl inanç, önyargı vb... şeklinde tezahür eden yanıltıcılığından kurtulunarak çözülmesi gerekir. Bu konuda tek yol gösterici (mürşid) bilimdir. Oysa bilim, insana doğuştan verilmez ya da zamanla kendiliğinden edinilmez: söz konusu iyi ve doğruları herkes (ulus) adına tespit etme işi, belirli bir eğitim ve öğretimden geçerek aydınlanmış olanlara düşmektedir.

Ancak 'aydın'ın görevi bundan ibaret değildir: herkes eğitim-öğrenim görüp aydınlanmış olamayacağına göre, bu 'iyi' ve 'doğru'ları kabul etmeyecek olanlar da çıkacaktır; hatta bunlar çoğunluğu da oluşturabileceklerdir. Ancak bilimsel verilerin doğruluğu oylamayla tespit ediliyor olamayacağına göre, kendi gerçek çıkarlarının nerede olduğunu bilemeyen bu insanlara, kendileri için iyi ve doğru olanı anlatmak, gerekirse zorla kabul ettirmek de 'aydın'ın ('aydın'lanmamış, karanlıklar içindeki 'millet'in parasıyla devlet tarafından okutularak 'aydın'laşmış olduğunu düşündüğü ölçüde kendisi için bir vicdan borcu niteliği de kazanan) görevidir. Egemen konumunu kültürel bir özellik ('aydın' olma) esasında meşrulaştıran bürokrasinin, kendi varlık sebebi ve hareket alanı durumundaki devletin fonksiyonlarını genişletme yöneliminin, özellikle toplumsal hayatın kültürel boyutu üzerinde yoğunluk kazanması doğaldır: bürokrasi, bu şekilde, bir yandan kendi varlık temelini güçlendirmiş, diğer yandan da toplumsal gerçekliğin 'aydın'ın 'bilgi'sine tâbi kılınacak alanını genişletmiş olacaktır.

Aydın Bürokratın Zorunlu Pozitivizmi
Türkiye Günlüğü, Sayı: 2, Mayıs 1989

Bu arada, dille doğrudan ilişkili olarak şunları da belirtmek gerekir ki, insanın anadili, kendisi için bir dil değildir: konuşmak, tıpkı dört değil de iki ayak üzerinde yürüyebilmek gibi, insanın temel, aslî ve ayırıcı fonksiyonlarından belki de en başta geleni olduğuna göre, kendi kendisini beşerî bir varlık olarak üretmesinin en temel araçlarından biridir; yani insanın yürüyebilmesi için bacakları ne ise, konuşmak için de anadili odur; dolayısıyla da anadili yasağı, doğrudan doğruya 'habeas corpus' ilkesine aykırı, kişi dokunulmazlığına tecavüz eden bir insan hak-

ları ihlalidir; tıpkı insanın bacağını koparmak, bedensel bütünlüğünü parçalamak gibi.

Ayrıca şu da vardır ki, yasaklama yoluyla bir dilin ortadan kaldırılması, bireylere karşı işlenen bir suç olmanın ötesinde, kültürel bir soykırım ve de insanlığın ortak varlığından bir şeylerin bütün zamanlar için ortadan kaldırılması -bir dil ya da bir bitki ya da hayvan türü- olarak doğrudan doğruya bir insanlık suçudur da.

Ancak bizim burada esas vurgulamak istediğimiz şudur ki, kişinin anadili, öğrenerek edindiğini hissetmediği, kendisi tarafından öğrenilmeye konu olduğunu hiçbir zaman aklına getirmediği/öğrenmeyi düşünmediği dildir. İnsanın bir dille olan ilişkisi bu şekilde kaldığı sürece/ölçüde ve böyle kalması şartıyla, o dil o insanın anadilidir. Bu durumda şunu da söyleyebiliriz: dilde özleşme adına insanların anadili olarak bildikleri dili yeniden öğrenmek zorunda bırakılmaları, konuşmak'ın insanın aslî bir fonksiyonu olduğunu dikkate alırsak, beşerî varlıkları itibariyle kısmî bir hecir altına sokulmalarından başka bir şey değildir.

Cumhuriyetin, Osmanlı'dan 'hiçbir unsurun sivrilmesine müsaade etmeme' ilkesini tevarüs etmesi de, yine 'geleneğin gücü' türünden metafizik, büyücülere layık kavramlar doğrultusunda değil, doğrudan doğruya bürokrasinin grupsal/sınıfsal yönelimleri ile toplumun topyekûn yapısı arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele alınması gereken bir olgudur. Saltanatın, ardından da hilafetin lağvı ile tümüyle amirsiz kalmış memurların, bu yeni konumlarını hem meşrû, hem de kalıcı kılmak üzere kendilerine belirli bir toplumsal taban oluşturmaya kalktıkları ölçüde, kendi kendilerine açmaza düşüp, bu açmazdan kurtulmak üzere de, zorlama; zorlamalığı ölçüsünde de ümitsiz ve bu ümitsizliği zaman zaman traji-komik'in sınırlarına ulaşan çözüm formülleri üretip denemeye girişmelerine yol açmıştır:

Kendi tek parti iktidarlarını, toplumun imtiyazsız, sınıfsız, yani homojen, homojen olduğuna göre de, iyi/güzel/doğru olanın herkes için aynı olduğu bir kitle olup, bu iyi/güzel/doğru'ların ne olduklarının tespiti yolunda ise bilimin 'hayattaki en hakikî mürşit', ancak bilim öyle kendiliğinden değil, ancak belirli bir tahsil sayesinde elde edilebilir bir şey, kendilerinin de işte bu şarta uyan kişiler olduğu esasında temellendirmekle, ister istemez toplumda yükselmenin tek yolu olarak da 'okumak'ı kutsamış olurlar; kısacası kendileri yükselmişlerse, bu 'okumuş'luklarındandır, dolayısıyla yükselmek için 'okumak' lazımdır ve de 'okuyan' yükselecektir; ancak şu da bir veridir ki, kendi kafalarındaki ulus projesine uyan, kendileriyle aynı değer ve ülküleri paylaşıp kendilerine destek olacak toplumsal tabanı da ancak örgün eğitim aracılığıyla, yani 'okumuşlar' arasından edinebileceklerdir; oysa taban, adı üstünde tabandır, buna karşılık 'okumak' da yükselmenin, yani taban olmaktan çıkmanın neredeyse garantisidir ve de tümüyle kurmaylardan veya subaylardan oluşan bir ordu olamayacağına veya böyle bir orduda kurmay veya subay olmanın hiçbir değeri kalmayacağına göre, kendilerini destekleyecek şekilde, ancak kendilerine yetişemeyecek derecede okutulmuş bir kategori yaratmaları; benzetme yerindeyse, 'erat' karşısında kendi elleri-kolları olacak, ancak yüksek komuta mevkilerine yükselememeleri peşinen garanti altına alınmış bir ara sınıf üretmeleri gerekecektir.

Hiçbir tarihsel-toplumsal olay ve olgunun böylesine önceden planlanmış bir çerçeve içinde gerçekleşmediğinin ve de zaten gerçekleşemeyeceğinin her ne kadar bilincinde olsak da, çok önemli bir husus olarak, mezunlarının bütün hayatları boyunca köyde yerleşik olarak kalmaları öngörülmüş eğitim kurumları olarak Köy Enstitüleri'ne bir de bu açıdan bakmanın, aslında toplumu kavrayıp götürecek her türlü sınıfsal dinamikten yok-

sun bir zümre durumundaki bürokrasinin şu ya da bu şekilde siyasal egemenliğe sahip olması durumunda/ölçüsünde kuvveden fiile çıkacak olan yönelimlerini yakalayabilmek açısından oldukça yararlı olacağı kanısındayız.

(...) Ülkenin ekonomik bütünleşmesini sağlayacak yönelimlere sahip olmayan bürokrat grubun, eğitim yoluyla meydana gelen bir grup olması, aynı yolla bu gruba girme ve onun gibi yaşama imkânlarını verdiği kişiyi (öğretmeni), kendi dışında tutmasını (köyde tutmasını) güçleştiriyordu. Okumuş kişi olan öğretmenin köyde tutulabilmesi, öğretmenin, şehirli bürokrat gruptan başka bir grupla bütünleşmesiyle sağlanabilirdi. Böyle bir grubun meydana getirilmesi ise, idarî tedbirlerden çok, birtakım temel değer ölçülerinin okutulan köylü çocuğuna benimsetilmesine dayanıyordu. Tonguç'un önerileri ve çalışmaları, işin içine bazı değer ölçülerini katması bakımından önemlidir. Enstitülerde yetiştirilen köylü çocuğuna, ortak değer ölçülerinin benimsetilmesi yanında tarla, ev gibi maddi imkânlar sağlayarak ve bazı idarî tedbirleri de alarak, mezun olan öğretmenin köyde kalması mümkün kılınacaktır. Öğretmen, enstitülerde edindiği bazı pratik beceriler sayesinde köy hayatına geniş ölçüde ve aktif olarak katılacak, köyle bütünleşecek, kendisini, şehirli tarafından sömürüldüğü ileri sürülen köylünün içinden yetişmiş ve kurtaracak bir 'önder' olarak görecektir.

Endüstrileşme, tarımda makineleşme ve nüfus artışı gibi olgular sonucu şehirlere göçün henüz daha hızlanmış olmadığı ve ulaşım, iletişim imkânlarının sınırlı olduğu bu dönemde, ülkenin bütünleşmesi eğitim yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde köy ise, kendi kendine yeten ve şehirden tümüyle ayrı bir bütün olarak ele alınmış-

tır. Köyün, toplumun tümüyle sahip olabileceği ilişkiler ve bunların sonucu olarak meydana gelebilecek köy-kent yakınlaşması dikkate alınmamıştır. 'Münevverleştirilmiş ve medenileştirilmiş köylü', ideal olarak ele alınmaktadır; köylü köyünde kalacaktır. Hele Tonguç'un meseleye kattığı değer ölçüleriyle, köyde 'pastoral' bir mutluluğun methiyesine kadar gidilmiştir. Oysa zaman göstermiştir ki; endüstrileşme sonucu, köyün kapıları kolayca ve çabucak yıkılmış, köy-kent bütünleşmesi hızlanmıştır.

Bürokrat grup, 'münevver' ve 'medenî' kavramlarının toplumdan topluma, dönemden döneme değişik içeriklere sahip olduğunu da kavrayamamış, özellikle Tanzimat'tan itibaren Batı Avrupa'yı taklit etme yolunu seçmiştir. Daha önceleri, Müslüman-Osmanlı toplumunun bütün katları için geçerli bir tek değerler ve inançlar sistemi varken, bu sistem 19. yüzyılın başlarından itibaren, yönetici kadrolarca terk ve inkâr edilmiştir. Yeni sistemi getirmek isteyenin, devlet yönetici kadrosu olması, halkla devlet kurumları arasında bir çatışma yaratmış, halkın inançları üzerinde bir baskının meydana gelmesine sebep olmuştur. Getirilmek istenen değerler sistemi ise, toplumumuzun tarihinden gelmediği için halkın, köylünün bu sistemi kolaylıkla benimsemesi beklenilemezdi. Bu değerler sisteminin, köylüye eğitim yoluyla benimsetme çabalarının başarısızlığını ise, kabaca şu iki etmenle açıklayabiliriz:

a) Devletin köylüye götürdüğü eğitimin, ne gerçek bilinçle ne de mümkün bilinçle uyuşum halinde olmaması.

b) Her köye eğitim hizmeti götürmenin para ve eleman bakımından gösterdiği zorluklar.

Verilmek istenen eğitimin köye yabancılığı, bunun devlet tarafından yapılmasıyla, bir baskı niteliği de kazanmıştır.

Köy Enstitüleri, bu sorunlar yaşanırken yaratılmış bir sistemdir. Kuruluş, bakım ve yürütme için geçerli yatırımın, diğer tip okullardakine oranla çok daha düşük olması da bu enstitülere özgü bir durum olarak dikkati çekmektedir.

Hepsi köylü olan öğrenciler, ilkokulun 4. ve 5. sınıflarına ya da ilkokuldan sonraki 5 yıllık kısma alınıyorlardı. Yılda 45 gün olan tatillerin bir kısmında da toplu halde yurt gezileri düzenleniyor, öğrenciler diğer köy enstitülerinde misafir ediliyorlardı. Öğrenciler devletin verdiği ya da biçimini, rengini tespit ettiği birörnek giyecek giyiyorlardı. Günde 4 saat kültür, 2 saat sanat, 2 saat da tarım dersi görüyorlardı. Her gün 1 saatlik serbest okuma süresi vardı. Batı klasiklerine geniş yer veriliyordu. Öğrenciler mandolin, akordiyon ya da saz çalmayı öğreniyorlardı. Batı klasik müziğini sevmelerine çalışılırdı. Sanat ve tarım derslerinde, köyde yer alan ve alabilecek -bölgesel özellik ve imkânlar da dikkate alınarak- faaliyetlere yer veriliyordu. Bu faaliyetler arasında demircilik, dülgerlik, yapıcılık, kooperatifçilik, maden işleri, köy ev ve el sanatları, kümes hayvancılığı, tarla ve bahçe tarımı gibi faaliyetler vardı...

(...) Amaç itibariyle kendi kendine yeterli sosyo-ekonomik bir kompleks olarak tasarlanmışlardı. Üretim ile eğitim arasında kesin bir ayırım yoktu. Enstitüde yetiştirilen köylü çocuğu, köye sadece bir öğretmen olarak gitmeyecek, ideal köyün ilk köylüsü ve köyün lideri olarak yerleşecekti. Enstitüdeki sistem köye aktarılarak, enstitüleri kuran anlayışa uygun bir köylü tipi yaratılacaktı. Enstitüleri kuran anlayışın kendine has bir ideal köy modeli vardı. Bu köy, kentle

tüm-toplumla ve dünyayla hiçbir organik ilişkisi ve bütünleşmesi olmaksızın şen, mutlu ve güzel bir hayat sürdürecekti. Kişi kişiyi değil, herkes doğayı -mikro doğal çevreyi- sömürecek, paradan çok emek geçerli olacaktı. Her köylü 'devrimlere' bağlı, 'ilerici', iyiyi, güzeli, doğruyu seven, sıhhatli bir vatandaş haline gelecekti. Nerede ise, yeryüzü cenneti gerçekleştiriliyordu.

Enstitüleri kuran anlayış, o zaman için mümkün, bugünse hemen hemen gerçekleşmiş olan, köyün toplumun tümüyle ekonomik bakımdan bütünleşmesini dikkate almamıştı.

Söz konusu köy modelinin temelindeki değerler sistemi ise, özellikle Tanzimat'tan bu yana, batıcı-laik bürokrat zümrenin Batı'dan alıp, toplumun tümüne benimsetmek, özellikle Cumhuriyet'ten sonra, milli bütünleşmenin temeli haline getirmek istediği değerler sistemidir.

Köylü, geçmişinde kilise olmadığı halde Bach'ı, Mozart'ı sevsin, geçmişimizde feodalizm ya da benzer bir sınıf çatışması olmadığı halde, Batı usulü hürriyetçi ve eşitlikçi, kilise ve monarkla mücadele vermiş Batı burjuvazisiyle uzaktan yakından hiçbir benzerliği olmadığı halde, laik bir anlayışa sahip olsun istenmiştir.

Görüyoruz ki, enstitüleri kuran devlet, köyüyle, kentiyle, tüm-toplumun dinamik gerçekliğini gözden kaçırdığı gibi, toplumun geçmişini de dikkate almaksızın, 'dışarıdan' ve 'üstten' saptadığı bir modele göre köyü, dolayısıyla tüm-toplumu belirli bir biçim içinde dondurmayı denemiş olmaktadır...

Genellikle kapalı köy birimlerine dayanan ekonomisi, merkeziyetçi yapısı ve adaletçi anlayışı ile yüzyıllarca, Batı'daki feodalizm ve kapitalizmden uzak bir düzeni yaşatmış

olan Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıldaki batılılaşma çabaları içinde bile, tarihten gelen niteliklerini hemen hemen tümüyle korumuştur.

Kralın, sadece 'eşitleri arasında birinci' olduğu, kesin olarak farklılaşmış sosyal sınıfların birbiriyle yaptıkları mücadelelerde dinamik'ini bulan Batı'nın, kurum ve değer ölçülerinin ithali ise bürokrasi tarafından gerçekleştirilmiştir. Krizli dönemlerde ve özellikle oldukça homojen bir toplumda nispî bir özerkliğe sahip olabilen, hatta iktidara da konabilen bürokrasi, Batı'dan aldığı kanunlar, kurumlar, biçimler ve değerlerle toplumumuzda öncülük görevini yüklenmek istemiştir. Oysa bürokrasi, tabiatı icabı, kendi içinde rekabete dayanan, genellikle tutucu, ürkek, daima -açıkça olmasa bile- kendi dışındaki bir güce ya da güçlere dayanmak zorunda olan bir kesimdir...

(...) Toplumun kendi dinamik'inin bir ürünü olmayan batıcı-laik insan tipini yaratmanın tek yolu ise eğitim olmuştur. Tanzimat'tan beri 'eğitim'den pek çok şey beklenmiş, okumayazma gelişmemizin en önemli şartı olarak bile görülmüştür. Köy Enstitüleri de, Cumhuriyet'le başlayan, 'tek parti'ye uygun insan yetiştirerek, millî bütünleşmeyi sağlama çabalarının bir safhasını teşkil etmektedirler. Köy Enstitüleri'nin, kendi kendine yetecek şekilde modernleşmiş, sosyal farklılaşma ve çatışmalarından uzak, daima varolacak ve kendi başına bir amaç teşkil eden bir köy modelini gerçekleştirmeye yönelmiş olmaları da oldukça anlamlıdır. Zira bürokrasi, egemenliği, ancak birbiriyle çatışan güçlü ve dinamik sosyal güçlerin bulunmadığı homojen ve kapalı bir toplumda sürdürebilecektir.

Köye Giden Cumhuriyet,
Fikir ve Sanatta Hareket, Sayı: 96, Aralık 1973

Bürokrasinin kendi kafasındaki homojen ulus projesi doğrultusunda yok etmeye ya da kendi kontrolü altına almaya giriştiği toplumsal düzenleme mekanizmalarının, aynı zamanda birer medeniyet eseri de olduklarını dikkate alırsak, Cumhuriyet'in kültürel ve sanatsal yaratı açısından kavrukläştırıcı bir rol oynamış olması da aslında kaçınılmazdır. Örneğin müzik; Türk Halk, Türk Sanat, Çağdaş Türk Müziği vb. şeklinde, sınırları oldukça katı, kullanılacak enstrümanlardan, notalama ve icra usullerine kadar hemen pek çok şeyin önceden belirlendiği kompartımanlar aracılığıyla sıkı bir kontrol altına alınırken, tasnife tâbi tutulduğu an itibariyle de, adeta birbirleri karşısında tümüyle geçirimsiz farklı mutlaklıklar, nihaî biçimine ulaşmış tarihsiz zatiyetler halinde kendi kendisini dondurmaya itilmiştir.

(...) Türkiye'de müzik, devlet tarafından, yönlendirilmenin de ötesinde, biçimlendirilmek isteniyor... 1928'de İstanbul Konservatuarı'ndan Türk musikîsinin ve aletlerini çalmanın öğretimi kaldırılır ve 'katiyen talim ve tedris mahiyetinde olmamak' şartıyla, bir Türk Musikîsi Tasnif Heyeti'nin konservatuar'da -ders olmayan günlerde- çalışmasına izin verilir. 1934'te ise Türk Müziği radyolarda yasaklanır, hem de bu yasağı koyanların Türk Müziğine dâhil etmedikleri anlaşılan operetlerimizdeki gazel veya taksimleri de kapsayacak şekilde.

Daha bu ilk örneklerde, Türkiye'de müziğin, birbirleri karşısında geçirimsiz kompartımanlara ayrıldığını görürüz: Türk Müziği ve aletleri. Özellikle aletler; hangileri sahiden Türk Müziği aletleri, hangileri değil; keman bizde ne zamandır kullanılıyor ya da caz'da kudüm kullanılamaz mı?

Radyo'daki yasak 8 ay sonra kaldırılıyor, ama... böyle bir ortamda radyo, var olanı yayınlamaktan çok, yayınlanacak olana göre adam yetiştiren, yetişenleri de kendisinin yayınlayacakları doğrultusunda üretimde bulunmaya yönelten bir mekanizma niteliği kazanıyor. Söz konusu kompartımanları daha da kemikleştiren, devletin müzik üzerindeki müdahalelerinin, iktidara egemen olan kadronun siyasî tercih ve projeleri çerçevesinde belirlenmiş olması: Tek 'ethnie'li, tek dilli, birörnek giyimli, imtiyazsız-sınıfsız?!, yani homojen, dolayısıyla da tek parti aracılığıyla temsil edilebilir, bu tek partisi ise bürokrasi tarafından ikame edilebilir bir kitle. Tabiî bu arada, müzik de, toplumu bütünleştiren (homojenleştiren demiyoruz) bir medeniyet eseri, yani an-içi ve an-ötesi bir çimento olmaktan çıkıp, tercih edilen türüne göre 'biz'ler ve 'öteki'ler şeklinde kutuplaşmaları destekleyen siyasal bir rozet durumuna düşmüş olur. İşte müziğin böyle bir rozetleşmeye uğramasından dolayıdır ki, söz konusu kompartımanlaşma, çok-partili rejime geçilmesiyle de çözülmeyecek, tam tersine başa geçen iktidarlar tarafından farklı farklı kompartımanların önemsenmesi, desteklenmesi şeklinde her an yeniden üretilmiş olacaktır...

Arabesk Değil, Türkiye
Türkiye Günlüğü, Sayı: 5, Ağustos 1989

Farklı müzik formları mutlak ve geçirimsiz kompartımanlar halinde belirli bir statüye bağlandıkları ölçüde, münferit, yerel ya da kısmî ve de hatta taraflı olan her ürün de, dâhil edildiği kompartıman aracılığıyla kendi türünün bütün gereklerini havi tamamlanmış/tekemmül etmiş bir zatiyet statüsüne sahip kılınmış olur. Evrenselin, yine evrenselden kalkılarak ulaşılacak bir

şey olmadığını ya da evrensele ulaşmak üzere kendisinden hareket edilecek herhangi evrenscl bir referans noktasının bulunmasının da -evrenselin bir nokta ya da herhangi bir noktanın evrensel olmasının olanaksızlığı ölçüsünde- olanaksız olduğunu, dolayısıyla evrenselin münferitten kalkılıp insan tarafından işlenmesi ölçüsünde hammadde konumuna indirilmiş olmasına dayanan bir süreç aracılığıyla -ulaşılacak değil- üretilebilecek olduğunu dikkate alırsak, böylesi bir ortamda nelerin ortaya çıkabileceğini anlamak için, diyelim patlıcanın, ancak patlıcan olarak sofraya getirilebildiği, sırf buna izin verildiği, bunun teşvik gördüğü bir yerde hünkârbeğendinin hiçbir zaman varlık kazanamayacağını hatırlamak oldukça aydınlatıcı olacaktır.

Her şeyi kompartımanlar halinde tasnif ederek kontrol altına alma 'sevk-i sınıfsal'ının oldukça anakronik, anakronikliği ölçüsünde de hem komik, hem de karikatürsü bir ürünü olarak, cami inşaatlarına getirilen (1998) iki tip plandan birine uygun olma zorunluluğu da, Cumhuriyetin, daha doğrusu onun adına bürokrasinin genelde her türden medeniyet eserleri, özelde de mimarî konusunda, hangi kaygıları temel alıp nasıl bir tavır geliştirmiş olabileceği hakkında oldukça aydınlatıcı bir örnektir.

Ulus'un bütün an ve noktaları itibariyle büro'nun kratos'u karşısında eşit derecede geçirgen olması sayesinde, mevcut farklılardan herhangi biri değil, fakat tam tersine bütün farklıları hukuksal açıdan eşdeğerli kılan bir statü niteliği taşıyor olması (her bir bireye hangi elementten ya elementlerden oluşuyor olursa olsun siyasal bir molekül olarak ulusal kollektiviteyle bütünleşme olanağını sağlaması) açısından, ulusun 'heterojenlik-üstü'lüğünün hukuksal temelini oluşturacak olan 'vatandaş'lık statüsüdür. Ancak 'vatandaş'lığın heterojenlik-üstü hukuksal bir statü olarak kabul edilmeyip, ulusun bütünlüğünü homojenlik temelinde kur-

maya yönelik olarak içeriği devlet tarafından tanımlanmış bizatihi bir kimlik, yani farklılar arasında yeni bir farklı, üstelik imtiyaz sahibi tek farklı kimlik durumuna getirilmesi durumunda, ulusun birliğini sağlamak adına fiilen ulaşılması olanaksız bir homojenlik en vazgeçilmez bir ilke, dolayısıyla da ideolojik düzeyde en ilkelinden bir totalitarizm, uygulama düzeyinde de en zaliminden bir inkârcılık/tasfiyecilik/imhacılık meşrulaştırılmış olacaktır. Burada, artık molekül olma hakkı bireyin elinden alınarak devletin tekeline verilmiş, devlet ise tek olduğuna göre, bireylere de ancak ortada varolan tek molekülün -kendi başına/içinde hiçbir anlam ve değeri bulunmayan- basit bir atomu olmak düşüyor demektir.

Atom olarak vatandaşın ancak bir molekül içinde anlamlı ve değerli, atomu olunabilecek molekülün de tek ve devlete tekabül eden bir molekül olmasının bir sonucu olarak vatandaş, devletin birey düzeyindeki bir uzantısı olarak addedilir hale gelirken, ancak devlete mahsus olabilecek bazı özelliklerin gerçek kişiler tarafından da taşınabilir sanılıp vatandaş olmanın gereğiymiş gibi öne sürülmeleri türünden garabetler de gündeme gelecektir. ki, bunun, hem en hem de hep güncel örneği ise, devletin yanı sıra kişilerin de laikliğinden ya da laik kişilerden söz edilebiliyor olmasıdır.

Laisizm siyasal-yönetsel bir ilke, laisite (laiklik) de hukuksal bir konumdur; yoksa ne bir bireysel inanç türü ne de bir davranış kalıbı veya dünya görüşü. Kişilerin laikliğinden söz etmek, insanların birey olarak taşıyabileceği, ancak devlet açısından taşınması mümkün olmayan bazı özelliklerin devlete de teşmil edilmesi, yani devletin, diyelim kelliğinden ya da ela gözlülüğünden söz etmek gibi bir şey olacaktır.

Ancak burada tezahür eden, sadece komik bir yarı-cahillik değil, aynı zamanda çok vahim sonuçları da olan bir devlet-ulus anlayışıdır.

Bu sonuçlardan birincisi şudur: laikliği kişiler için de geçerli bir inanç türü olarak gördüğümüzde, 'laik devlet' demek, söz konusu inancı ve bu inancın gerektirdiği yaşama biçimini vatandaşlarına da dayatabilen, dayatması meşru görülen, kısacası resmî bir inancın uzantısı olarak biçimlenmiş bir devlet anlamına gelecektir ki, burada da artık, adı konulmuş ve de tanrısı semavî olsun ya da olmasın, belirli bir tapınıyı, yani kültü/dini temel alan bir Kilise-devletle karşı karşıyayız demektir.

(...) Laiklik, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıymış. Önce şunu söyleyelim ki, bu yanlış bir tanım; üstelik de çok günahkâr, despotların suç ortağı. Ancak laikliğin doğru bir tanımına varmadan, buradaki tanıma göre laikliği savunanlara sormak lazım: Diyanet İşleri teşkilatının bir devlet kurumu olarak varolduğu bir ülkede laiklikten söz edilebilir mi; vaizlerin, imamların Cuma hutbesinde hangi konuları ne yönde işleyeceklerinin devlet tarafından tespit edilmesi laiklikle ne kadar uzlaşır/bağdaşır; ibadet dilinin ne olacağına devletin karar vermesi midir laiklik? Bir zamanlar Türkçe ezan zorunluluğu, daha yakınlarda da Kürtçe Kuran'a yasak: yaşasın laiklik!... Okullarda mecburî din dersi, daha doğrusu din uygulaması, duasıyla, namazıyla; dolayısıyla din uygulaması da değil, belirli bir dinin belirli bir mezhebinin devlet tarafından rötuşlanmış versiyonunun, diyanet Sünnîliğinin din diye dayatılması; bu da laik-demokratik cumhuriyetin icaplarından. Ve de binlerce İmam-hatip lisesi; talebesinin yarısı kız, yani geleceğin imam hanımları. İşine gelince kendi kirli savaşını cihat diye sunup, ölülere bile sünnet kontrolü yapmaktan hayâ etmezken, mücahitler alkışlandı diye Sincan sokaklarından tank geçiren

de yine bu laik-demokratik cumhuriyet. Tabiî aslında önemli olan tankı geçirebilmek, gerekirse mukaddes cihat adına, gerekirse de laikliği savunmak. Hele milletin bin yıllık Cuma'sına şeriatçılık deyip, Batı'nın Hıristiyanlığı tartışılmaz Pazar'ında laikliğin ruhunu keşfetmek, imparatorun atından birinci konsül çıkartmaktan daha az keyfice olmayan bir maskaralık; ama bu, hasbî, yani çıkar-gütmez bir maskaralık değil: laiklik, tabiî buradaki haliyle, "komünist olunacaksa onu da biz oluruz, Nevroz kutlanacaksa onu da biz kutlarız" diyenlerin, kompradorluğu da gayrimüslimlerin tekelinden çıkartıp kendi uhdelerine almak üzere devletleştirirken, despotluklarını gizleyebilmek üzere arkasına saklandıkları paravanaların en başta geleni.

Laiklik ilkesi, devlet ile din işlerinin birbirlerinden ayrılmasıymış gibi tanımlanmakla, aslında halkı zapturapt altına alıp, ülkeyi kışla, insanları da sirk maymununa çevirmenin meşrûluk temeli olarak kullanılmak istenmiştir. Şöyle ki - laikliğin buradaki anlaşılma biçimi doğrultusunda- din ile devlet birbirleri dışında yer alacaksa, devletin yasaları ile dinsel olan da birbirleriyle çakışmamak, örtüşmemek zorundadır... Ancak burada atlanmaması gereken bir husus vardır ki, o da hiçbir şeyin kendi içinde, kendiliğinden (yani kendisine dinsel bir anlam ve değer atfediliyor olmasından bağımsız olarak) dinsel bir nitelik taşıyor olamayacağıdır: örneğin hangi boyutta ve hangi maddeden yapılmış veya neyin üzerine çizilmiş olursa olsun çarmıh ya da doğanay şeklindeki hiçbir nesne, kendisini haç ya da hilal olarak, yani Hıristiyanlığın ya da Müslümanlığın sembolü olarak görenlerden ve/veya öyle görüldüğünü bilenlerden bağımsız olarak kendiliklerinden dinsel bir anlam ve değer taşımaz; aynı

şekilde namaz kılanları görüp de, sırf ilginç ya da eğlenceli bulduğu için onların hareketlerini tekrarlayan, hatta onlarla aynı sesleri çıkartan bir Amazon Yerlisinin yaptığı şey, kesinlikle dinsel bir anlam ve değere sahip olmayacaktır. Ama bu, aynı zamanda demektir ki, kendisine dinsel bir anlam ve/veya değer atfedildiğinde her şey de pekâlâ dinsel bir nitelik taşıyor hale gelebilecektir; tabiî kendisinde dinsel bir anlam ve/veya değer bulunduğunu iddia edenin gücüyle orantılı olarak. İşte bu husus dikkate alındığında, devlet ile dinin birbirinden ayrılması şeklinde tanımlanmış, dolayısıyla yasal ile dinsel'in örtüşmezliğini öngören bir laiklik, toplumun hem her bir katmanını hem de her türden kurum ve faaliyetini kontrol altına almak, gerektiğinde yasaklayıp, gerektiğinde de yasaklanıp yasaklanmamasını ya da herhangi bir müdahaleye maruz bırakılıp bırakılmamasını bir pazarlık, şantaj ve istismar konusu haline getirmek konusunda bulunmaz bir atlama tahtasından başka bir şey olmamıştır. Ne ki, egemenlerin işine gelmemiş ya da kendi despotluklarına halel getirebilir diye görülmüştür, laiklik adına yasaklanmış ya da üzerine gidilebilecektir: Türkeş'in cenazesindeki tekbirler bir vatan ve demokrasi kahramanına yapılan son görev, David Levi'nin şahsında emperyalizmi protesto eden gençlerinki ise Şeriat'ın ayak sesleri!

Laiklik, din ile devletin ayrılması, dinsel ile yasalın zorunlu örtüşmezliği değil; dinselliğin yasal açıdan, bir meşrûluk temeli, ama dolayısıyla aynı zamanda da bir gayrimeşrûluk ölçütü olarak alınmaması demektir: dinsel olanla da örtüşüyor olmanın bir anti-laiklik göstergesi olduğu şeklindeki alla kemalist dogma, eğer derin bir cehaletin ürünü değilse, en zaliminden bir despotizmin besmelesidir ve de

eğer laiklik, insanı vatandaş statüsü çerçevesinde haysiyeti garanti altına alınmış gerçek bir hukuk öznesi haline getirmenin elifbası olacaksa, kendisine karşı mücadele edilmesi gereken ruhban sınıfının kimlerden oluştuğu bellidir: Türkiye'deki her türlü özgürlük ihtiyaç, atılım ve mücadelesini laik/anti-laik ekseni üzerine kaydırıp kendi egemenlik paylarını arttırmak isteyen resmi ideoloji (Devlet Dini) papazları.

Laiklikmiş!..
28 Nisan 1997, Ülkede Gündem

İkincisi; yine bu anlayış doğrultusundadır ki, molekül tanımlama tekelini kendi eline almış olan devlet karşısında kendi kendisini bireysel ya da kollektif bir molekül olarak tanımlama haysiyetini gösteren, yani çok fazla bir şey talep ediyor olmayıp sadece ve sadece, burjuva demokrasilerinin insan özneliğinin tümünü içine hapsetmeye çalıştıkları, dolayısıyla da insanın özgürleşmesi açısından hiç de ideal bir son durak niteliği taşımayan Vatandaş haklarını kullanmak isteyen herkes, mevcut durumdaki tek molekülü çatlatan, dolayısıyla ulusun birlik ve bütünlüğünü korumak üzere hangi yoldan olursa olsun mutlaka bertaraf edilmesi gereken bir unsur, yani bölücü, ayrılıkçı, terorist, iç-düşman, iç-tehlike olarak görülecektir.

Ancak nihaî tahlilde, "toplumsal egemenlik (belirleyicilikler), hukuksal egemenliği aşar"; ki gerek sosyolojinin varlık temeli ve meşrûluk kaynağı, gerekse bizim sosyolojiden/Doğan Ergun'dan ilk öğrendiğimiz (1967, Hacettepe Üniversitesi, ilk ders) de budur. Tabiî bu önerme, 'mazlumun ahı sonunda zalimi yakar' ya da 'halk, bir gün gelir despotların düzenini kendi başlarına yıkar' türünden temenni içerikli ve ümit/cesaret vermeye yönelik bir slogan değildir. Bizim bu önermeden, maka-

lemizin konusu çerçevesinde çıkartmamız gereken, resmî çerçeve ve düzenleyicilikler ile toplumsal düzenleyicilikler arasında daima bir gerilim bulunduğu; ve resmî olanın -kendisini toplumsala uydurmak, onu kutsamak üzere değil, tam tersine- toplumsal olanı kuşatarak onu kendi kontrolüne alıp evcilleştirmek, yani kendi öz dinamiğinden koparıp bir bakıma dejenere etmek üzere kaçınılmaz olarak toplumsalın peşinden koşacağı, tabiî bu arada kendi kendisini de değişikliğe uğratacağı, ancak bunu -tekrar ediyoruz- kesinlikle toplumsalın önünü açmak için değil, onu özsuyundan kesip içi boş bir kabuk halinde kavruklaştırmaya yönelik olarak yapacağıdır: bürokrasinin devleti, kendilerinin varlık kazanmasına engel olamadığı olguları, bidayette ne kadar karşı çıkmış, yok saymış ya da yok etmeye uğraşmış olursa olsun, sırf molekülü tanımlama tekeli kendi elinden kaçmasın diye, bir gecede molekülün olağan ve sanki ta en baştan beri varolan bir halkası statüsüne yükseltebilir: yıllarca radyodan, televizyondan dışlanmış, hatta bu dışlanması kendisine yakıştırılan isme de temel olmuş bir müzik türü olarak Arap-esk, gün gelmiş devlet himayesine alınıp 'acısız'laştırılmak istenmiştir.

Nevzat Tandoğan'ın "eğer komünist olunacaksa onu da biz oluruz" mealindeki sözlerinde en veciz ifadesini bulan bu anlayışın, en ümitsiz, en ikiyüzlü ve ilk bakışta acınası görünmekle birlikte ne denli sınır ve kutsal tanımaz bir polipliğe tekabül ettiğini kanıtlayan tezahürünü ise, Nevruz ateşini hurda devlet lastikleriyle ihata etme girişimlerinde görebiliriz.

Bu noktada, Cumhuriyeti kurup biçimlendiren asker-sivil bürokrat kökenli siyasal elitlerin, Fransız Aydınlanması'nın ve Büyük İhtilal'in insanlığa en büyük hediyelerini bile ve ne yazık ki özellikle de onları, kendi egemenliklerini meşrûlaştırmak üze-

re basit birer araç olarak kullanmalarında mündemiç olan iki-yüzlülüğe bir ilk örnek olarak, "laiklik Cumhuriyet'in temelidir ve her ne kadar Anayasa'ya sonradan (1937) dâhil edilmişse de kurucuların kafasında ta baştan beri vardı" şeklindeki iddialar hemen her gün tekrarlanırken, özbe öz Türk olan ve Türkçe konuşup Türkçe yazan Karamanlıların sırf Hıristiyan olmaları esasında 'Mübadele'ye tâbi tutulup vatanlarından koparıldıklarını hatırlatmak isteriz.

Ancak çok daha vahim bir olay vardır ki, o da Varlık Vergisi döneminde (1942), yani laiklik ilkesinin Anayasa'ya girmesinden sonraki bir tarihte, Türk vatandaşlarının sadece Müslüman/gayrimüslim olarak da değil, ayrıca 'dönme'ler şeklinde bir kategoriye de yer verilerek üçlü bir tasnife tâbi tutulup, farklı ölçüt ve oranlarda vergilendirilmiş olmalarıdır: burada laiklik, tabiî ki olmadığı gibi, ayrıca apaçık bir insanlık suçu da vardır; zira insanlara 'dönsen de yakarım dönmesen de' demek siyasal bir despotluk, ancak büyük-büyük dedeleri üç yüz yıl önce din değiştirmiş insanlara soyları temelinde değişmez bir öz atfedip, bu özü de bir ayırım ölçütü olarak kullanmak tam tamına ırkçılıktır ve de, 6-7 Eylül'ü hatırlamadan geçmek, bu paragrafı yarım bırakmak olur.

(...) Yunanlılar Selanik'te bomba atıp Atatürk'ün doğduğu evi yakmışlar, bunun üzerine halk da galeyana gelip İstanbul'da, özellikle de Beyoğlu'nda Rumlara ait ne kadar dükkân, mağaza, işyeri varsa yakıp yıkmaya başlamıştı. Ama olaylar, sadece Rumlar, sadece işyerleri ve de sadece Beyoğlu ile sınırlı kalmamış, Rumlara ait olanlar dışında, nerede bir 'gâvur', tabiî tercihen de Ermeni işyeri, evi, mahallesi, ibadethanesi ve de hatta mezarlığı var, oralara kadar sıçramış, yakın-yıkın, talan-yağma,

gasp, darp ve hakaret dalgaları halinde bütün gece sabah saatlerine kadar devam etmişti. Bütün bunlar olup biterken, damarlarındaki asil kan köpük köpük kabarmış kitleler karşısında polis pek bir şey yap-a(?)-mamış, ancak hemen ertesi gün hükümet fevkalâde enerjik bir tavır alarak, halkı kimlerin kışkırttığını çok kısa bir süre içinde tespit ve de dünya-âleme ilan etmişti: Komünistler. Tabiî aynı andan itibaren de etrafta solcu bilinen ne kadar insan varsa toplanıp içeri atılmış, sonra da yargılanmışlardı.

(...) Rahmetli 'insan' babacığım, kıyım ve talanı takip eden ilk Pazar günü, beni elimden tutup bütün Beyoğlu'nu gezdirdi, bir de yanlış hatırlamıyorsam Bağlarbaşı'ndaki Ermeni mahallesini... Yeis içindeydi, hele Beyoğlu'nu gezerken zaman zaman gözlerinin yaşarır gibi olduğu hâlâ gözlerimin önünde. Kendisi de esnaftı, manifaturacı... Yakılıp yıkılıp yağmalanmış mağazaların gerisinde hak ettikleri cezaya uğratılmış 'gâvur'lar değil, ekmek kapıları durduğu yerde başına yıkılmış insanları görüyor olduğundan eminim. Futbol'a meraklı falan da yoktu; ama kendisini en çok yaralayan şeylerden biri de Lefter'in de o gece hakarete uğrayıp, aklımda kaldığı kadarıyla Ada'daki dükkânının tahrip edilmiş olmasıydı: Lefter o sıralar millî takım kaptanı, Türk futbolunun Yunanistan'a Atina'da iki gol atmış 'ordinaryüs'üydü...

6-7 Eylül'ü takip eden yıllarda, başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere çok sayıda gayrimüslim çareyi İstanbul'u ve Türkiye'yi, yani anayurtlarını bir daha geri dönmemek üzere terk etmekte buldular. 90'lı yıllarda ise, adam kendiliğinden itiraf etti ve de tabiî iftiharla: Selanik'teki eve bombayı atıp da yangını çıkartan bir Türk, daha doğrusu bir TC ajanıydı

ve de kendisi artık devletin Nevşehir Valisiydi; devlet-millet el ele, bir etnik temizlik harekâtı daha yüz akıyla başarılmıştı. O sıralar hükümetin başında -demokrasi kahramanı/şehidi- Menderes; devletin başındaysa Celal Bayar, Teşkilat-ı Mahsusa terörüne bulaşmış kod adıyla Galip Hoca bulunuyordu. Daha sonra 27 Mayıs darbesi oldu ve 60'lı yılların ortalarına doğru Türkiye, belki de bir daha hiçbir zaman ele geçiremeyeceği bir şansı, neredeyse yakalar, hiç değilse yakalayabileceğini umut eder bir hale geliyordu: (...) millî bütünlüğünü, emek, alın teri ve liyakati temel alan değerlerin egemen kılınıp, insanların etnik mensubiyet, dinsel inanç, kendilerine özgü yaşama tarzı ve kültürel değerlerinin ötesinde birer yoldaş, hadi olmadı en azından hukuksal açıdan gerçekten eşit birer vatandaş olarak birbirleriyle buluşmalarına imkân veren çoğulcu bir siyasal yapı çerçevesinde kurabilmek.

NATO'lu, NATO'cu bir komprador oligarşinin böyle bir şeye izin vermek istemeyeceği kesindi; ama bu demek değildi ki, söz konusu oligarşinin başarılı olması kadersi bir zorunluluk. Ancak şu da vardır ki, dönemin Türkiye sosyalistleri, en azından büyük ölçüde, ne Proudhon'un sosyalizmin marksist yorumuna ilişkin endişelerinden, ne de leninist devrim stratejisinin uğratılmış olduğu bürokratik yozlaşma ve çarpıtmalardan yeterince haberdar ya da bu hususlara ilgi duymaya yeterince hazırdırlar; çok daha önemlisi, kemalist gelenek çerçevesinde, bir yandan 'ordu-gençlik el ele' derken, ordunun da 'devrimci gelenek'ine canı gönülden inanmakta, buna inanmak da şu ya da bu nedenle daha bir hoşlarına gitmekte ve/ya da işlerine gelmektedir.

Eli Kanlı Bölücü Eşkıya Üzerine
5 Mayıs 1997, Ülkede Gündem

Ancak burada 'tamam, laikliği bir kılıf olarak kullanıp, gerektiğinde alttan alta Müslümanlar lehine ihlal ediyorlardı' şeklinde bir yargıya varıp, gerek rejimin geneldeki niteliği, gerekse özel olarak laikliğin, genel olarak da İnsanlığın Fransız Aydınlanması ve İhtilali'ne borçlu olduğu diğer bütün kazanımlarının bu rejim çerçevesindeki yer ve işlevlerinin aslında ne olduğu konusunda bir yanılgıya düşmemek üzere, insanın hemen, Cuma'nın Müslümanların kutsal günü olduğunu, ancak bunu kendisine gerekçe falan da yapmaksızın resmî tatil gününün Pazar'dan Cuma'ya alınmasını şöyle bir söyleyivermiş olsa, gerek o günlerde gerekse bugünlerde başına neler gelebileceğini bir düşünmesi, ancak bu arada da bizim laik Pazar'ımızın, aslında Hıristiyanların kutsal günü, ama devletleri laik de olsa aynı zamanda resmî tatil günleri de olduğunu hatırlamasında büyük yarar vardır. Yine bu bağlamda, kadınlara seçme seçilme hakkının tanınmasının hemen ardından o güne kadar mevcut olan kadın komite ve kuruluşlarının, 'artık kadın-erkek ayırımı kalmadı' gerekçesiyle devlet tarafından lağvedildiklerini de hatırlarsak, Büyük Devrim'in 'vatandaş'a fiilen ve/veya ilke bazında hediye ettiği hemen her şeyin, bizde, egemen bürokrasinin, hem kendisinin iktidardalığını hem de bu iktidarına nesnelik edecek 'ulus'u inşa etmek üzere başvurduğu yolları meşrûlaştırmak üzere lafız düzeyinde ödünç alınıp, manipülasyon amaçlı olarak kullanılan araçlar konumuna düşürülmüş olduğu daha da bir açıklık kazanır.

Yazımızı bitirirken şunu da mutlaka belirtmeliyizdir ki, Türkiye, artık bürokrasinin yegâne örgütlü grup olarak her şeye hâkim olduğu dönemin çok ötesinde bulunmaktadır. Ülkemiz; her ne kadar zaman zaman 'irtica tehlikesi, başörtüsü, sekiz yıllık eğitim, camilere master plan vb...' türünden buram buram ikiyüzlülük kokan bürokratik/homojeneizan hezeyanların gölge-

si altına giriyorsa da, bu, bürokrasinin gerçekten güçlü ve nihaî belirleyici olmasının bir tezahürü değildir. Yeni Dünya Düzeni'nin vahşi liberalizmini uygularken ister istemez her gün biraz daha kendi insanlarını silah zoru/tehdidiyle zapturapt altına almak zorunda kalan Türkiye komprador burjuvazisinin -esas olarak silahlı kesimi olmak üzere- bürokrasiyi kendi bu pis davasının maşası olarak hem kullanıp hem de -bunalmış olmalarının kaynağı aslında hiç de 'imam-hatip'sizlik ya da türbansızlık olmayan- halk kitlelerinin karşısına günah keçisi olarak sürmek suretiyle, bir yandan, aslında doğrudan doğruya çalışan sınıflar ile kendisi arasından geçen toplumsal bölünmüşlük çizgisini perdeleyecek yeni bir bölünme çizgisi yaratırken, diğer yandan da yine bu sahte bölünme çizgisi temelinde, kendi 'öteki'sinin de yine sermaye-sermayedar/kapital-kapitalist, ama diyelim 'yeşil sermaye', 'İslamî sermaye' ya da 'şeriatçı sermaye' olarak gösterildiği, yani her halükârda yine sermaye olarak tanımlandığı, dolayısıyla da ekonomi bağlamında emeğin, sosyal bağlamda yoksul/yoksun kitlelerin, siyaset bağlamında da çalışan sınıfların/işçi sınıfının birer parametre olarak yer almadığı bir paradigmayı topluma empoze edip emek-sermaye çelişkisini, bu sayede de çalışan/emekçi kitlelerin sömürülmesini tümüyle problematik dışı bırakmaya yönelik şeytanca stratejisinin vazgeçilmez bir gereğidir.

RESPUBLICA/HERKESİN OLAN*

Cumhuriyet (res publica), yani 'herkesin olan'. Ancak buradaki 'herkesin olan'lık, cumhuriyetin herkesin üstünde, herkesin dışında, herkesin kendi kendisinden üstte tutup kendisine sahip çıkması gereken kutsal bir şey olması anlamına gelmiyor; tam tersine cumhuriyetin 'herkesin olan'lığı, insanların kendisine sahip çıktıkları her şeye eşit uzaklıkta yer alması suretiyle kurulan bir 'herkesin olan'lık. İşte bu yüzden de cumhuriyetin her şeyden önce, daha doğrusu kendi tanımı gereği eşitlikçi olması gerekiyor; aksi takdirde herkese eşit mesafede yer alması mümkün olmazdı. Ancak eşitlikçiliğin de ön koşulu, eşitleyici/özdeşleştirici olmamak; zira özdeşler kendi aralarında zaten eşit olacaklarından eşitlikçilik de fuzulî olurdu.

Cumhuriyetin eşitlikçiliği, insanın insan olması açısından zorunlu olmayan, ama her insanın da zorunlu olarak olduğu her şe-

* *Hak-İş Dergisi*, Sayı: 48, Ankara 1999.

yi, yani ya kadın ya erkek, ya zenci ya beyaz, ya sağlak ya solak, ya kürt, ya eskimo ya da türk vb..., ya müslüman ya hıristiyan ya da ate vb..., ya Erzurumlu ya Parisli ya da Kadıköylü vb... olmasını hukuk açısından her türlü işlemsel değerden yoksun kılmak şeklinde fiilîleşecektir. Buradaki işlemsel çerçeve ise 'vatandaş' statüsüdür. Tabiî burada şu da ortaya çıkar: son noktasına kadar tamamlanmış/mutlak cumhuriyet, ancak ve ancak bütün insanlık tek bir cumhuriyet halinde birleştiği takdirde varlık kazanabilecektir. Ancak bugün için durum bu değildir ve ileride ne olur; ki onu hem bilemeyiz hem de ileride ne olacağı bugünden bizi bağlamaz; işte o yüzden de farklı devletler halinde bölünmüş bir dünyada cumhuriyetin, ancak ulus-devletler çerçevesinde var olabildiklerini tespit etmekle yetinelim.

Burada hemen şunu da belirtelim ki, her ulus-devlet mutlaka cumhuriyet olacak diye bir şey yoktur; ama her cumhuriyetin asgarî varlık koşulu, halkını ulus olarak tanımlamış bir devlete tekabül ediyor olmaktır. Zira kendi toprakları üzerinde yaşayan insanları kendisinin varlıksal temeli/varlığının 'sebeb-i hikmet'i değil de, sadece demografik bir hammadde olarak görüp, kendi birleştirici ilkesini de yine bu insanların birlik-bütünlüğü değil de beşer-dışı (beşer-üstü: tanrı, put vb...; beşer-altı: ırk, cinsiyet vb...) ya da söz konusu insanların tümüne eşit mesafede yer alması mümkün olmayan bir referans noktası (belirli bir soy, aile-hanedan, yöre-bölge, din-mezhep vb...) temelinde kuran, dolayısıyla ya herkesi/her şeyi kendisinin malı/mülkü, ya da kendi kendisini sadece bazı birilerinin devleti olarak tanımlayan bir devletin 'herkesin olan'la örtüşemeyeceği açıktır.

Bu noktada artık şunu söyleyebiliriz ki, bir devletin sınırları içinde yaşayan insanların bir ulus oluşturuyor olmaları, orada

bir cumhuriyetin var olabilmesinin zorunlu koşuludur: halkının tümünü kendi ulusu olarak görmeyen ya da kendi ulusu olarak bütünleştiremeyen bir devlet, cumhuriyet de olamaz. İşte bu yüzden de cumhuriyet kavramını ele alırken, öncelikle ele almak zorunda olduğumuz kavram, ulus kavramıdır. Ulus kavramı hakkında en başta ve en şiddetli biçimde vurgulanarak söylenmesi gereken şey ise, 'ulus'un kavmin iricesi, kavmin devlet kurmuş olanı ya da kavmin devlet kurabildiği durumda kazanmış olacağı ad değil, tam tersine bir devletin kendi toprakları üzerinde yaşayan insanların, gerek kendi aralarındaki gerekse kendisiyle, yani devletle olan ilişkilerinde, kavimsel mensubiyetler de dâhil, insanın insan olması için zorunlu ve aslî olmayan her türlü özelliği, en başta da hukuk bağlamında olmak üzere, her türlü işlemsel değerden yoksun kılıp birer ölçüt olmaktan çıkartmış olması ölçüsünde bu devletin halkına verilecek ad olduğudur. Bu durumda şunu da söyleyebiliriz ki, senkronik olarak, yani aynı bir an itibariyle ele alındıklarında, kavim, tarihsel/kültürel bir esere; ulus ise, öznesi yine kendisi olan toplumsal/siyasal bir eylemliliğe tekabül ederler.

Kavimsel mensubiyeti karşısında birey olarak insan, kendi dışından belirlenmiş bir nesne iken; insan bireyinin ulusal aidiyet karşısındaki konumu, öznelik payı çok daha fazla olan bir konumdur. Bu ise demektir ki, insan bireyi özne olmaktan uzaklaştığı/uzaklaştırıldığı ölçüde, yani kendisinin de içinde bulunduğu toplumsal ortam üzerinde belirleyici bir özne konumuna gelme olanakları ne denli kısıtlıysa kendi kendisini nesne -kendisinin kendi dışından belirlenmiş (cinsiyet, din, anadili, mezhep vb...)- yanı temelinde/kendi kendisini bir nesne olarak bulduğu temelden kalkarak tanımlamaya yönelecektir.

(...) "'Seçmen', 'Anayol' dedi", "'Anayolsol' dedi" dendi, sanki 'Seçmen' diye gerçek bir kollektif özne varmış gibi. "'Seçmen' şöyle dedi, böyle dedi" diyerek adına konuşup, kendi tercihlerini nesnel bir zorunlulukmuş gibi dayatmaya kalkan maskaraların 'Seçmen' dedikleri şey gerçek bir özne değil, istatistiksel bir fiksiyondur. Hiç kimse bir partiye oy verirken, o parti kazanmasın veya tek başına iktidar olmasın diye oy vermez; ANAP'a veren ANAP'a, DYP'ye veren de DYP'ye vermiştir, ANAYOL'a değil. Tabiî HADEP'e oy veren de, HADEP'e vermişti; yani HADEP diyen seçmenler vardı, ama "'Seçmen', kürtçüyü de türkçüyü de Meclis'e sokmamıştı".

Kürtçü dedikleri burada, tabiî HADEP'ti; türkçü de MHP. Biri Kürdün, diğeri de Türkün şoveni; birbirine zıt, ama şovenlik esasında birbirinin aynısı, dolayısıyla eşdeğerli, daha doğrusu eşit derecede değersiz, tabiî bu açıdan da her şeye, bu arada Meclis'e sokulmamaya, girmişse dışarı, sonra da içeri atılmak da dâhil her şeye müstahak.

(...) "'Seçmen' kürtçüye de, türkçüye de Meclis vizesi verme(miş)". Bu veciz tespit nelere kâdir değildir ki: her şeyden önce, bu lafı edenin kendisi bir anda anti-şoven, hakkaniyet aşığı, eşitlikçi, hem objektif hem de tarafsız ılımlı bir demokrat mevkiine terfi edivermiş olur; tabiî bu arada en basit seçme/seçilme hakkını bile insanların elinden alan bir rejim de demokratikliğe, üstelik aşırılığın her türlüsüne ayrım gözetmeksizin ket vuran insancıl bir demokratikliğe...; bu arada faşizm de, MHP ara terim olarak kullanılmak suretiyle şovenizme indirgenmiş, şovenizmin Meclis dışında kalmış olması sayesinde de rejimin kurumsallaşmış/kadrolulaşmış faşizmi aklanmış olmaktadır; HADEP'in Meclis dışı bırakılması ise,

kendisi MHP'nin simetriğine yerleştirilip şovenlik bazında açıklanmaktadır, ki bu şekilde, bir yandan rejimin ve seçim sisteminin adilliği ve bu seçimin sonuçlarının meşrûluğu tartışılmaz bir veri konumuna yerleştirilirken, diğer yandan da bölücülük, ayrılıkçılık türünden ithamların ve bütün sorunun halk desteğinden yoksun bir terör sorunu olduğu iddialarının haklılığı onanmış olmaktadır. Ancak burada hiç dikkate alınmayan bir olgu vardır ki o da, HADEP'in hem tam beş ilde birinci parti, üstelik bu beş ilin üçünde de oyların yaklaşık %40-%60'ını alarak birinci parti, beş ilde ise ikinci parti, ama birinci olan partiyle arasındaki oy farkı bazen yüze kadar düşerken çoğu yerde de 1-2 bini de zaten aşmayan bir ikinci parti konumuna sahip olduğudur.

HADEP'in durumunda %10 barajı, artık nicel bir engel olmanın ötesine geçip nitel bir ayırımcılık ölçütü olarak işlemiş olmaktadır: Devlet kendi vatandaşlarından bir bölümünü seçme-seçilme hakkından yoksun kılmakta ve bu, kasıtlı olsun olmasın, insanların diğer vatandaşlık haklarını da zaten hiç kullanamadıkları ve gerek coğrafî gerekse etnik-kültürel açıdan kendi içinde bir bütünlük taşıyor olmasının yanı sıra sürekli bir savaşın yaşandığı bir yerde yapılmaktadır. Böyle bir şey, her şeyden önce devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelmenin de ötesinde, bu bütünlüğü fiilen bozan, üstelik faili de doğrudan doğruya devletin kendisi olan bir tasarruftur. Yok, eğer böyle bir şey söz konusu değil denilecekse, bu defa söz konusu olan, devletin cumhuriyet olma niteliğinin ortadan kaldırılmasıdır; zira kendi nüfussal varlığını kendi aralarında eşit haklara sahip vatandaşlar olmaktan çıkmasına, yine kendi koyduğu yasalarla yol açan bir devletin cumhuriyet ola-

mayacağı açıktır: HADEP'in Meclis'e girmesine fiilen engel olan seçim yasasını çıkartan, HADEP'in kendisi veya ona oy vererek vatandaşlık görevini yerine getirenler değil, bu devletin yasama organıdır. Bu durumda devletin, sadece cumhuriyet niteliği değil, zaten büyük yaralar almış olan ulusal devlet olma niteliği de biraz daha sarsılmış, etnik nitelikli yanı daha da ağır basar bir hale gelmiş olacaktır...

Geliyorum Diyen Felaket: Etnik Devlet
29 Aralık 1995, Demokrasi

Cumhuriyet 'herkesin olan' olmaktan, yani gerçekten cumhuriyet olmaktan çıktığı ölçüde, ulus da halkın tümünü kapsamaktan çıkmış olacaktır. Başka bir ifadeyle cumhuriyet, herkesin değil de bazılarının sahip çıktıklarına daha yakın bir mesafede bulunur hale geldiği ölçüde, bazıları tarafından nüfuz edilemezken, bazıları için de özellikli nüfuz alanı niteliği kazanmış olacaktır. Burada artık cumhuriyet -adı dışında- yok, ama birilerinin diktatörlüğü var demektir. Bu ise, nüfuz edemez olanlarla, nüfuz etme tekelini kendi eline geçirmiş olanlar arasında bir yurttaşlar savaşının (guerre civile, civil war; yani Türkçe'deki yanlış çevirisiyle iç savaş) zeminini oluşturur. Buradaki devletin resmî kimliğinin cumhuriyet, dolayısıyla birleştirici ilkesinin ve de iktidarın/egemenliğin meşrûluk temelinin ulus olduğu bir yerde, böylesi bir yurttaşlar savaşının paralel ulusallıkların filizlenmesine yol açması kaçınılmazdır. Bu durumda, 'herkesin olan'ı, yani cumhuriyeti kendisininki haline getirmiş olan blok, kendi diktatörlüğü için tehlike oluşturabilecek her türlü muhalefetin de, merkeze yönelmek yerine paralel ulusallıklara yönelmesini -tercih etmenin de ötesinde- sağlamaya, en azından öyleymiş gibi göstermeye, böyle bir yanı varsa onu vurgulamaya çalışacaktır. Zira ancak bu

şekildedir ki, onu mevcut siyasal paradigmaya yabancı/dış kaynaklı, dolayısıyla da ülke/halk düşmanı bölücü/ayrılıkçı bir kist(miş) gibi/olarak tecrit edip, bir yandan kendi sınıfsal kâbusunu ulusal bir kâbus haline getirirken, diğer yandan da bu kâbus ortamından bilistifade kendi diktatörlüğünü meşrûlaştıracak sözde-ulusal bir konsensüs oluşturması mümkün olacaktır.

Ancak her şeyin bir bedeli vardır; ve de kendisi 'herkesin olan' olmaktan uzaklaştığı ölçüde, 'ulus'u da halkının tümünü kucaklayamaz hale gelecek olan 'cumhuriyet'in kendi tekliğini/birliğini koruyabilmek üzere bugünü, burayı ve bugün burada yaşayanları/yaşananları, kısacası her türlü fâniliği/bütün fenalıkları, ancak bu arada kendi varoluş ilkelerini de aşan referans mercilerini birleştirici ilke olarak -yerine göre resmen, yarı-resmî biçimde ya da el altından- kullanmayı denemesi, bu tür yönelimlere destek olması ya da göz yumması da söz konusu olacaktır. Söz konusu referansın 'cumhuriyet'in karşısında da aşkınlığa sahip olması ölçüsünde ortaya çıkacak olan ise, artık paralel -yani merkeze yönelmeyen- değil, tam tersine doğrudan doğruya merkezi hedef alan, yani 'herkesin olan'a, dolayısıyla 'herkes'e/'her şey'e göz diken, işte bu yüzden zorunlu olarak totaliter/entegrist bir renk de taşıyacak olan alternatif bir ulusallıktır.

(...) Ontolojik değil, gnozeolojik (tanımaya, anlamlandırmaya ilişkin) bir kategori olan dinselliği ontolojik planda yer alan ve kendi iç özellikleri esasında ayırt edilip tanınabilen bir kategoriymiş gibi değerlendiren bir laiklik anlayışı daha da vahim sonuçlara gebe bir handikap taşımaktadır: devlet'e, 'dinsellik' atfetme konusunda açık çek vermesi...

(...) Böyle bir laiklik anlayışının, toplumsal kimliğin büyük ölçüde dinsel mensubiyeti esas alan kategoriler (millet)

çerçevesinde biçimlendiği çok-uluslu bir imparatorluğun geleneklerini taşıyan bir toplumda, toplumsal gerçekliğin ne denli geniş bir alanını devletleştirilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağını tahmin etmek güç değildir.

Bu arada hiç akıldan çıkartılmaması gereken husus şudur: toplumsal gerçekliğin her bir noktası ve her bir anı, daima ve mutlaka toplumsal bir öznenin, yani kollektif bir birimin ürünüdür; bir grup gerçekliğine dayanır. Bu demektir ki, baskı altına alınan, aslında toplumsal gerçeklikte yer alan ve kendisini üretenlerden soyutlanıp, sanki kendi başına varolan ve dinselliği kendi içinden kaynaklanan bir 'şey, nesne, eşya' imiş gibi ele alınan (reifiye edilen) münferit muhteva (herhangi bir giyinme ya da müzik yapma biçimi, kuruluş vs...) değil, bu muhtevayı üreten ve onu üretirken ve üreterek varolan toplumsal öznelerdir.

Ancak buradaki reifikasyon tek yönlü olarak kalmaz: söz konusu özneler de (toplumsal gruplar), kendi varoluş tarzlarına, yani sosyo-kültürel bir varlık olarak 'kendi'lerine tekabül eden münferit muhtevayı, saldırıya uğradığı andaki haliyle doldurup mumyalayarak ölümden kurtarabildikleri ölçüde, ancak mumyalaştırıldığı (dondurulduğu) şekliyle muhafaza edildiği takdirde var kalabilen, dolayısıyla da genişletilerek yeniden üretilme, yani gelişme yollarını kendi elleriyle tıkamak zorunda kaldıkları, yok olmamanın bedelini yaşamamakla ödeyen bir 'şey' (res-réification) haline getirmiş olurlar; ve bu 'şey', söz konusu grupların sosyo-kültürel bir varlık olarak kendi varoluş tarzlarından başka bir şey değildir.

Kendi varoluş tarzlarına tekabül eden münferit muhtevalara 'dinsellik' atfedilerek laiklik adına baskı altına alınmak istenen toplumsal gruplar, bir yandan sosyo-kültürel açıdan

kendi kendilerini dondurarak kimliklerini korumaya çalışırlarken, siyasî bağlamda da devleti, devlet zoruyla kendisiyle özdeşleştikleri, kendisine indirgendikleri 'dinsel'i korur, yüceltir, öncelikli kılar hale getirmeye yöneleceklerdir.

Siyasal güç tarafından, dinsel'dir diye toplumsal'dan sürgün edilen, toplumsal'a geri dönmek için sürgün yolunu tersinden kat etmeyi deneyeccektir; sürgünde kurulan öteki-toplumsal'ın kaynaşmışlığından aldığı güç ve dirençle, ama yine aynı kaynaşmışlığın hem sebebi hem de sonucu durumundaki kültürel bir kavruklukla...

Dinselin de Dindışının da Ötesinde: Laiklik,
Türkiye Günlüğü, Sayı: 13, Kış 1990

(...) İslamî bir renklenime sahip güftesi ve Batılı bir form taşıyan bestesiyle bu marş (İstiklâl Marşı) adeta, İstiklâl Savaşı'nı birlikte başarmış İslamî ve Batılılaşmacı kanatlar arasındaki dengeleşimi somutlaştırmaktadır. Ancak buradaki dengeleşim, hiçbir şekilde bir mutabakat veya uzlaşma anlamına gelmez. Sözünü ettiğimiz dengeleşim, iki farklı unsurun yeni bir sentez oluşturma yolundaki gönüllü bütünleşmeleri olarak da değil, daha ziyade sarığın üzerine zorla geçirilmiş bir fötr şapkanın, bu zorlamadan dolayı, gerek kendi uğradığı gerekse sarığı uğrattığı deformasyonlar şeklinde tezahür eder... Millî Marş'ın hâlihazırdaki Batı formlu bestesinin değiştirilmesi, sarığı şapkalaştırarak, kendi üzerinden kaldırılan şapkanın yerine geçecek yeni bir cendere haline getirmeye yönelik bir girişimden başka bir şey değildir. Kısacası, söz konusu besteyi değiştirmeye soyunmanın, bazılarının sandığı ve/veya sunmak istediği gibi hiçbir demokratik anlamı ve hedefi yoktur. Zira Batı formlu bestenin değiştirilmesiyle, kendi üzerine geçirilmiş olan cendere-şap-

kanın zorlaması sonucu deformasyona uğramadan önceki halinde değildir; sarık, kendisinden daha sıkı bir yapılaşma gösteren şapkanın, kendisini en fazla sıkıp vurduğu noktalarda kendisi de ister istemez sıkılaşıp sertleşerek -paradoksal olarak da en fazla bu noktalarda- kendisini sıkan şapkanın modelini kendisine örnek alan bir karşı şapka ya da bir alternatif cendere haline gelmiştir.

Mehmet Akif Ersoy'un şiirine rengini veren "toplumsala emilmiş ve farklılıkları birleştirici kültürel fon" niteliğindeki İslâmîlik, bugün, artık "birleştirmeyi tekbiçimleştirme olarak alıp farklılıkları dışlarken bölücüleşen bir siyasal yapı"ya, "Türklük'le özdeşleştirilmiş ayrımcı bir devlet Sünniliği"ne dönüşmüştür. Ancak, daha yukarıda sözünü ettiğimiz İslâmîlik-Batılaşmacılık dengeleşimini değişikliğe uğratma girişimlerinin daha da büyük bir ciddiyetle ele alınmasını gerekli kılan husus, bu dengeleşimin, her ne kadar çeşitli deformasyonlara yol açmış ise de, üzerinde mevcut ulusal kimliğin biçimlenmiş olduğu zemin haline gelmiş olmasıdır: Millî Marş'ımızın bestesinin değiştirilmesi yönündeki talepler, bugün, artık meşruluğunu baskı altına alınmış, cendereye sokulmuş olmaktan alan bir sosyo-kültürel tepkinin ifadesi olmayıp, içine sokulmak istendiği cenderenin modeli esasında oluşturduğu kendi karşı cenderesini, yani kendi alternatif totaliter devletçiliğini uygulama yolunda toplumu en derinlerinden bölüp parçalamayı göze alıp, bu uğurda her türlü cepheleşmeyi kışkırtıp örgütlemeyi deneyecek kadar gözü kara bir siyasal iradeye tekabül etmektedir...

Milli Marş'ın Bestesini Değiştirmek ya da İslâmi Sivillikten Devlet Müslümanlığına,
Yeni Toplum, Sayı: 2, Eylül 1992

12 EYLÜL'DEN BAYRAK KUTSA(T)MA KARNAVALINA*

Önce MESS başkanı başbakanlık müsteşarlığına getirildi; ancak yeterli manevra alanına sahip değildi: 12 Eylül darbesi yaptırıldı. Bu aslında darbe de sayılamazdı: emir-komuta zinciri içinde, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının denetiminde gerçekleştirilmiş, MESS başkanı da başbakan yardımcılığına getirilmişti. Türkiye'nin talancı büyük sermayesi, faşizmini de doğrudan devlete kurdurtuyordu. İşte bu yüzden de askerî dönemi geçici, askerî düzeni ise kalıcı kılmak gerekiyordu: 82 anayasasıyla, askerî yönetimin, herhangi bir demokratiklik iddiası bulunmayan ve olağanüstü bir ara döneme tekabül ettiği zaten peşinen açıkça kabul edilmiş düzenleme ve uygulamaları, temel ve kalıcı bir yasal çerçeveye oturtulup, demokrasi adı altında meşrûlaştırılacaktı.

---

* *Demokrasi*, 10 Temmuz 1996.

Anayasayla kurumsallaştırılan sürekli savaş düzeninin getirdiği sınırlama ve yasaklar, 'acaba askerler ne der', 'aman askerleri tahrik etmeyelim' ya da açıkça 'askerler buna karşı, askerler huzursuz' denerek ayakta tutulurken, rejimin anti-demokratikliğinin suçu da askerlerin üstüne atılıp, egemen ve sömürgen konumlarını ancak böyle bir rejim çerçevesinde ayakta tutabilecek olan toplumsal sınıf ve gruplar toplumsal/siyasal tepkilerin hedefi olmaktan çıkartılmış olurlar. Çok değil, 20-25 yıl öncesine kadar solcu aydınlarının çok büyük bir bölümünün bütün devrim stratejilerini 'ordumuzun devrimci geleneği' üzerine oturttuğu; yani orduya kendi bağımsız dinamiklerine sahip bir toplumsal sınıf niteliğinin atfedilip, onun devrimci olduğuna inanılan bir ülkede, orduyu yine bir toplumsal sınıfmış, ama bu sefer devrimin değil de faşizmin kaynağında yer alan sınıfmış gibi görüp göstermek, böyle yaparak da bir yandan çalışan/sömürülen/ezilen kitlelerin faşizme karşı koyma potansiyelini asgarîde tutarken, bu potansiyelin gerçeğe dönüşmesi ölçüsünde de hem bu karşı koymanın hedefini şu ya da bu ölçüde saptırtmak, hem de bu karşı koyucu unsurları, ordunun korumakla görevli olması gereken tek şey durumundaki 'devletin bütünlüğü'ne kasteden unsurlarmış gibi gösterip, orduyu kendi vatandaşlarının üzerine sürerken, ülkeyi de ilan edilmemiş bir iç-savaş ortamında tutmak hiç de zor olmayacaktır. Bu iç-savaş, ilan edilmemişliği ölçüsünde, ayrıca pis bir savaştır da: faşizme karşı koyan unsur, karşısına ordu çıkartılmakla yabancı düşman konumuna oturtulacak, ancak kendisine bölücü denilmekle de, bölmek istediği iddia edilen bütünün bir parçası, yani devletin bir uyruğu olarak kabul edilmeye devam edilip, herhangi bir yabancı düşmanın savaşan taraf olarak sahip olduğu haklardan da yoksun kılınmış olacaktır.

12 Eylül'le birlikte öyle bir rejim kurulmuştur ki, bu rejimde insanlar, yapıldığı sırada suç olmayan fiillerinden dolayı yargı-

lanmış; hatta çoğu kez de yargılanmalarına bile gerek görülmeksizin, herhangi bir fiillerinden mi yoksa başka bir şeyden mi dolayı olduğunu bile öğrenme şansına dahi sahip olamadan cezalandırılmış; işlerinden, yerlerinden, yakınlarından veya canlarından olmuşlardır.

İnsanların dün ve henüz bir suç teşkil etmez iken yaptıklarından dolayı bugün başlarına hiç beklemedikleri bir şeyler gelebilmekteyse, aynı şekilde bugün yapacakları ve bugün için kesinlikle suç kabul edilmeyen herhangi bir fiilleri de, bir ertesi gün pekâlâ suç olarak görülüp pek çok şeylerini yitirmelerine yol açabilecek demektir. Böyle bir olasılık karşısında insanlar, artık bugünlerini de, bugünden yarına en ufak bir iz dahi bırakmayacakları bir biçimde yaşamaya yöneleceklerdir: 12 Eylül sonrası Türkiye'sinde insanın hayatta, hapishane dışında ve de işinde kalabilmesin en güvenlikli yolu ölüymüş gibi, hiç kimse değilmiş gibi yapmasıdır.

Ancak şu da vardır ki, insan ölüymüş gibi yapmakla ve artık her şeyi ölüymüş gibi görünebilmek için yapmaya başlamakla gerçekten ölmez; ama kendi kendisini, kendisinin özneliği söz konusu olmaksızın kendi dışından kendisine verilmiş olanlara indirgeyip, kendi kontrolünde olmayan belirleyiciliklerin kendisini yerleştirdiği koordinatlara hapsolur. Bu durumdaki insan, artık yapan/eyleyen bir özne değil, yapılmışlığından ibaret bir nesne, bir 'şey'dir. Bu haliyle insan, artık belirleyicisi kendisi olup karşılarında özne olarak bulunduğu yanlarıyla, kısacası yaptıklarıyla değil, tam tersine ne olduğu esasında, yani kendi iradî katkısı olmaksızın içine doğduğu, itildiği, sokulduğu çerçeveler esas alınarak tanımlanması gereken birisidir; gerek kendi dışından gerekse kendi gözünde.

Vatandaşlık haklarının önce askıya alınıp sonra da anayasal olarak kısmen, ama fiiliyatta tümüyle ortadan kaldırıldığı Türkiye'de, insanlar 'yapmak'tan ürkütülüp, 'kendim' diye kendile-

rinin kendi dışlarından en güçlü ve en etkili biçimde belirlenmiş olan, bu yüzden de kendi dışlarından belirlenmiş olduğunu bile hissedemedikleri yanlarına sığınıp sarılmak zorunda bırakıldıkları ölçüde, ister istemez kendileriyle aynı kalıpların ürünü olan insanlarla neredeyse zoolojik bir türdeşleşme sürecine girmişlerdir; hem de 'kendi'sinden başka hiçbir ölçüt ve norm kabul etmez özgür bireylere dönüşme adı altında.

İşte böyle bir süreç çerçevesindedir ki etnik, kültürel, dinsel, mezhepsel, yöresel vb... mensubiyetler ön plana çıkıp, her türlü işlemsel değerini yitirmiş vatandaşlık statüsünün yerini almaya yöneleceklerdir. Bu, tabiî faşizmin canına minnettir: insanların üretim süreci içindeki yerlerini esas almayan bu tür öbekleşmeler, korporatizmle de uyuşuyor olmanın ötesinde, bir yandan insanlara ellerinden alınan vatandaşlık hak ve güvencelerinin telafisi ümidini verirken, diğer yandan da hem sınıfsal bölünmeleri perdeleyecek bir çapraz bölünmeler ortamı, hem de istendiği anda 'iti ite kırdırma'yı olanaklı kılacak bir zemin oluşturacaktır.

İnsanların, 'yapmak'larına değil, 'olmak'larına ilişkin, yani karşısında özne olarak bulunmayıp dolgu maddesini oluşturdukları çerçeveler esasındaki öbekleşme, kaynaşma ve örgütlenmeler 'sivil toplum'un müjdecileri olarak alkışlanır, desteklenir, ödüllendirilir. Ancak her şeyini emperyalizmle eklemlenmesine bağlamış yağmacı bir komprador kapitalizminin, giderek merkez-kaç bir ivme kazanacak olan bu tür öbekleşmeleri hem ilanihaye destekleyip, hem de kendi operasyon sahası durumundaki ulus-devleti tek bir bütün halinde muhafaza etmesi neredeyse olanaksızdır: bu tür öbeklenmeleri, zaten insanlar vatandaşlık haklarıyla donanmış olarak davranamasınlar/böyle davranamamalarını sorun edinmesinler diye destekleyen bir oligarşinin niyeti, daha doğrusu varlığını sürdürme koşulu, her türlü global projeyi boğmak olduğu gibi, kendisinin de ülkenin

bütününü kapsayacak amaçlar vazedip hedefler gösterme gücünden tümüyle yoksun olacağı açıktır.

Toplum, kendilerine üç beş ekmek kırıntısı atılarak, olmazsa da bir iki süpürge darbesiyle kolayca bir araya getirilebilecek bireysel organizmalar düzeyinde atomize edilirken, ülkeyi o ülke, devleti o devlet, milleti de o millet yapan özgül molekül de ister istemez dekompoze edilmiştir. Başka terimlerle söylersek etnik, kültürel, inançsal ve entelektüel bütün farklılıkları aşan hukuksal bir kategori durumundaki vatandaş statüsü her türlü işlemsel değerden yoksun kılınıp insanlar tebaa haline getirilirken, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak esasında tanımlanan 'türklük' de, devletin kendisi tarafından moleküler bir zatiyet olmaktan çıkartılıp etnik bir element düzeyine indirgenmiştir.

Bu durumda, ya devlet ile türklük arasındaki ilişki, devletin diğer etnik elementlerle olan ilişkisine eşit arızî bir ilişki olacak, dolayısıyla da bu devletin türklüğü söz konusu olmayacaktır; ya da devlet ile etnik bir element olarak türklük arasındaki ilişki zorunlu kılınırken, devlet de ulus-devlet olmaktan çıkıp etnik bir devlet haline gelecek, ama bu sefer de türk-dışı etnik elementlerin etnik esasta farklı bir statüye bağlanmaları gereği ortaya çıkacaktır. Devletin bu gereği kabul etmeyip, ulus/devletin örgütsel iskeleti olarak tarihte varlık kazanan üniter devlet yapısını olduğu gibi muhafaza etmek istemesi halinde yöneleceği şey ise, söz konusu etnik unsurları şu ya da bu şekilde tasfiye etmeye girişmek olurken, tasfiye edilmek istenenlerin de, kendi varlıklarına ancak 'yok' olmaları şartıyla tahammül edebilen bir gücün hükümranlık alanı dışına çıkmaya yönelmekten başka çareleri kalmayacaktır.

Burada ortaya çıkan şudur ki, bir devletin, hem ulusun yapıtaşı durumundaki vatandaş kategorisini fiilen ortadan kaldırıp, hem de buna rağmen bir ulus-devlet olarak kalmakta direttiği ölçüde

kaçınılmaz olarak varacağı nokta, kendi meşrûluğunun yegâne temeli durumundaki 'ulus'u hâlâ varmış gibi gösterebilmek için, kendi despotluğuna karşı oluşan her karşı çıkışı etnik, dinsel, mezhepsel veya yöresel, dolayısıyla da kısmî bir çerçeveye hapsedip ve/veya öyleymiş gibi gösterip, sanki kendi despotluğunu değil de bir bütün olarak ulusu ve ulusun bütünlüğünü hedef alan dış destekli/kaynaklı bir bölücülük konumuna oturtmak olacaktır.

Bu, devlete egemen olanlar için günü kurtarmak açısından oldukça kolay ve etkili bir taktiktir; ancak oligarşi karşıtı her kıpırdanış, hemen bölücülük ve teroristlik olarak ilan edildi miydi, hiç de uzun olmayan bir süre sonunda 'ulus'un, bölenlerin bölünenlerden fazla olduğu bir hayalete dönüşeceği de açıktır: herkesin bölücü olduğu bir yerde, bölünecek şey de zaten ortadan kalkmış demektir. Bu durumda, kendi yağmacı-komprador egemenliğini sürdürmek için, insanları vatandaş hak ve güvencelerinden yoksun kılmaktan başka çaresi bulunmayan bir oligarşinin, bütünlüğü adına hareket ettiğini ileri sürdüğü ulusu, azınlık durumuna düşme ihtimali en az olan etnik ve/veya dinsel/mezhepsel elementler esasında, dolayısıyla da kapsamını her defasında biraz daha daraltarak yeniden tanımlamaya yönelmesi ve bu tanıma yaşanılırlık kazandırmak üzere de, yine bu elementler temelindeki bir şovenizme sarılması kaçınılmaz olacaktır: devlet, artık bir yandan kendi varlık temelini kendi eliyle parçalarken, diğer yandan da bir iç-savaş kışkırtıcısı durumundadır.

Devlet yöneticilerinin futbol takımı amigoluğuna soyunmasından, devletin -hem de en sünnîçi faşistlerin öncülüğündecem-evleri açmasına, devlet terörü müstahdemlerinin islam mücahidi ilân edilmesinden, kasaba/köy şovenizmlerinin bile ödüllendirilip kışkırtılmasına veya dinsel özdeşlik gruplarının siyasal özne konumuna oturtulmalarına kadar, insanların 'ne'liklerine savrulup merkezi boş bırakmalarını sağlamak üzere her türlü

'kült'ün/'kültleşme'nin her türlüsünün desteklendiği bir ortamdayızdır artık.

Evet, insanların 'ne'liklerine savrulup merkezi boş bırakmalarını sağlamak üzere her türlü 'kült'ün/'kültleşme'nin her türlüsünün desteklendiği bir ortamdayızdır; ama hükümranlık tekelini elinde tutan siyasal formasyonun bu konuda bir handikabı vardır: meydan tümüyle oligarşiye kalsın diye insanlar farklı farklı kovuklara doluşmalı, doldurulmalı, sokulmalı, tıkılmalı ve ilelebet orada tutulmalıdırlar; ama kovuklardan en önemli, en geniş olanlarından biri, daha ta baştan alçıyla kapatılmıştır: kürtlük. Bu, tabiî oldukça paradoksal bir durum yaratacaktır: Türkiye'de insanın, artık tarihsel özne niteliğinden yoksun ve bütün özneliği kendi 'ne'liğinin basit yeniden üretimiyle sınırlı bir 'şey' haline getirilmesine en yoğun, en köklü ve en yaygın karşı çıkış, genel olarak kürtlerden, ama özellikle de işbölümünün en az gelişmiş olduğu, toplumsal farklılaşmanın en alt düzeyde bulunduğu çerçevelerde yer alıp - insan mutlaka bir kovuğa girecekse- önünde kürtlükten başka girebileceği herhangi bir kovuk bulunmayan kürtlerden gelecektir.

(...) "Ben Kadir'im, Kadir'im de Kadir'im, ne mutlu ki Kadir'im". Böyle bir şey, ayıp falan da değil, doğrudan doğruya zavallılık. Ama birileri karşıma geçip de "sen Kadir değilsin; yani sen, sen değilsin" dediğinde, "hayır, ben Kadir'im" diye direnmek, ekstradan bir şereflilik değil, insanın aynada kendi yüzüne bakabilecek kadar bir haysiyete sahip olabilmesinin asgarî koşuludur. Diyelim, hem miyopların hem de hipermetropların bulunduğu, ama bunların hepsine zorla miyop gözlüğü takıldığı, yani her şeyin miyoplara göre düzenlendiği bir yerde, gözü miyop değil de hipermetrop olanların "yok ben miyop değilim" demesi, hipermetrop şovenizmi olmayacağı gibi, bu koşullarda miyop şovenizmi yapıyor olmak için

de illaki "yaşasın miyoplar, en büyük miyoplar, başka büyük yok" vs... diye bağırmaya hiç mi hiç gerek olmayıp, hipermetroplara da zorla miyop gözlüğü takılmasına karşı çıkmamak, yani sadece susmak bile miyop şovenizminin yeniden üretimine katkıda bulunmak demektir. Burada miyobun, miyobum demeye hiç mi hiç ihtiyacı yoktur, zira her şey zaten miyoplara göre ayarlanmıştır; bu durumda miyop, kendi farklılığını hiç dile getirmez ve bu sayede de hiçbir ayırım gözetmiyor gibi görünür iken, aslında kendisinin hazır bulduğu düzenlemeye içkin olan miyop şovenizminin en sadık neferi durumundadır. Kendisi hipermetrop olduğu hâlde miyop gözlüğü takmaya zorlanan, buna karşı çıkacaksa ister istemez kendisinin miyop değil hipermetrop olduğunu da vurgulamak zorunda kalan kişi ise, böyle yaptığı için ilk ağızda "bak işte, adama bak, hipermetropluğunu amma da ön plana çıkartıyor, oysa biz hiç miyopluğumuzdan söz ediyor muyuz" denilip ayırımcılık yapıyormuş gibi gösterilebilecek olsa da, kendi hipermetropluğunu ortaya koymakla, aslında 'görme hakkı' üzerindeki tekeli kırıp bu hakkı herkese açmış, dolayısıyla hipermetropluğunun ötesine geçip evrensel anlamda insanı kucaklar hale gelmiş olacaktır. Kısacası 'kürt yoktur' denilen ya da kürdün yok sayıldığı, hele kendisine zorla 'türküm' dedirtilmek istendiği bir ortamda 'ben kürdüm' demek, kesinlikle kürtçülük değil, insan olmanın asgarî gereği iken, bu aynı ortamda, insanın değil türklüğüyle övünmek, bu duruma karşı çıkmayıp sadece sessiz kalması bile, aslında şovenizmin yeniden üretimine katkıda bulunması demektir...

Geliyorum Diyen Felaket: Etnik Devlet
Demokrasi, 29 Aralık 1995

İnsanın özne olarak var olmasının büyük ölçüde yasak, hele hele tümüyle riskli kılındığı bir ortamda, zemin-altı kovuklardan biri çerçevesinde basit bir nesne olarak yaşama olanağı da kendilerinden yapısal düzeyde esirgenmiş olan insanlar, var olan yapıları değişikliğe uğratma çabası içine girme konusunda, sığınacak kovuğu olanlara göre, ister istemez çok daha sıkı bir belirlenmişlik taşıyacaklardır: kürt, nesneliğini sürdürmek için bile özne olmak zorundadır.

Ancak insan için aslolan da zaten özneliktir; yoksa diğer bütün canlılar da nesneliklerini sürdürmektedirler; ama tabiî insan olamadan, daha doğrusu beşerî bir boyut kazanamadan. Artık kovuğun ağzını açsalar da, tabiî ki girecek değildir ya da girmeye kalksa bile sığmaz: insan özne olabildiği için zoolojik varlığının ötesine geçmiş, büyümüş, genişlemiştir ve de tarih, basit değil, genişletilmiş yeniden üretim değil de nedir ki? Özneleşen insan, içinden çıktığı veya özneleşmeden önce sokulabilecek olduğu kovuğa girmez; inadından değil, artık sığmadığından/sığamadığından... Başka terimlerle söylersek, insan özneleşebildiği ölçüde/sürece, artık ne kovukluk bir 'tür' ne de pazarlık bir 'mal'dır. Üstelik insan özneleşebildiği için, insan olduğuna göre, insanlar için varlıksal olarak normal olan da, bir alt-insan türü olarak kovuklarda nesneleşmek olmadığı gibi, herkesin nesne olmaya zorlandığı bir yerde şu ya da bu sebepten ve de şu ya da bu biçimde özne olmak, hiç de kabahat değil, tam tersine erdemdir.

Türkiye'nin bir sorunu varsa, bu, özne olabilen insanlarından değil, tam tersine büyük çoğunluğun ortalıktan süpürülüp kovuklara tıkılmış ve hâlâ orada öyle, üstelik de 'ortalıkta kurtlar dolaşıyor, sakın ha yerinizden kıpırdamayın, yoksa sizi parçalayıp yerler' diye korkutularak tutulmaya çalışılıyor olmalarından kaynaklanan bir sorundur. İnsanları, terorize edilmiş-

liklerini üzerlerinden atamayıp, hak öznesi olmanın tek yolu olarak, belirli kovuklara sığınmışlık esasında kendi nesnelliklerini yeniden üretme kısır döngüsüne kapılmış bir toplumun, hak anlayışı "biz'im hakkımız' sınırlarını aşamayıp sürekli olarak, ya kıskandığı, ya korktuğu ya da nefret ettiği, ama tam tamına bu yüzden de kendilerine sürekli olarak bağımlı kaldığı 'öteki/başkalar'ı fonksiyonunda tavır alabilen omurgasız ve manipülasyona/provokasyona son derece açık bir yığınlar bütünü olmanın ötesine geçmesi ise, olsa olsa mucize olur.

KAHROLSUN TERÖR VE İRTİCA*

Gazetedeki bundan önceki son yazım 'çeteler yok, devlet var' diye bitiyordu. Gerçekten de çeteler, sadece köpük, özel olarak üflenmiş, balon gibi şişirilmiş, gövdenin üstünü örtsün diye; yani tam anlamıyla bir makyajcı/pazarlamacı taktiği; amerikanişi 'davranış bilimleri' kaynaklı bir 'halkla ilişkiler' manevrası; kısacası bir 'mezenformasyon', yani 'çarpık malumatlandırma yoluyla manipüle etme' operasyonu. En koyu bir makyajla bile gizlenemeyecek derecede çirkin bir yüz varsa ortada, bu yüzü bir dereceye kadar kabul edilebilir kılmanın en akıllıca, daha doğrusu en kurnazca yolu, bu yüze en abartılısından bir çirkin adam makyajı yapıp, sonra da "aslında bu adam hiç de öyle göründüğü gibi çirkin değil; yani bu çirkinlik doğrudan doğruya kendisinin çirkinliği değil; hele bir temizleyin suratını bu boyalardan, bakın altından ne kadar güzel ya da hiç değilse o kadar da çirkin olmayan bir yüz çıkacak" demektir...

---

* *Ülkede Gündem Gazetesi*, 24 Mart 1998.

İnsanı insan yapan, insana yaraşan, insanın layık olduğu hemen her şeyin yasa-dışı ilan edildiği bir ülke: insanlar yasaklı değil, İnsan yasak, İnsan yasa-dışı. Dolayısıyla yasaları hâkim kılmanın tek bir yolu var, o da ülkeyi insansızlaştırmak; ya manen ya da maddeten, ama mutlaka ve mutlaka. Geriye kalacak olan ise, on binlerce cansız, milyonlarca da ruhsuz beden ve tabiî bir de bütün bu felaketlerin, ilk/baş değilse de nihaî sorumlusu 12 Eylül'ün yargılanmayan da değil, yargılanmaları doğrudan doğruya Anayasal darbecileriyle, bunların taşeronluğu sayesinde, ellerini -güya- hiç kirletmeden, bir yandan hayallerindeki Şili'yi burada, hemen ayaklarının altında buluverirken, bir de üstelik demokrasi abideliğine terfi ediveren 12 Eylül'ün gerçek mimar ve müteahhitleri; yani, Şili'nin halk tarafından seçilmiş sosyalist cumhurbaşkanı Allende Amerikan uşağı genelkurmay başkanı tarafından şehit edilip devrildiğinde, bizdeki solculara da gözdağı vermek üzere hiç mi hiç utanmadan "eyi getti, eyi getti" diyerek sevinen Demirel ve şürekâsı. Ama yine de, 'yaşasın çok partili parlamenter demokratik rejim' ve de tabiî ki 'kahrolsun bölücü terör ve irtica'.

Terörün ne olduğunu çok iyi biliyorum ve de lanetliyorum. Terör, siyasî amaçlarına ulaşmak amacıyla insanları dehşete düşürmek, dehşet içinde tutmak suretiyle paralize etmek, yani kendi hedeflerini formüle edip bu yolda mücadele vermekten aciz bir felçli haline getirmektir. Ne zaman, ne yüzden başına neler gelebileceğini bilemeyen insan terorize edilmiş insandır; insanları bu hale getiren de teroristtir: değil binlerce faili meçhul, bir tek 1402 uygulaması bile binlerce insanı terorize edebilir ve etmiştir de. Faili meçhullerin failleri, tabiî ki teroristtir; ama günümüzdeki anlamıyla ilk ve baş terorist doğrudan doğruya Amerikan devletidir: istediği birey, grup, örgüt ya da devleti istediği anda

terorist ilan eder ve de terorist ilan edilen gerçek ya da hükmî kişi, o andan itibaren hiçbir hakkı bulunmayan, mevcut ve mümkün hukuksal statülerden hiçbirine girmeyen bir varlıktır artık; yani her şeye müstahak, dolayısıyla terörle mücadele ettiğini söyleyen için de her yol mubah, her şey meşrû.

Terorist (olduğu iddia/ilan edilen), eğer bir devletse, bu demektir ki, savaş falan ilan etmeye gerek kalmaksızın toprakları üzerinde müdahalede bulunulabilecek, sivil yapılarından sığınaklarına her bir yeri bombalanabilecek, yani savaş hukuku çerçevesinde dahi muhatap olarak kabul edilmeyecektir. Birey bazında ise, terorist (olduğu iddia/ilan edilen) ne vatandaştır, ne de dış düşman; ne tutukludur, ne de savaş tutsağı; dolayısıyla aynı anda hepsi olabilir, daha doğrusu hepsidir: terorist, düşman olarak öldürülür, vatandaş olarak da ele geçirilir; yani terorist, genel olarak ölü ele geçirilendir ya da ölü olarak ele geçirilen her kim ise, terorist işte odur.[2]

İrtica nedir? Onu ise hiçbir zaman tam olarak bilemedim ve de bilemeyeceğim; ama bu demek değildir ki, 'irtica geldi geliyor' diye neler yapıldığını, kimlerin neler yapmak istediğini de bilmiyorum. İrtica, kelime anlamı itibariyle geriye dönüş demek. Mürteciler nereye, hangi 'geri'ye dönmek istiyorlar? Gerinin karşıtı ileri ve de diyelim verilmiş sendikal hakları geri almak mı ileri: insanlara mürteci denilip irtica tehlikesinden bahsedilirken neyin kastedildiğini ne kadar bilemesem de, en büyük geri dönüşlerin, yani mürteciliğin sözde ileriliklerin arkasına saklanılarak yapıldığını çok iyi biliyorum. Hemen aklıma gelen bir örnek, hem de oldukça eskilerden: kadınlara oy hakkı verilir verilmez, artık kadın-erkek ayrılığı yok deyip kadın derneklerinin kapatılması.

---

[2] Bkz. Kadir Cangızbay, *Komprador Rejimin Anatomisi*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s. 27-29.

Tabiî aklıma geliveren bir tek bu değil: yükselen emekçi/memur eylemliliği, yoğunlaşıp kararlılaşan demokratik hak talepleri; ve en azından emekçiler nezdinde inandırıcılığını yitirmeye yüz tutmuş 'terörle mücadele' bahanesine yedek bir bahane bulma/icad etme ihtiyacı; tabiî hep, oligarşinin muhtaç olduğu sıkı düzeni/yönetimi meşrûlaştırabilmek için. Ayrıca, iktidarını sürdürmek açısından silah desteğine muhtaçlığı ölçüsünde oligarşinin kendi silahlı kanadının bürokratik niteliğinden kaynaklanan fantazmagorilerine (hayalet/hortlak oyunu) giderek daha fazla inanırmış gibi yapıp, onların fantezilerine daha fazla bir serbestlik alanı tanımak zorunda kalacağı da akıldan çıkartılmamalıdır.

Vakıa, şu da var ki, insanların ileri gitme olanakları ellerinden alınıp bu yoldaki umutları söndürüldüğü ölçüde, daha iyi bir gelecek için referans noktalarını gerilerde/geçmişteki hayalî bir cennete, idealize edilmiş bir asr-ı saadet'e taşıma eğilimleri güçlenirken, bu yolda istismar edilme ihtimalleri de ister istemez artacaktır. Ancak tarih, hiçbir zaman istediğimiz noktadan başlamak üzere yeniden yaşanılabilir olmadığına göre, gerçekte hiçbir zaman geriye de dönülemeyecek, geriye döndüm diye yaşanılacak olan ise, yaz sıcağından bunalıp da çareyi geçmiş aylardan hayal meyal anımsadığı kış uykusuna yeniden -ama bu defa Temmuz ya da Ağustos ortasında- yatmakta arayan ayınınkinden daha fazla başarı şansı bulunmayan bir deneyim olacaktır.

Mutlak anlamda bir irticanın, yani belirli bir dönem ve düzene gerçekten geri dönmenin olanaksızlığı bir veri iken, mürteciliğin de ancak göreli olarak, yani ancak 'ileri' olana göre tanımlanabileceği, söz konusu göreli mürteciliğin mümkün olan en uç noktasının ise, mutlak bir immobilizm, yani hareketsizcilik, tarih-dondurmacılık olacağı açıktır. Kendi varlıksal/bünyesel özellikleri itibariyle böylesi bir immobilizmden yana olup mürteciliğin en

uç noktasında yer alması mümkün olan yegane toplumsal grup ise, bürokrasidir; ister dinsel (kilisesel) olsun isterse laik, ister askerî olsun isterse sivil, ister parti bürokrasisi olsun isterse sendikal...; zira elinden gelse -ve de kendi açısından çok haklı olarak- bütün toplumu klasörler halinde kataloglayıp bütün zamanlar için bir defada kendi çekmecelerine kilitleyecek olan bürokrasinin kendisine özgü hiçbir dinamiği bulunmadığı için, şu ya da bu ölçüde bir özerkliğe sahip olup belirli bir iktidar odağı konumunda bulunabilmesi, ancak ve ancak diğer bütün toplumsal dinamiklerin önünü kesebildiği, bu dinamiklerden herhangi birinin diğerleri karşısında başat hale gelmesini engelleyebildiği ölçüde mümkün olacaktır ki; bu da bürokrasinin ne denli özerk bir iktidar odağı haline gelmişse, bu konumunu koruyup güçlendirmek üzere söz konusu immobilizmi topyekun bir ideolojiye dönüştürüp toplumun tümüne empoze etmeyi deneyecek olması demektir.[3]

Terör, hele 'bölücü terör' dediklerinde ise hemen aklıma gelen, "bana sağcılar/milliyetçiler cinayet işliyor dedirtemezsiniz" lafı. Bu tam tamına bir savaş, hem de bir iç savaş ilanı, böyle bir savaşın teyididir; zira savaşın kendisi, tabiî bizler için, bizatihi bir cinayetse de, böyle bir lafı etmiş olanlar için insan öldürmenin hiç de cinayet sayılmadığı bir ortam varsa o da savaştır ve bir iç savaş ilanı kadar bölücü hiçbir şey olamaz. Bu, bölücü terör tabirinin 'bölücü'sünün aklıma getirdikleri; ama bu tabirin bir de terör unsuru var: Taksim'deki 1 Mayıs, Beyazıt'taki 16 Mart, Bahçelievler'deki ev-içi katliamları terör değilse başka hiçbir şey terör olamaz. Nerede bu cinayetlerin failleri? Biz zaten biliyorduk; ama devletin kendisi de açıkladı, pek çoğu devlet hizmetinde ya da bir aralar böyle bir hizmette bulunmuş.

---

[3] Bkz. *Fikir ve Sanatta Hareket*, Sayı: 96, Aralık 1973.

(...) Bu sözü (zafer katillerin), Abdi İpekçi'nin kızı söyledi, babasının katledilişinin yirminci yıldönümünde. Katillerin muzaffer olduğu yerde, ölen kurtulmuştur; ölümden kurtulmak ise, ancak ölüymüş gibi yaptığımız ölçüde/sürece mümkün olacaktır; tabiî muzaffer olmak, zaferden pay alabilmek için gereken de katilliğe soyunmak, katillere tapınmak, onları alkışlamak, onlarla gurur duymak. Ölmemek için ölüymüş gibi yapmak, yani katillerin katilliğini yüzlerine haykırmamak, yakalarına yapışmamak, sanki onlar katil değilmiş, daha doğrusu ortada, ne bir katl ne de katiller varmış gibi davranmak.

Dün 16 Mart'tı; Beyazıt katliamının yirmi birinci yıldönümü. Üniversiteden çıkan üniversite öğrencilerini yine üniversitenin kapısı önünde bombalayıp yedisini öldüren kırktan fazlasını da yaralayan ve bugüne kadar hâlâ cezalandırılmayan canilerin, katillerin yirmi birinci zafer yılı.

Değil cinayeti lanetlemek, katliamın kurbanlarını bir buket çiçekle anmak isteyenler bile coplandı, yerlerde sürüklendi ve de tabiî gözaltına alındı. Cinayet suç değil, cinayeti anmak suç ve eğer üniversite hocalarından biri -ya da yirmisi- böyle bir anma törenine katılsalardı izinsiz gösteriye katılmış sayılıp, sadece üniversiteden atılmakla kalmaz, bir yandan her türlü kamu hizmetinden yasaklanırken, diğer yandan da -doktoraları da dâhil ve bunu yurtdışında kazanmış, yani YÖK'ten almamış olsalar dahi- bütün akademik unvanlarını kaybetmiş olurlardı.

Bugün için bizdeki üniversiteyle ilgili en temel, en üst derecede belirleyiciliğe sahip olan hakikat, işte bu; ve tabiî üniversiteyi değerlendirmeye, üniversiteyle ilgili olarak düşünüp fikir üretmeye çalışırken ilk akla getirilmesi gereken de ister istemez yine bu. Zira her ne kadar birçok yerde, ama

özellikle de son on-on beş yıldır ve başka hiçbir yerde olmadığı kadar bizde, üniversite sanat ve zanaat öğretimini de kapsar ve eğitim işlevini de üslenir bir kurummuş gibi ele alınıp o şekilde düzenlenir/işler hale getirilmek isteniyor olsa da, üniversiteyi üniversite yapacak olan aslî işlev, bilimsel bilgi üretme ve nakletme işlevidir; ve bilimsel bilgi, tanımı gereği hasbî (çıkargütmez, dezenterese, disinterestid), yani belirli bir sonuç doğursun diye değil, doğrudan doğruya kendisi için üretilen, dolayısıyla da bir sonuç doğurup doğurmayacağı veya ne gibi bir sonuç doğuracağı dikkate alındığı, hesaba katıldığı, doğurabileceği sonuçlara ilişkin en ufak bir kaygının bile işin içine karıştırıldığı andan itibaren artık üretilmesi ontolojik olarak imkansız hale gelen bir bilgi türü olduğuna göre de, devletçe belirlenmiş biçimine uymuyorsa hayattan yana, yani ölüme karşı haykırmanın dahi yasaklanmış olduğu bir ortam, üniversitenin üniversite olabileceği en son ortamdır...

Zafer Katillerin
Düşünen Siyaset, Nisan 1999

Cevdet Sunay da kalbî takdirlerini sunmuştu bu canilerin ilk tertiplerine; kendilerinden 'devlete yardımcı olan çocuklar' diye söz ederek. Şimdi de 'Türkiye onlarla gurur duyuyor' ve bu sloganı atanlar terörü övmek/teröre destek/teşvikten yakalanıp cezalandırılmadıkları sürece, terörle mücadele edilmeyip, tam tersine teroristler himaye edilmenin de ötesinde ödüllendiriliyorlar demektir. Ve gerçekten de öyledir, hem de birkaç kötü niyetlinin öznel tercihi olarak değil, nesnel bir zorunluluk olarak, yani eşyanın tabiatı icabı; zira emperyalist de olmaksızın kendi varlığını sürdürmesi zaten mümkün olmayan kapitalist metropollerin taşradaki temsilcisi durumundaki komprador rejimler çerçevesinde liberalizm, ancak bir faşizm olarak vücut bulabilir. Her faşizm ise

mutlaka ve mutlaka insanları terorize ederek varlığını sürdürebileceğine göre, teroristler bu tür rejimlerin en has evlatları, en vazgeçilmez unsurlarıdır: bu devlet Çatlı'larından, Yeşil'lerinden, Ağca'larından vazgeçemez; zira ne onlar birer arızî vaka ne de onları destekleyen, yetiştiren, kullanan ve himaye edenler birer çürük elma, tam tersine düzenin temel direkleridir; ve bu bakımdan da ortalıkta dolaşan 'lider'ler arasında en harbîsi yine de Tansu Çiller'dir -açıktan açığa, "devlet için kurşun sıkan da, kurşun yiyen de kahramandır" diyebilmiş olması bakımından.

Bu arada şunun da vurgulanması gerekir ki, kapitalist metropollerin yer yer ve/veya zaman zaman ve genellikle de sosyal-demokratlar marifetiyle hiç değilse pembemsi bir renge bürünebilen liberalizmleri ile periferik (çevre/bağımlı ülkelerdeki) kapitalizmlerin ya koyu kahverengi ya da doğrudan doğruya kapkara faşizmleri siyaset bilimi'nin göstermek istediği gibi iki ayrı dünyanın rejimleri, iki farklı 'siyasal kültür'ün tezahürleri değil, tam tersine aynı bir bütünün, sadece mütemmim de değil, birbirlerini üretip besleyen, birbirleri açısından zorunlu cüzleridir: metropolün kadife eldiveni periferinin işkencehanelerinde dokunur, daha doğrusu oralarda dokunduğu için/sürece/ölçüde kadifedendir ve de globalleşme adı verilen süreç, periferinin de giderek metropolleşmesi yönünde değil, tam tersine her yerin periferiye, periferinin de giderek salt bir işkencehaneye/cinayethaneye dönüşmesi yönünde işleyen bir süreçtir.

(...) Globalleşmiş serbestlik düzeninde, yoksul periferi olmazsa zengin metropollerin de olamayacağı, devletin ise bizatihi, herkesin herkese ve her şeye eşit uzaklıkta bulunmasını engellemek üzere var olduğu bir veri iken, insanları hayvan-gibilik sarmalına çekebilmek üzere herkese de gerek miktar gerekse çeşit zenginliği açısından eşit ölçüde yem sunulamayacağı açıktır; ki bu da, insanları 'yapmak'tan uzaklaştırıp

tarihin öznesi olmaktan çıkartmak üzere 'olmak'ı cazip kılmaya ayrılacak kaynakların ülke, sınıf ya da yöre/etni temelindeki sınırlılığı ölçüsünde 'olmak'a teşvikin yerini 'yapmak'ı yasaklamanın alacağı anlamına gelir. Burada söz konusu olan, insanların şunu ya da bunu yapmaması değil, doğrudan doğruya 'yapan' bir varlık olmaktan çıkarılmasıdır; zira tarihin sonu, ancak öyle gelmiş olacaktır ki, böyle bir şeyin de klasik baskı rejimleri aracılığıyla, bilinen polis devleti yöntemleriyle gerçekleştirilemeyeceği açıktır. İşte tam tamına burada terör devleti ortaya çıkar ve kapkara bir ironi olarak terör devletinin kendisine biçtiği misyon da 'terörle mücadele'dir. Başka bir ifadeyle, devletin içteki ve dıştaki tasarrufları arasında terörle mücadele adına yapıldığı iddia edilenlerin ağırlık kazanması ölçüsünde, yönetme gücünü teröre dayandıran bir rejimle karşı karşıyayız demektir.

Yeni Dünya Düzeni'nin, merkezden periferiye doğru gidildikçe artan bir oranda terör rejimlerine muhtaç olması bir tesadüf olmadığı gibi, bu terör rejimlerinin de kendi meşrûluklarını ağırlıklı bir biçimde terörle mücadele temelinde kurmaları da yine bir tesadüf değildir... "belirsizlik, insanı doğrudan doğruya dehşete düşürmez; ama bu belirsizliğin, yani bizim tarafımızdan yaşanan belirsizliğin bizim dışımızdaki birileri tarafından belirlendiğini biliyor ya da öyle olduğunu düşünüyor olmak kadar da insanın terorize olmaya, dehşete düşmeye hazır ve yakın olduğu hiçbir durum da yoktur". Ve yine en başlarda belirttiğimiz gibi, terör belirli bir fiil temelinde ya da belirli bir fiil kategorisi temelinde tanımlanması mümkün olan bir olgu değildir. Bu durumda rejimin tasarrufları terörle mücadele temeline oturtulduğu, hele ki terör, başlı başına ayrı bir suç kategorisi, hem de verilecek cezanın ve de

infaz koşullarının ağırlaştırılmasını öngören bir suç kategorisi olarak tanımlanıp işlemsel kılındığı ölçüde devlet erkini kullananların eline adeta açık bir keyfîlik çeki verilmiş olacaktır. Zira terörün belirli bir fiil temelinde net ve kesin bir biçimde tanımlanabilir olmaması, ister istemez suç ile fiil arasındaki bağın iyice gevşek, dolayısıyla da esnek ve her tarafa çekilebilir olması sonucunu verir ki, bu durum, bir yandan hemen her fiilin pekâlâ terör suçu addedilebilir hale gelmesini mümkün kılarken, diğer yandan da, belirli bir fiilden kalkılarak doğrudan tanımlanabilir olmayan bir suç kategorisinin varlığı, ister istemez herhangi bir fiilden bağımsız olarak önce suçlunun belirlenip, yani birilerinin önce terorist ilan edilip, sonra da onların her yaptığının terör suçu addedilmesi türünden uygulamalara sözde bir yasallık zemini hazırlar.

Suçun fiilden koparılmışlığı, dolayısıyla da işe cürümden değil de mücrimden başlanıyor olması ölçüsünde, terör suçu olarak nitelenebilecek hiçbir fiilde bulunmuş ve bulunuyor olmamak, suçsuzluğun değil, tam tersine teroristliğini belli bile etmeyecek kadar kurnaz, tabiî o ölçüde de tehlikeli bir terorist olunduğunun delili olarak görülüp gösterilir hale gelebilecektir ki, böyle bir ortamda artık neyin suç olup, neyin olmadığının bilinemezliği bir yana, bugün suç sayılmayan bir fiilin daha sonra suç addedilip failinin cezalandırılmasına yol açmayacağının da hiçbir garantisi bulunmayacaktır. Bu durumda artık herkes yaptığı herhangi bir şeyden dolayı ve bugün değilse bile pekâlâ yarın suçlu, hem de terör suçlusu, yani cezaların daima en ağırını hak eden türden bir suçlu durumuna düşürülebilecektir; ki bu riski bertaraf etmenin de tek bir yolu vardır: 'yapmamak'; yani herhangi bir 'şey' değil, ama 'insan' olmamak...

Terör Kavramı Üzerine,
Özgür Üniversite Forumu, Sayı: 9, Ankara, 2000

İnsan olmanın rizikolarını göze almamak bir yana, olunabilecek 'şey'ler arasında da en az rizikolularının başında gelenlerinden biri vardır ki, o da taraftarlık, takım taraftarlığı/fanatikliği, özellikle de futbol takımı fanatikliği...

GLOBAL HAYVANAT BAHÇESİ'NİN NESEPSİZLER KAFESİ: FUTBOL*

Spor kelimesini Fransızca'dan almışız. Fransızca'ya da İngilizce'den geçmiş; ancak İngilizce'ye de Eski Fransızca'dan: 'Desport'; yani 'eğlence/eğlenme/eğlendirme'. Kısacası, kök/köken/kaynak itibariyle Türkçe'yle uzaktan/yakından hiçbir ilişkisi yok; ama bu kavramın ruhunu en iyi yakalayıp hâlâ yaşatan dil yine de bizimkisi: 'Herhangi bir şeyi *spor olsun diye* ya da *spor için* yapmak'; yani yapılan her ne ise, o işi, yapıldığı sürecin, gerek ön-

* Bu yazı, ilk kez 'Yeni Türkiye' dergisinin 1998 Nisan sayısında aynı ad altında yayınlanmış makalemizin yeniden gözden geçirilip genişletilmiş versiyonudur. *Özgür Üniversite Forumu*, Sayı: 7-8, Ekim 1999.

cesini gerekse sonrasını bağlamayacak şekilde ele alarak yapmak; dolayısıyla da yapılan işin sonuçlarını, işin yapılma sürecinin ötesine taşımamak, bu sürecin sonrasını bu süreç içinde yapılmış olanlara endekslememek.

Sporun sözlükteki tanımı şöyle: Ferdî veya kollektif oyunlar şeklinde yapılan, genellikle yarışmaya yol açan, bazı kesin -net- kurallara göre uygulanan ve anî -anında, dolaysız- bir yarar getirmesi beklenmeyen beden hareketlerinin tümü (Meydan Larousse). Bu sözler dansı tanımlamak isterken de kullanılabilirdi; ancak dansın kendi içinde bir sonucu yoktur; oysa sporda bir sonuç vardır. Sporu bir sonuç getirsin diye gerçekleştirilen bütün diğer faaliyetlerden ayıran şey, burada kaale alınan sonucun, söz konusu faaliyetin hemen ardından ya da bir süre sonra ortaya çıkacak bir sonuç değil, sadece faaliyet sürecinde ortaya çıkacak, dolayısıyla da yine sadece faaliyet süresince kendisine değer atfedilen bir sonuç olmasıdır. Diyelim, spor yapan insanın vücudu gelişir, güzelleşir, ama vücudum güzelleşsin diye yapılan faaliyet spor değil, jimnastiktir, idmandır. Daha netleştirelim: söz gelimi, nefesim açılsın diye futbol oynayan birisi spor değil tedavi amaçlı bir egzersiz yapmaktadır; murat edilen sonuç futbol oynama sürecinin dışında/sonrasındadır.

Karşısındaki kaleci çok sevdiği/yakın bir arkadaşı, dostu olduğu için atabileceği golü atmaktan kaçınan kişi, bunu yapmakla sportif değil, spor-dışı bir değeri gerçekleştirmiş olmakta ve bu, amaçlı/bilinçli bir davranış olduğuna göre de böyle bir şey yaptığı anda da artık spor yapmıyor demektir. Bu noktada şu da açıkça ortaya çıkar ki, spor, kendi dışındaki değerlere/ölçütlere tâbi kılınmaksızın gerçekleştirilen bir faaliyete/sürece tekabül eder. Bu ise sporun kurallarının herkese eşit mesafede yer alıyor olması anlamına gelir: Spor en âlâsından bir toplumsal düzenleyicilik türüdür.

Teorik olarak herkese eşit mesafede yer alan bu kuralların, pratikte de insanın kendi dışından verilmiş/belirlenmiş yanları açısından gerek bazıları için avantaj, gerekse bu bazıları dışındakiler için dezavantaj teşkil eden normlara dönüştürülebilir olmamaları ölçüsünde, artık sadece bir toplumsal düzenleyicilikle değil, fakat aynı zamanda bir medeniyet eseriyle de karşı karşıyayız demektir.

Kendi açısından değerli olan sonuçlara ulaşmak açısından, söz gelişi solakları sağlaklara, kısa boyluları uzun boylulara, uzuvları ile gövdesi arasında belirli bir orantı bulunanları daha farklı bir orantı bulunanlara göre peşinen avantajlı kılan bir spor dalı, bu türden farklılıkların peşinen belirleyici olmadığı bir spor dalına göre bir medeniyet eseri niteliği taşıyor olmanın çok daha uzağında olacaktır. Başka bir şekilde söylersek, beşerî bir olgu ve toplumsal bir düzenleyicilik türü olarak spor, kendisinin aktörleri durumundaki insan bireylerinin kendi dışlarından belirlenmiş özellikleri arasındaki farklılıkları, spor süreci içinde gerçekleştirilecek değerler açısından herhangi bir işlemsel değere ('kıymet-i harbiye'ye) sahip olmaktan çıkartabildiği ölçüde, potansiyel olarak bütün insanları eşit derecede kucaklama yeteneğine sahip bir toplumsal çimento niteliği de kazanmış olacaktır ki, bu da, futbolun ve futbola düşkünlüğün neden diğer spor dallarına göre kıyas kabul etmez bir yaygınlık gösterdiği ve bir takımla ve/veya futbolcuyla özdeşleşme temelinde kollektif vecd halleri yaratılmasına neden fevkalade müsait bir ortam oluşturduğu üzerinde düşünürken mutlaka dikkate alınması gereken bir husustur.

Futbol, gerçekten de insanın bir birey olarak mutlak nesne yanının (kendi dışından/öncesinden belirlenmiş fiziko-anatomik varlığının) spor süreci çerçevesindeki bağlayıcılığının diğer spor

dallarına göre çok daha alt bir düzeye inmesini mümkün kılan bir yapıya sahiptir. Birkaç örnek sıralayacak olursak, boyu 1.50'leri aşamayan bir Mikro Mustafa ile -eğer yanlış hatırlamıyorsam- 1.90'lık Ekerbiçer'in aynı dönem, aynı ülke ve aynı kümede en başarılı, hatta yıldız oyuncular arasında yer alabilmiş olmalarını futbolun bu yapısından bağımsız olarak ele alamayız; aynı şekilde, neredeyse 'eni boyuna denk' bir Maradona, biraz daha erken doğmuş olsaydı Alain Delon'u işsiz bırakabilecek yakışıklılıktaki bir Platini ve 'bostan sırığı' kılıklı bir Cruyff'un bütün bu fiziko-anatomik farklılıklarına rağmen aynı bir spor dalında en üst düzeyde başarı gösterebilmiş olmaları da, futbola ilişkin olarak yukarıda söylediklerimizi destekleyen bir olgudur.

Futbol, bir takım ve/veya bir oyuncuyla özdeşleşmeye müsaittir; ama insanların böyle bir özdeşleşmeye müsait hale gelmeleri futbolun kendisinden kalkılarak açıklanacak bir şey değildir: Ekmek, karın doyurur ama insanların ekmeğe üşüşmeleri için, önce karınlarının aç olması gerekir. Öyleyse burada işe futbolun kendisinden değil, her ne temelde olursa olsun özdeşleşmenin anatomisini ve insanların bir şeylerle özdeşleşme ihtiyacının dinamiklerini ortaya koymakla başlamak gerekecektir.

Cansız veya canlı, hayvan veya insan, bütün varlıkların kendisiyle özdeş oldukları bir şeyler vardır; daha doğrusu, bunlar arasında, farklı noktalar temel alınarak özdeşlik kurmak, yani bu varlıkları belirli bir nokta temelinde kimliklendirmek mümkündür: Buz, su ve buhar, moleküllerinin H_2O olması esasında özdeştirler; bütün canlılar nefes alıp veriyor olmaları esasında özdeştirler; bütün eşekler eşek olmaları esasında özdeştirler, hakeza bütün insanlar da insan türüne mensubiyetleri esasında, bütün kadınlar da dişi olmaları esasında vb...

Bu durumda şunları söyleyebiliriz:

Özdeşlik, özdeş olanların kendi dışlarından belirlenmiş yanları, yani nesne yanları temelinde söz konusu olabilen bir durumdur;

- Her özdeşlik mutlaka ve mutlaka, gerçek varlıktan kalkılarak yapılan indirgeyici bir soyutlama aracılığıyla kurulur: buz, su ve buhar, her üçü de moleküllerinin H_20 olması temelinde birbirleriyle özdeştirler, ama su, buz ve buharın duyumsal gerçeklik düzeyinde aynı şeyler olmadıkları da bir bedahettir.

Özdeşliklerinden söz edilen varlıkların, tümüyle kendi dışlarından belirlenmiş, kendi özgürlük payları zaten bulunmayan varlıklar olmaları durumunda, bunlar arasında özdeşlik kurmak, bunların varlıkları ve varoluşları açısından herhangi bir problem oluşturmaz; zira burada, sadece epistemolojik düzeyde yer alan bir işlem söz konusudur. Ancak insanın, kendi belirlenmişliğinin dışına çıkmak, daha doğrusu bu belirlenmişliğini şu ya da bu ölçüde geriletip azaltmak suretiyle doğadan farklılaşıp beşerî sıfatını hak eder hale gelmiş bir varlık olduğunu dikkate alırsak, insanın kendi kendisini belirli bir özdeşlik çerçevesinde tanımlamaya yönelmesi, aynı zamanda kendi kendisini kendi dışından belirlenmiş/tanımlanmış bir 'şey'e, yani özne değil de nesne konumundaki bir varlığa indirgemeye yönelmesi de demek olacaktır.

Böyle bir yönelim, ister istemez kendisiyle özdeşleşilecek olan her ne ise, işte o konuda fanatikleşmeyi de kaçınılmaz kılacaktır: Eşekler zoolojik türleri esasında birbirleriyle özdeştirler ve de anırırlar; eşeğin anırması ise, aslında pekâlâ havlaya-dabilecek olduğu halde eşeklikle özdeşleşmek üzere kendi tercihi doğrultusunda gerçekleştirdiği, dolayısıyla kendi özgürlük payını da içeren bir davranış değildir; oysa insanın, diyelim belirli bir takımın marşını söylemesi, eşeğin anırırken herhangi bir tercih hakkına sahip olmaksızın, kendiliğinden, zaten başka türlü

sünü yapma imkân ve ihtimali bulunmaksızın yapmak zorunda olduğu bir davranış değil, o anda söylediği marşı söylemenin, hem hiçbir marşı söylememekten hem de herhangi başka bir marşı söylemekten daha değerli bir davranış, daha doğrusu bu marşın sembolize ettiği mensubiyetin bütün diğer mensubiyetlerden daha değerli olduğu iddiasını da içeren bir davranış olacaktır ki, her insanın mutlaka ve mutlaka belirli mensubiyetleri olmakla birlikte, ne insanın sadece mensubiyetlerinden ve de sadece belirli bir mensubiyetinden ibaret olmasının, ne de her bir insan için mümkün mensubiyetlerden hiçbirinin insan olmak için zorunlu olmamasına rağmen, mümkün mensubiyetlerden sadece birinin bütün diğerlerinden daha üstün olarak ilan edilmesi fanatizmden başka bir şey olmayacaktır.

Belirli bir mensubiyeti sembolize eden bir marşın söylenmesi/marşı söylemek, eşeğin anırması gibi zaten varolan bir özdeşliğin doğrudan/kendiliğinden bir tezahürü olmayıp, tam tersine söz konusu özdeşlik bu marşı söyleyerek/marşın söylenmesi aracılığıyla kurulacağına göre de, özdeşliği gerçekleştirmek açısından bu marşın, gerek diğer marşları söyleyenlerin, gerekse aynı marşı söyleyen diğerlerinin sesini bastıracak şekilde mümkün olan en yüksek sesle haykırılması gerekecektir.

Bu noktada önümüzü daha da aydınlatabilecek bir hususu vurgulayalım: Özdeşlik-aynılık kavramlarının Batı dillerindeki karşılığı olan 'idantite (identité, identity vb...)' aynı zamanda 'kimlik' de demektir.* Bu durumda şunu da söyleyebiliriz: Özdeşleşen/özdeşleşmek isteyen/bu yönde çaba harcayan insana, kendi kimliğini kendi kendisinden kalkarak değil, kendisinin dı-

* Bu anlamdaşlığı tespit edip üzerinde düşünen ve çok önemli bir düşünme aracı olarak hepimize kazandıran sosyolog Prof. Dr. Nilgün Çelebi'ye burada teşekkür ediyorum.

şında ve kendisinden bağımsız olarak var/varlık kazanmış olan, dolayısıyla üzerinde hiçbir belirleyicilik payına sahip olmadığı bir varlık kategorisi temelinde tanımlamaya yönelmiştir. Bu yöndeki bir çaba mutlak bir başarıya ulaştığı anda, karşımızda artık hiçbir öznelik payı taşımayan, dolayısıyla mutlak nesne niteliğindeki bir canlı bulunuyor olacaktır. Ancak, böylesi bir çaba gösteriyor olmanın bizatihi kendisi bu çabayı gösteriyor olanın özneliğine tekabül ediyor olacağı için, gerçekte ortaya çıkacak olan, mutlak nesne niteliğindeki bir canlı, yani a-moral (ahlakî sorumluluk taşıması varlıksal olarak olanaksız) ve medeniyetdışı (isterse en vahşi ve yırtıcı bir türden olsun) masum bir hayvan değil, kendi olduğu 'şey'i bizatihi bir/tek/en üstün değer olarak görüp onun dışında başka hiçbir değer, kendi özdeşlerinin dışında da hiç kimseye hiçbir hak tanımayan immoral, yani ahlaksız, daha doğrusu ahlak düşmanı, ancak bunun yanı sıra insana ve medeniyete de düşman bir cani/cani adayı olacaktır: Fanatiklik, bizatihi bir suç; hem de bir insanlık suçudur.

Burada, tabiî ki uç bir durumdan söz etmekteyizdir; ancak, insanın kendi kimliğini kendi dışındaki bir 'şey'le özdeş/aynı ve ondan ibaret kılmak suretiyle kurması ölçüsünde, söz konusu kimlik, aslında bir 'ne'lik niteliği taşıyor, dolayısıyla kendisi de, kendisinden 'kim?'den ziyade 'ne?' diye bahsedilmeyi hak eden bir varlık, yani bir nesne konumuna yaklaşmış olacaktır.

Tabiî burada sorulması gereken soru, insanları böylesine keskin hatlı özdeşleşme çerçevelerinde yer almaya, kendi kendilerini özdeşlikleri temelinde tanımlamaya neyin yönelttiği, neyin bu türden yönelimlerin yoğunluk ve yaygınlık kazanmalarına yol açtığı sorusudur. Ancak bu konuda verilebilecek cevaplardan birisi vardır ki, daha doğruluğu ya da yanlışlığı bile tartışılmaksızın gayri-meşrûluk temelinde reddedilmesi gerekir: Böyle bir yönelimin bir 'sevk-i tabiî'den kaynaklandığı, yani in-

sanların başka birileri ve/veya başka bir şeylerle özdeşleşme ihtiyacı hissetmeleri ve onlarla özdeşleşmeye yönelmelerinin insan tabiatının bir gereği olduğu.

Böyle bir cevap gayri-meşrûdur; zira 'beşerî olan', tanımı gereği, bizatihi 'doğal belirleyiciliklerle, yani doğal düzenlilik çerçevesinde açıklanması mümkün olmayan'dır. İnsan, kendisini dıştan belirlenmiş bir nesne konumuna yaklaştıracak doğal bir yönelim taşıyor ve/veya böyle bir yönelim insan üzerinde nihaî/ağır basan belirleyici konumunda bulunuyor olsa, tarihin sıfır noktası itibariyle insanın 'kendi'si olarak hazır bulduğu şeyin de zaten doğal düzenliliğe tümüyle tâbi, dolayısıyla doğal gerçekliğin uzantısı durumundaki bir 'nesne' olduğunu dikkate alırsak, bu durumunu hiç mi hiç değiştirmez, yani doğal düzenliliği oluşturan tekrarlanırlık, süreklilik ve genellikler üzerinde hiçbir değişiklik meydana getirmez ve ne tarih üretmiş/tarih üretmesinin sonucunda doğal gerçekliğe indirgenmesi mümkün olmayan yeni bir gerçekliğe hayat vermiş, ne de salt belirlenmişliğinden -'nesne'liğinden- ibaret bir varlık olmaktan çıkıp belirleyicilik payına da sahip, yani 'özne' niteliği de taşıyan bir varlık konumuna gelmiş olurdu.

İnsan, zaten/peşinen bir özne, ama bu arada arızen tarihin de öznesi olan bir varlık olmayıp, tam tersine tarih üretebilmiş, yani tarihin öznesi olduğu için/anda/ölçüde özne niteliği kazanabilmiştir: İnsan, tarihin sıfır noktası itibariyle kendi kendisinin 'kendi'si olarak hazır/verili bulduğu haliyle, yani 'nesne' yanından ibaret bir varlık olarak basit yeniden üretimiyle yetinmiş olsaydı sadece tarihi üretememiş değil, aynı zamanda bir özne niteliği de kazanamamış olurdu.

İnsan, taa en baştan beri, kendi kendisini mevcut ya da mümkün mensubiyetleri temelinde tanımlıyor, yani kendisini sadece belirli bir mensubiyetten gelen özelliklerinden ibaret bir

varlık olarak yeniden üretmekle yetiniyor olsaydı, verili durumdaki yegâne mensubiyeti türsel mensubiyeti olduğuna göre, kendisi için mümkün yegâne kimlik de türsel kimliği olurdu. Böyle bir kimlik ise, ister istemez tarihsel-beşerî bir kimlik değil, doğrudan doğruya doğal-zoolojik bir kimlik olur ve bütün varoluşu bu kimliğin yeniden üretiminden ibaret olan insanın da tarih üretmesi ve beşerî bir varlık niteliği kazanması daha işin başında imkânsız hale gelmiş olurdu.

Bu noktada artık şunu diyebiliriz ki, insanların mensubiyetleri temelinde tanımladıkları kimlikler çerçevesinde kümelendiği bir dünya,

- İnsanın artık tarih üretir olmaktan çıktığı, yani Tarihin Sonu'na, dolayısıyla bütün insanlık için geçerli tek ve nihaî düzene ulaşıldığı,

Zoolojik türler temelindeki doğal kompartimantasyonun, bu defa doğal türler değil ama adeta birer doğal türe tekabül ediyormuş gibi tarihsiz kılınarak birbirleri karşısında geçirimsiz birer mutlaklık statüsüne yükseltilmiş tarihsel-beşerî mensubiyetler düzeyine taşındığı bir dünya olacaktır.

Buradaki kompartimantasyon, tabiî ki doğadaki gibi kendiliğinden/doğal bir veri durumundaki bir kompartimantasyon olmayıp, kompartımanlarının her biri kendi başına/kendi içinde bir değer, dolayısıyla da bir amaç olarak görülen bir kompartimantasyon olacaktır. İşte bu yüzden, ortaya çıkacak olan manzara da yine doğadakinden farklı olarak, hiçbiri mevcut hayvan türlerinin tümünü tek başına barındıramayan bir cangıllar çeşitliliğinden/çokluğundan çok, mevcut bütün türlerin farklı farklı kafeslerde, ancak aynı bir düzenleme ve yönetim modeline tâbi olacak şekilde aynı bir çerçeve içinde bir araya getirildiği global bir hayvanat bahçesine benzeyecektir.

Belirli bir anın Tarihin Sonu'na tekabül etmesini isteyecek, öylcymiş gibi ilan edecek ve öyle olması yolunda çaba harcayacak olanların, ister istemez o an itibariyle en avantajlı durumda ve kurulu düzenden en fazla çıkarı bulunanlar olacağını dikkate alırsak, mensubiyetler temelindeki kimliklerin temel/evrensel parametre haline gelmiş olacağı tarihsizleştirilmiş, daha doğrusu o güne kadar üretilmiş olan tarihin bütün sonuçlarıyla doğal/nihaî/değişmez bir mutlaklık statüsüne oturtulup, bundan sonraki zamanların da ezelî-ebedî bir şimdiki zaman gibi yaşanacak olduğu bir dünyanın kimlerin idealindeki proje olabileceği, kimler tarafından/lehine kotarılmaya çalışılacağı konusunda en önemli ipucunu da yakalamış oluruz. Şöyle ki bütün yarınların aynen bugün gibi yaşanmasını isteyecek olan, bugün kim egemense/mevcut düzenek kimi egemen kılıyorsa, işte odur.

Söz konusu ipucu, aynı zamanda insanın doğuştan ve/ya da sonradan edindiği -özellikle de etno-kültürel- mensubiyetler temelindeki kimliklerin ön plana çıkartılmasını insanın özgürleşimine tekabül eden bir gelişme gibi görüp/gösteren yaklaşımlar ile 'Bilgi Toplumu/Çağı' adı altında yüceltilen enformasyon ağının/manipülasyon düzeneğinin finans kapitale sağladığı sınırsız seyyaliyet/akışkanlık sayesinde, o an için neresi işine geliyorsa kendisini hemen orada fason olarak ürettirebilir hale gelmiş emperyalizmin Dünya'ya vermek peşinde olduğu düzen (Yeni Dünya Düzeni) arasındaki içsel-bünyesel-zorunlu bağın farkına varmamızı sağlayacak olan ipucudur da.

En ilerisinden bir tekno-teknolojik rasyonellik adına meşrulaştırılmak istenen bu yeniden-kompradorlaşma çağının en temel besin kaynağı, insan hayatının/medeni bir dünyanın sürdürülmesi açısından en irrasyonel ne varsa, işte odur/onlardır: Globalleşme çağı kapitalizminin kendi kendisini devam ettire-

bilmek için insanı her an daha bir irrasyonel bir canlı olarak davranmaya sevk edecek şekilde manipüle etmekten başka çaresi yoktur.

İşte bu bağlamda ele aldığımızda şu ortaya çıkar ki, futbol, daha önceleri hemen hemen bütün baskıcı rejimlerde görülmüş olan 'kitleleri oyalama' aracı, on binlerce insana gösteri sunabilen bir 'sirk' olmanın ötesinde, yeni bir işlev daha kazanma yolundadır; hatta şimdiden kazanmıştır bile: Kulüp/takım/star merkezli bir özdeşleşme/kimlik kurma işlevi.

Bu noktada futbol, artık bir spor dalı/gösteri türü değil, Global Hayvanat Bahçesi'nin, belirli bir mensubiyet peşinde, ancak nesebi gayri-sahih ya da nesebi konusunda gayri-memnun olanların içine doluşacakları en ehven bedelli, dolayısıyla gerek her bir toplum içinde, gerekse farklı toplumlar arasında 'aşağı' - Güney'e de diyebiliriz- inildikçe, gördüğü rağbet de artan bir kafes türüne girmeye ve bu kafesin sakini olarak kalmaya aracılık eden bir kurumdur.

Şöyle de söyleyebiliriz: Futbol, günümüz itibariyle, neoliberalizmin 'Medeniyetler Çatışması' hurafesi doğrultusunda insanlığın tümünü bir 'kimlikler panayırı'na dönüştürme projesine su taşıyan ana kanallardan biri, hem de en düşük maliyetlilerinden biri olmanın ötesinde pek fazla anlam taşımayan ticari bir etkinliğin fiziksel muhtevasıdır.

"BİLGİ TOPLUMU"NA BİLGİDEN YANA REDDİYE*

Bilgi çağı, bilgi toplumu; hem sahtekârlık hem de cahillikle malûl bir tabir, daha doğrusu, bir türkçeleştirme...

Bilgi çağı, bilgi toplumu; *informatics society*'den, *société d'information*'dan çevrilme; ama güya; zira 'bilgi', *information*'u Türkçe'de karşılamak üzere kullanılabilecek en son kelime... Ama olsun, nas'olsa Dünya'da "anything goes (her şey uyar, her yol çıkar, her şey mümkün, dolayısıyla da meşrû, öyleyse her yol da mubah)" (Feyerabend), bizde de 'iş bitiricilik', yani 'işi bitir de, nasıl bitirirsen bitir', dolayısıyla da yine aynen 'her yol mubah' devri ve de zaten Globalleşme Çağı'nda öyle ayrı gayrı olunur mu dünyayla...

Hinlik şurada ki, 'bilgi' sözcüğü, bilim, bilim adamı, bilgin, bilge ile aynı aileden, onlarla aynı çağrışım çerçevesine dahil; yani prestijli bir kavram; oysa burada peşinde olunan şey, hasbî

---

* *Yeni Türkiye*, Nisan 1998.

bir teeessüsün fonksiyonu kesinlikle değil; tam tersine ya spekülasyon, ya manipülasyon, ya gabin, ya muhbirlik, ya da şantaja yönelik menhus bir haberdarlık; daha doğrusu, ilk ve/ya da tek haberdar olma rantı.

Ancak mesele sırf bu değil: şu da bir vakıa ki, ülkemin kafası koparılmış, 12 Eylül'le; baş olsunlar diye ortaya salıverilenlerin ise, ne ruhu, ne zihni, ne de dili, insanın bilgi'de aktif özne, enformasyon karşısında ise, ta içinden, yani ruhundan/beyninden biçimlendirilmiş bir nesne konumunda bulunduğunu ayırt/ifade etmeye müsait; hele vitrindekilerinin çoğu tarzan, amerikan cangılından devşirme...

Evet, 'bilgi toplumu' kesinlikle değil; ya enformasyon toplumu, ya haberdarlık toplumu, isterseniz haberleşim veya malûmattarlık toplumu; ama kesinlikle bilgi toplumu değil. Haberdarlık ya da malûmattarlık kötü bir şey mi? Tabiî ki değil, yeter ki haberdar olan, sadece haberdarlığından ibaret olmasın. Salt haberdarlığına indirgenmiş insanın durumu ise trajik; en azından dramatik...

İster insan köpeği ısırmış olsun, ister köpek insanı; bunun kendisi için haber olamayacağı iki varlık vardır: ısıran ve de ısırılan. Haberdar, tanımı gereği, oyun/sahne dışıdır; ne fail olabilir ne de meful; dolayısıyla ne katil ne de maktul, ne zalim ne de mazlum vb... İnsan gerçekten haberdar konumunda bulunuyor ise, haberdarı olduğu durum, olgu ya da olayların da gerçekten dışındadır; ancak haberdarlığın bir bilinç durumu olduğunu hesaba katarsak, şu da pekala mümkündür: haberdarlık bilinci, insanı aslında kendisini de kapsayan, kendisinin de içinde yer/rol aldığı bir oyunu, tümüyle kendi dışında, kendisinden bağımsız olarak var ve oynanıyor; kendisini de bu oyundan tümüyle bağımsız, tümüyle onun dışındaymış gibi görür/hisseder hale geti-

rebilir ki, bu haliyle artık o, aktif öznesi olabileceği bir oyunun basit bir figüranından, canlı dolgu maddesinden başka bir şey değildir; tabiî bunu bile bilemeden, bundan haberdar olmadığı ölçüde..

İnsan, haber olarak formatlanarak kendi başına/kendi içinde bir nesneymiş gibi kendisine sunulan olgu ya da olayların kendi hayatıyla olan iç içelik ve devamlılığını, kendisine de uzanan/dokunan sonuçlarını, kısacası kendi mefullüğünü hissedemez hale geldiği ölçüde, objektif olarak (yani bir özne değil de nesne olarak) faillerin safında yer almış, onların parçası/aracı haline gelmiş olur.

Bu noktada, bilgi diye yutturdukları enformasyona geri dönüp, hemen şunu söyleyelim: her enformasyon, haber boyutunun yanı sıra, aynı zamanda bir talimat boyutu da taşır. Örneğin, "İstanbul istikametine gidecek olan motorlu tren şu saatte, şu numaralı peronun şu numaralı yolundan hareket edecektir" şeklindeki bir anons, bir şeyi haber veriyordur; ancak bunu cümle âlem bilsin diye değil, söz konusu trene binmek isteyenlerin ne şekilde davranmak, nerede ne zaman bulunmak zorunda olduklarını bildirmek üzere.

Enformasyonun talimat boyutu, tabiî her zaman bu örnekte olduğu kadar alenî/aşikâr olmayabilir; ancak her enformasyonun enforme edilen karşısındaki öncelliği ve aşkınlığı da mutlaktır. Başka bir ifadeyle, enforme edilmişliğinden ibaret bir insan, kendi dışından verilmiş/belirlenmiş/biçimlendirilmiş yapılar karşısında, hayvanın doğal gerçekliğin bütünü ve bu gerçeklikte mündemiç düzenlilik karşısındaki konumuna benzer bir konumda bulunuyor demektir...

İşte tam bu noktada, 'bilgi' toplumu/çağı efsanesi ile, amerikan menşe'li 'Tarihin Sonu' tezi ve yine amerikan patentli 'dav-

ranış bilimleri' ideolojisi arasındaki doğrudan bağı ve bunların karşılıklı olarak birbirlerini besleme ve tamamlama ilişkisi içinde bulunduklarını gözden kaçırma ya da görmezden gelmenin de, ancak ve ancak, ya yetersiz ya da dışarıdan/birilerince beslenmeyle ilişkili olabileceğini söyleyebiliriz: tarihin sonu demek, artık insan mevcut yapıları değiştiremeyecek demektir; ki bu da, mevcut yapıların şahsında o gün için dünyaya kim egemense onun egemenliğini ilelebet payidar, yani insanın değiştirilmez kaderi, kader olduğuna göre de meşrû olarak ilan etmekten başka bir şey değildir.

İşleyiş düzeni açısından nihaî biçimine ulaşmış bir dünyada, bütün mesele fırsatları iyi değerlendirmektir; yani at binenin, kılıç kuşananın, kaptan ise gemisini yürütebilendir: eğer adam fakir, işsiz, hatta hastaysa, bu onun kendi kabahatidir; sömürü, istismar falan ne kelime, kader; yani beşer-üstü bir irade, Tanrı'nın veya tanrıların iradesi bile açıklayıcılığını yitirmiş, temel değeri insan, ama 'İ'li, yani genel olarak insan değil de, birey olarak insan, daha doğrusu insan bireyi olan bir hiper-prometheusçuluk başat olmuştur. Ancak buradaki prometheusçuluk, biraz paradoksal bir prometheusçuluktur; zira buradaki insan kendi kaderini kendi çizecek, kendi kaderinden kendisi sorumlu olacaktır; ama kendisi tarafından kurulmamış bir düzenek çerçevesinde -Hayek'in ekonominin yapısı ve işleyişi hakkında söylediklerini hatırlayalım-*; sanki beşerî düzenlemelerin tümü insan ürünü değilmiş, eğer insan ürünü olmasalardı, doğal gerçeklikten farklı bir beşerî varlık alanından bahsedilebilirmiş gibi...

---

* Hayek'in "ekonomi, insan tarafından işletilen, ancak insan tarafından biçimlendirilmiş olmayan bir düzenektir" mealinde sözleri vardır.

Kısacası Yeni Dünya Düzeni'nde, nasıl ki, eğer adam treni kaçırdıysa, enformasyon bürosundan yapılan anonsu dinlemediği, duymadığı ya da ona uymadığı içindir; işsiz kaldıysa, bu da piyasa kurallarından haberdar olmadığı, rakiplerinin taktiklerini yeterince izlemediği, yeterince fiyat kırmadığı, talep ettiği ücret konusunda yeterince esnek davranmadığı içindir; tabiî bu mantıkla işsizlik sorunu, işsizlerden, yani işi kapma konusunda doğru davranışı doğru yer ve doğru zamanda göstermesini bilemeyenlerden kaynaklanan bir sorundur da denilebilir ve 'iş kapma teknikleri' diye bilimsel bir disiplin ihdas edilip kurslar, seminerler düzenlenebilir: Dale Carnegie'nin toprağı bol, hatta bütün topraklar onun olsun; dünyaya zamanından önce gelip, bu günleri göremeden gitmiş zavallı...*

Bu yeni dünyada insan fırsatları değerlendirecektir; ama fırsat dediğimiz şey, aslında bir diğer insanın ya da diğer insanların içinde bulunduğu durumdan başka bir şey değildir: belirli bir hisse senedinin değeri düşüyorsa bu, birileri kaybediyor demektir; herkesin kazandığı, ne bir borsa vardır ne de bir kumar masası...

Tarihin sona ermiş, dolayısıyla mevcut yapılarda somutlaşan işleyiş düzeninin insanın bilinçli müdahalesiyle artık değişikliğe uğratılamayacak olduğu bir kere kabul edilmiş; ancak bu işleyiş düzeni çerçevesinde kaybedenlerin, yani açların, işsizlerin, evsizbarksız, okulsuz, hastanesizlerin mevcudiyeti de bir veri iken, insanların kaybeden durumundan kurtulmak için yapabilecekleri tek şey diğerlerine kaybettirtmektir. En kaybetmiş durumda bulunanın kaybettirtmeye gücünün yeteceği de, yine kendisi gibi

---

* Dale Carnegie: Dost kazanma, insanları etkileme, kız tavlama sanatı vs... türünden kitapları olan Amerikalı yazar (ölümü: 1955).

en kaybetmiş durumda bulunanlardır; ki bu da, insanlar ne denli kaybetmişlerse, kaybetmişlikleri temelinde birleşmeleri de o ölçüde olanaksızlaşacak ve en şiddetli karşıtlık ve mücadeleler de yine en fazla en kaybetmişler arasında görülecek demektir: kaybetmişlik en uç noktasında açlık, yani ölmek demekse, kaybedenler arasındaki mücadele de, kaybetmişlikleri ölçüsünde, bir ölüm-kalım savaşı olacaktır.

Kaybedenleri bir araya getirecek olan ilke, 'kaybetmişlik' olamadığına göre, başka bir şey olacaktır. Yeni Dünya Düzeni'ndeki hem temel değer, hem de temel eylem birimi birey olduğuna göre, bu başka şey, insanların hem toplu halde, ama hem de mümkün olduğunca tek ve aynı (identique, identical) bir bireymiş gibi davranıp varolmalarına imkân veren bir ilke olacaktır. Ancak böyle bir ilkenin bulunması, insanın beşerî bir varlık olması ölçüsünde olanaksızdır; zira hem ayrı ayrı bireyler olup, hem de aynı belirleyiciliklere eşit derecede tâbi bir biçimde aynı koşullarda aynı ya da benzer tepkiler verip davranıyor olmak, ancak tarihsiz bir zaman çerçevesinde mümkün ve hayvanlara özgü bir durumdur; insan ise, tam tamına bu durumdan uzaklaştığı, yani zoo-türsel belirlenmişliğinden ibaret olmaktan çıktığı ölçüde eş-zamanlı olarak, hem tarihin öznesi, hem doğa karşısında özne, hem de beşerî bir varlık konumuna ulaşmıştır.

Bu durumda, insanın hem beşerî bir varlık niteliği taşımaya devam edip, hem de identique, en azından benzer bireyler olarak birleşme/bütünleşme yönelimine cevap verecek ilke, insan bireyinin bir canlı olarak türü, ırkı, cinsiyeti vb... gibi kendi dışından verilmiş/belirlenmiş özellikleri misali, yine kendi dışından belirlenmiş, ancak beşerî varlık alanında yer alan özellikleri, yani etno-kültürel (dini, dili, mezhebi ya da aşireti, ka-

bilesi türünden ve bunların uzantısı durumundaki) özellikleri temelinde oluşmuş bir ilke olacaktır. İşte bu noktada da şunu söyleyebiliriz ki, yerine göre çok-seslilik/çoğulculuk teması temelinde demokratik bir açılımmış gibi sunulan, yerine göre dinin yeniden yükselişi ya da mikro-milliyetçilikler salgını türünden savlara temel edilen, yerine göre de Medeniyetler Çatışması formülü altında sözde bilimsel tahlillere nesnelik eden ve gerek ulusal, gerekse uluslararası ölçekte en yoksun ve en yoksul kesim ve alanlara inildikçe daha da şiddetli bir biçimde kendini gösteren 'etno-kültürel kimliğin başatlık kazanması' olgusu (kimlik'in identité/identity* demek olduğunu da hatırlarsak), aslında insanlığın 'İnsan' kavramından, belirli bir tarih vermek gerekirse 26 Ağustos 1789'dan** geriye doğru gitmekte, daha doğrusu götürülmek istenmekte olduğu bir dönemde yaşamakta olduğumuzun göstergesinden başka bir şey değildir.

Bu arada şunun da altı kalın kalın çizilerek belirtilmelidir ki, kavramlara öznelik yükleyip dünyada olup bitenleri şu kültürle bu kültürün, şu medeniyetle bu medeniyetin, şu dinle bu dinin çatışması olarak açıklamaya kalkışan yaklaşımlar, aslında söz konusu olguların gerçek failleri durumundaki güç odaklarını; bu failler arasındaki niyet, güç, dolayısıyla da sorumluluk farklarını ister istemez daha güçlü olan ve daha fazla sorumluluk taşıyanlar lehine ve her türlü etik değerlendirmeyi de im-

---

* Bkz. s. 106'daki dipnot.

** İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin Fransız Ulusal Meclis'i tarafından yayınlandığı tarih; yani her insanın ırk, kavim, din, dil, cinsiyet ve benzeri bütün diğer özelliklerinin ötesinde sırf insan olarak değerli ve türdeşleriyle eşit haklara sahip olduğunun ilan edildiği gün.

kânsız kılacak biçimde gözden gizlemeye çabalarken, her bir şeyi tanrıların ve de onların yamaklarının birbirleriyle olan çatışma ve mücadeleleriyle açıklayan antik mitolojilerden daha az teolojik ve daha az komik değillerdir; ama naif ve hasbî de hiç mi hiç değillerdir: tarihi gerçek öznelerinden kopartıyor olmaları bakımından, 'Tarihin Sonu'na tekabül etme iddiasındaki Yeni Dünya Düzeni'nin propagandasal düzeneği içinde seçkin bir yerleri vardır -Huntington'un da bir Pentagon görevlisi olduğunu unutmayalım.

Yazımızı bitirmeden önce, enformasyon kavramına bir kez daha dönüp belirtmek istediğimiz bir husus vardır ki, o da, herhangi bir teorik çerçeveyle donanmış olmadığımız takdirde, olan bitenden haberdarlığımız ölçüsünde gerçekliğin bütünü hakkında doğru bilgiye daha fazla yaklaşmış değil, tam tersine daha çok yanlışın taşıyıcısı, dolayısıyla da yanılmaya/yanıltılmaya/aldatılmaya çok daha müsait bir hale gelecek olduğumuzdur. Şöyle ki, Ay'ın Dünya, Dünya'nın da hem kendi hem de Güneş etrafında dönmekte olduğu şeklindeki, kendi deneyimlerimizden kalkarak elde etmiş olmadığımız/olamayacağımız teorik bilgiyle donanmamış olduğumuz bir durumda, o güne kadar iletişimde bulunamadığımız, diyelim Ay sakinleriyle iletişime girip, bildiğimiz Ay ve Güneş tutulmalarının yanı sıra Dünya tutulması diye bir şeyin de olduğunu öğrenmemiz, bizleri Ay, Dünya ve Güneş hakkında doğru bilgiye daha fazla yaklaştırmış olmamak bir yana, ***bu konudaki yanlışlarımıza yeni bir yanlışın daha eklenmesinden başka bir şey olmayacaktır; üstelik, kendi yaşadığımız (ampirik) gerçekliğe denk de düşmeyen bir yanlış....: Ay tutulması ile Dünya tutulması'nın kozmik tekliğini/aynılığını yakalayamamanın bedeli, kaos'u yaşamak olacaktır.***

(...) Bize kaosmuş gibi gelen, aslında birilerinin, bizi de kapsayan, bizi de kendisine tâbi kılan kozmos'undan başka bir şey değildir...

Önce insanın ne zaman, ne durumda toplumsal bir kaos'un varlığından söz eder hale geldiğini ele alalım. Şöyle ki, toplumda olup bitenler, kişinin o güne kadar var olduğunu bildiği ya da var olabileceğini tasavvur ettiği düzenliliklerden hiçbiriyle izah edilmesi mümkün olmayan bir biçimde gerçekleşmeye başladı mı, insan artık hiçbir düzenliliğin bulunmadığı bir dünyada yaşıyor olduğu hissine kapılır. Oysa gerçekte durum hiç de böyle değildir: kendisine düzensizlik gibi gelen her şeyi düzenleyen birileri vardır; ama bu düzenleme odakları kendisinden o kadar kopuk, bunların düzenledikleri alan üzerinde kendisinin de şu ya da bu ölçüde müdahalede bulunması o denli olanaksız, düzensizlik izlenimi veren münferit olgular arasındaki iç bütünlüğü sağlayan ortak mekanizmanın işleyişi, kendisi için o denli nüfuz edilmezdir; ki çıplak gözle, yani herhangi bir teorik çerçevenin aracılığı olmaksızın bakıldığında, gerçekten de her şey ortalıkta, hiçbir ortak rüzgârın belirleyiciliği olmaksızın ortalıkta oraya buraya uçuşuyor, savruluyor, birbiriyle çarpışıyor, bir havalanıyor, bir düşüyor, tam düşer gibiyken uçup, tam sola inmişken de sağın sağına fırlar vb... gibidir: ne olup biteni anlamak, ne de bu ortamda kendine yol çizmek için, hiçbir nirengi noktası, hiçbir ölçüt-birim yoktur, daha doğrusu yok gibidir. Burada bir benzetme yaparsak, toplumsal kaostan bahseden insanın durumu, aslında önceleri milyonlarca yıl aşağı akmaya alışmış, sonra bir gün barajın bendine rastlayıp, mutlaka akılmayabileceğini de gördükten sonra, hidrolik türbinin kanatlarına çarpa çarpa da olsa hâlâ

akabildiğine şahit olarak içi biraz rahatlamış, şehirde kullanılmak üzere yüksek depolara pompalandığında ise iyiden iyiye şaşırıp özgürce bir daha akabilmekten tam ümidini kesmişken bir süre sonra kendisini önce güzel bir kadının küvetinde, ama hemen akabinde de kanalizasyon şebekesinin pisliği içinde bulan suyun durumuna benzemektedir.

Söz konusu suyun macerası gerçekten de kaotiktir, ama kendisi açısından; yoksa gerçekte ortada kaos falan değil, suyu kullanan her kim ise, işte onun açısından fevkalâde rasyonel bir mekanizma ve de suyun, kendi terçihlerini ortaya koyup kendi kurallarını dayatmadığı, diyelim barajdan akmam, depoya girmem ya da küveti terk etmem demediği sürece, kendisi açısından hep ve tümüyle kaotik kalması mukadder (suyu kullanmak üzere bu mekanizmayı kurmuş ve işletiyor olan insan içinse tam tamına düzenli) bir işleyiş vardır.

Burada şunu diyebiliriz ki, toplumsal kaos, ancak ve ancak insanın kendisinin de tâbi olduğu toplumsal düzenlilik üzerinde hiçbir belirleyiciliğe, müdahale hak ve gücüne sahip olmaması ölçüsünde ortaya çıkan bir izlenimdir. Ama bu husus, söz konusu izlenimin ortaya çıkması için yeterli değil, sadece bir ön koşuldur. Zira insanın belirli bir toplumsal gerçeklik üzerinde hiçbir belirleyiciliğe, müdahale hak ya da gücüne sahip olmadığı, tümüyle tâbi konumunda bulunduğu halde, söz konusu insan bu gerçekliği mutlaka ve mutlaka kaotik olarak görecek diye bir şey yoktur: Eski Roma'daki köle için, içinde yaşadığı toplum hiç de kaotik değil, tam tersine fevkalâde düzenli, yani kuralları ve nasıl işlediği, kendisine kimlerin ne adına hükmettiği apaçık olan bir toplumdu.

Toplumsal kaos, toplumun, kendisinin biçimlenmesinde söz hakkı bulunmayanlar açısından bakıldığında ortaya çıkan bir görüntü olup, bu görüntünün yaygınlığı ile siyasal katılım olanakları arasında ters orantılı bir ilişki var, yani böyle bir görüntü ancak ve ancak toplumda yürürlükte olan rejimin anti-demokratikliği ölçüsünde varlık ve yaygınlık kazanır diyebilirsek de, toplumsal kaos izleniminin varlık kazanması için esas önemli olan, topluma hükmedenlerin, yani topluma egemen olan düzenliliği belirleyip ayakta tutanların, kendi egemen konumlarını dayandırmak üzere açık açık ortaya koyabilecekleri hiçbir meşrûluk temeline sahip olmamaları durumudur. Yani toplumda alttan bakıldığında kaotikmiş, hiçbir düzenliliği yokmuş gibi görünen işleyiş tarzını düzenleyenler, fevkalâde anti-demokratik olmalarının ötesinde, ne 'kılıcının hakkıyla sizleri yönetiyorum' diyecek kadar güçlüdürler, ne de üzerinde hükümran oldukları insanların da kabul ettiği ortak değerleri temsil ya da bu insanların bir ölçüde de olsa paylaşabileceği ortak çıkarlar adına hareket ediyorlardır.

Başka bir ifadeyle, bu toplumda hüküm sürenler, kendi hükümranlıklarını şu ya da bu ölçüde haklı/meşrû gösterip hükmedilenlerin de yine aynı ölçüde bu hükümranlığa rıza göstermelerini sağlayacak herhangi bir ideolojik hegemonya kurabilmiş değillerdir; ya da hegemonyaları herhangi bir konsensüs'e dayanıyor değildir ve işte tam tamına bu yüzden de kendi egemenliklerine tekabül eden iktidar yapısı, ya tümüyle anti-demokratik bir yapı olacaktır ya da tümüyle yıkılıp gidecektir: sıfır konsensüs durumunda, üstelik 'kılıç' veya 'fetih' hakkına da dayanmaksızın, yani açıktan açığa işgalci bir güç konumunda olduğunu da ortaya koymaksızın

ve bu sayede bir iç-savaş (yabancı dildeki ve bizce çok daha uygun olan tabiriyle bir sivil savaş, yani devlet savaşlarına göre ipleri çok daha büyük ölçüde halkın elinde bulunan bir savaş) ihtimalini de en aza indirerek hükümranlığını sürdürebilmenin sihirli formülüdür 'toplumsal kaos'; tabiî ideolojik işleve sahip bir lafız olarak. Yoksa, ta en baştan beri söyleyip temellendirdiğimiz gibi, aslında böyle bir kaos ontolojik olarak varolması imkansız bir durum olup, burada söz konusu olan, sömürülüp hükmedilenler, daha doğrusu sömürülmek üzere hükmedilenler tarafından bakıldığında, sanki her şey insan tarafından denetlenmesi, dolayısıyla sorumlularının da yine insanlar arasında bulunup etkisiz kılınması bir yana, insan zihni tarafından nüfuz edilip açıklanması dahi kesinlikle mümkün olmayan bir düzensizlik içinde cereyan ediyormuş görüntüsü verecek olan bir kozmos'tur.

Böylesi bir kozmos'u ayakta tutmanın en vazgeçilmez, dolayısıyla da en sürekli ve yaygın yolu, egemen güçlerin denetimindeki bir aygıt olarak devletin, gerçek sahiplerinin kim olduğu açıkça belli olmasın da kaos görünümü katmerlensin diye kendi resmî organları dışındaki ajanları vasıtasıyla kendi halkına karşı terör uygulaması ise, böyle bir kozmos'un ayakta tutulduğu ölçüde/sürece yol açması neredeyse kaçınılmaz olan sonucu da, insanların adeta bir kaosmuş gibi gördükleri toplumsal gerçeklik çerçevesinde (tabiî öyle gördükleri ölçüde/sürece) bulmaktan ümitlerini kestikleri 'tutunacak dal'ı genellikle beşer-dışı bir yerlerde aramaya, tercihen de beşer-üstü'nden uzatılma iddiasındaki iplere sarılmaya yönelmeleridir.

İşte ancak bu husus dikkate alındığındadır ki, Türkiye'de bugün bir yandan devlet, hem en kirlisinden bir savaşı tırmandırıp, hem de sanki devlet adına yapılan işlerden ve de bu işlerin yapılış biçiminden ayrı, bunların dışında bir devlet varmış gibi 'devlete sızmış çeteler' edebiyatı aracılığıyla rejim aklanmaya çalışılırken, diğer yandan da en fazla sömürülen/hükmedilenlerinden başlamak üzere kitleler arasında, ya beşer-altı (ırk, cinsiyet) ve/veya bireysel katma beşerîlik payı sıfır düzeyinde bulunan (etnik, mezhepsel köken, aşiretsel mensubiyet) özellikler ya da beşer-üstü'den çizilmişlik iddiasındaki yollar (tarikatlar, mistik cemaatler) çerçevesinde toplaşma eğilimlerinin büyük bir hızla güçleniyor olmasının, kesinlikle bir tesadüf ya da kaotik tezahürler olmadığı açıklık kazanır...

Kaos mu, Kozmos mu,
Asosyoloji Dergisi, Sayı:1, Nisan 1997

Ancak esas vahim olanı, Aylı'ların kendimizden üstün olduğuna şu ya da bu sebeple bir kere inanmış isek, kendi gördüğümüz/yaşadığımız/bildiğimiz Ay ve Güneş tutulmalarının birer hayal ve kendi geriliğimizin kanıtı; evrensel doğrunun ise, sadece ve sadece Dünya tutulması olduğunu kabul etmemizdir.

Başka terimlerle söylersek, herkesin kendi bulunduğu/baktığı yerden gördüklerinin, yani amiyane bilgilerin toplamının bizi bilimsel bilgiye götürmeyeceği açıktır, ama bu epistemolojiye ilişkin bir hususturur; ancak herkesin baktığı yerden gördükleri temelinde yapılan enformasyon alış verişinin, eşitler arasında değil de, aralarında egemenlik ilişkisi, birinin diğeri üzerinde hegemonyası bulunan partnerler arasındaki bir alış veriş olması ölçüsünde, üstün konumda bulunanın, ast konumundakinin

bildiklerinden hiç de daha bilimsel olmayan amiyane bilgilerinin, evrensel geçerliliğe sahip hakikatlermiş gibi kabul edilmesi söz konusu olacaktır -*ki, böyle bir olasılığın en yoğun biçimde ortaya çıkacağı ortam, yabancı dille yüksek öğretim, özellikle de sosyal/beşeri bilimler öğretimi olacaktır.*

(...) bu (son) söylediklerimize, suçlayıcı bir edayla 'yoksa sen, yabancı dil öğrenilmesine karşı mısın?' diye karşılık verip, bizden 'tabiî ki değilim' cevabını aldıktan sonra, tartışmayı kendi galibiyetleriyle sona erdirecek nihaî golü atıyor olma inancı içinde 'peki, öyleyse bu yabancı dili başka nasıl öğreteceğiz ki!' diyecek çok sayıda şapşalo-şizoitler de olacaktır ki, işte tam tamına burada, 'şecaat arz edeyim derken sirkatin söyleyen merd-i kıptî'yle karşı karşıyayızdır: yabancı dille yüksek öğretimi, yabancı dil öğretmenin aracı hem de en vazgeçilmez, neredeyse yegâne aracı olarak görüp savunan kişi, aslında söz konusu yüksek öğretimin, yani esas olarak bilim öğretimi/üretimi olarak gerçekleşmesi gereken (varlığı ve toplumun kaynaklarının kendisine ayrılması ancak böyle olduğu takdirde meşrûluk kazanabilecek olan) ve insanın yaptığı işler arasında dile en fazla/en fazla dile muhtaç olduğu süreç niteliğini taşıyan bir öğretimin gerçekte bilinmeyen bir dille yapılmakta, tabiî aslında yapılırmış gibi yapılıp yapılmamakta olduğunu hem itiraf etmiş, hem de böyle bir şeyi savunuyor durumuna düşmüş olmaktadır; zira ancak bilinmeyen bir şeyin öğrenilmesi/öğretilmesi söz konusu olabilir ve de yabancı dille yüksek öğretim yabancı dilin öğrenilmesini sağlar/sağlıyor deniyorsa, söz konusu öğretim dili, henüz daha biliniyor olmayan bir dildir de demektir...

Dil Vesilesiyle
Düşünen Siyaset, Sayı: 11, 2000

(...) (Yabancı dille yüksek öğretimde) Hoca ders değil, kitap verecektir. Burada kitap, esas olarak kitap vermek için değil, yabancı dilde veremediği dersin yerine bir şeyler verebilmek için verildiğine göre, önemli olan kitabın yabancı dilde olması olacaktır: yabancı dilde olma ölçütü, kitabın kitaplığının önüne geçmiştir. Bu maskaralığa bulaşan hoca, hâlâ istifa etmemişse, hocalığını artık yabancı dilde kaynak avcılığı şeklinde sürdürmek zorundadır.

Bilim bizatihi keşifken, bizim maskara, bilimi keşfetme peşine düşmüş; keşiflerin kâşifliğine soyunmuştur ve de tabiî hangi yabancı dilde 'ders veriyor'(!) ise, işte sadece o dilde kaydedilmiş keşiflerin kâşifliğine.

Bu dinamik doğrultusunda üniversite, artık tek yönlü bir kargo servisinden başka bir şey değil; üniversitesi böyle olan bir ülkenin 'bilim adamı' da artık bir bilim öznesi olmayıp, basit bir bilimsel enformasyon hamilidir...

(...) Bu durum dikkate alındığında, enformasyon hamilliğine indirgenmişliği ölçüsünde 'bilim adamı', artık basit bir aktarmacı, üstelik bunu utanmadan yapıp, her ne yazıyor ya da söylüyorsa, onu sadece ve sadece başkalarının yazıp söylediklerine dayanarak temellendiren, tabiî böyle bir anlayış çerçevesinde de, ne kadar çok sayıda referans notu veriyorsa kendisini o kadar bilimsel sayan, bununla iftihar eden, bu yolda rekortmenliğe soyunan bir aktarmacı. Bu eğilimin genellik kazanması ölçüsünde, artık ortada ne bilim kalacaktır, ne de o toplumda bir bilim dilinin oluşması olanağı...

Osmanlı döneminde de yabancı dille yüksek öğretim yapıldığı olmuştur. Örneğin ilk tıp fakültesi kurulduğunda, öğretim dili Fransızca'dır. Ancak bu sadece bir süre içindir; tedrisatın yabancı dille yapılması kendi başına bir amaç, güdülen

nihaî hedef değil; tam tersine Türkçe ders verebilecek hocalar yetiştiği anda ve ölçüde terk edilmesi peşinen öngörülmüş, dolayısıyla da sadece muvakkaten benimsenmiş bir zarurettir. O güne kadar şifa evlerindeki usta-çırak ilişkisi dışında herhangi bir tıp eğitimi ve öğretimi yapılmış olmayan bir ülkede, ne herhangi bir yazılı kaynak, ne de yeterli hoca bulunuyor olmayıp, ders verenlerin hemen tümüyle yabancı, bunların da çok büyük ölçüde fransız veya frankofon (fransızdilli) olmasından doğan bu uygulama ta başından itibaren geçici olarak görülmüş ve gerçekten de türk ve türkofon hocaların yetişmesi ölçüsünde terkedilmiştir.

Türk ve/veya türkofonların yine türk ve/veya türkofonlara yabancı dilde yüksek öğretim yaptır(-ama-)malarını ideal bir model olarak benimseyip, bunu hukuksal bir statüye oturtarak kurumsallaştırma şerefi ise, Osmanlıya ve zaten önemli ölçüde türk kökenli olmadığı gibi türk milliyetçisi de olmayan kozmopolit Osmanlı münevverlerine değil, NATO'lu, NATO'cu ve de Gladio'lu Türkiye'nin banisi ve milliyetçi/muhafazakâr/mukaddesatçıların Amerikan lisesi mamulü 'büyük şehit'i Adnan Menderes'in başında bulunduğu 'türk' hükümetine nasip olacaktır: ODTÜ 1956'da kurulur ve bu tatlı/cici üniversite, Osmanlı'nın ilk tıp fakültesinin tersine, öğretimini vereceği disiplinler konusunda büyük ölçüde Türkçe kaynakların, ancak daha da önemlisi çok sayıda yetişmiş ve gerçekten iyi yetişmiş türk/türkofon hocanın bulunduğu bir ortamda kurulur; yabancı dilde tedrisat yapması geçici bir zorunluluk değil, kalıcı ve mükemmel bir idealin ilk örneğidir; türk/türkofon hocalar yine türk ve/veya türkofon öğrencilerine türk yüksek öğretimi olarak yabancı dilde ders ver(-eme-)mek üzere gavurofonlaştırılırken; üniversite de,

hepsi başka bir yerlerde, başka birileri tarafından ve de ister istemez daha önceden doldurulmuş plakları çalan bir gramofon durumuna indirgenmiş olacaktır; tabiî tercihen 'His Master's Voice (Sahibinin/Efendisinin Sesi)' marka... Ama yine de 'kahrolsun PKK!'; hani şu 'yabancı maşası, türk düşmanı, bölücü' bir örgüt vardı ya, işte o...

Bilim ve Yabancı Dil Öğretimi Açısından Yabancı Dille Yüksek Öğretim
Simya, Sayı: 3, Şubat 1997

(...) "Üs yok tesis var" sahtekârlığı çerçevesinde devletin topraklarının bir bölümünün fiilen Amerikalıların kontrolü alında bulunduğu, üstelik bu durumun değil de, durumun bu olduğunu dile getirmenin vatana ihanet addedilip cezalandırıldığı; ne anayasa ne de Meclis, kendisini hiçbir şeyle bağlı görmeyen darbelerin bile adeta şahadet getirir gibi 'Nato'ya ve Cento'ya bağlıyız' yeminiyle ilan edildiği ya da doğrudan doğruya Amerikalıların 'bizim çocuklar/oğlanlar...' olarak gördüklerince yapıldığı bir yerde, yabancı dille yüksek öğretim derken kastedilenin, aslında İngilizce yüksek öğretim olduğu ve İngilizce'nin de herhangi bir yabancı dil değil; fakat Amerikalıların -da- dili olduğunu dikkate alırsak, şu da ortaya çıkar ki, sömürge Cezayirlisi için Fransızca ne idiyse, bugün bizler için de İngilizce hemen hemen odur; tabiî şu farkla ki, Fransızca yüzlerce yıllık örgütlü ve bilinçli sistematizasyon çabalarının sonucu olarak rasyonel yapılar çerçevesinde bütünlük arzeden bir dil, dolayısıyla da teorik içerikli kavramların ağır bastığı bir iletişim açısından ayrıcalıklı bir araç niteliği taşırken; İngilizce, kurallı türetimlerden çok deyim-tabir ağırlıklı ve bununla bağlantılı olarak da adlandırılıp ifade edilecek olanın insan tarafından zihinsel olarak temellük edilmesine tekabül etmekten ziyade, münferit nesne ya da durumla-

rın insan üzerinde bıraktığı izlenimi, yarattığı etkiyi ön plana çıkartma eğilimi taşıyan, dolayısıyla da doğrudan duyumlananın ötesine geçme konusunda hiç de teşvik/yardım edici olmayan bir dildir...

Dil Vesilesiyle
Düşünen Siyaset, Sayı: 11, 2000.

Enformasyon alış verişi, aralarında egemenlik ilişkisi bulunan partnerler arasındaki bir alış veriş olduğu ölçüde, hegemonya altındakinin, 'daha doğru olana, en doğru olana ulaşıyorum, artık onu benimsiyorum' derken, aslında değil evrenseli yakalamak, en basit anlamıyla sağduyusunu bile yitiriyor olması demektir ve bu durumdaki bir insanın da, iç-güdüsünü yitirmiş bir hayvandan, diyelim nerede/ne zaman/ne için/ne şekilde anıracağını bilemeyen ya da anırmayı tümden beceremez hale gelmiş bir eşekten hiçbir farkı yoktur; zira sağduyu, insanın hayatta yol alır, yani hayatını idame ettirirken, nerede bulunup hangi istikamete gittiğini tespit ve tayin etmede kendilerine dayanacağı nirengi noktalarının bilgisidir ve her nirengi noktası, tanımı gereği, kime nirengi noktalığı ediyorsa, işte onun bulunduğu yerden (de) görünenler arasından seçilmek zorunda olan bir noktadır; başka bir ifadeyle, eğer insan, kendi yolunu kendisi çizip kendisi olarak yol alabilen, yani hecir altında bulunmayan bir varlık olacaksa, kendi nirengi noktalarını da, ister istemez kendi bulunduğu yerden görülebilenler arasından seçmek zorundadır. Bu noktada, tabiî şunu da belirtmeliyiz ki, sadece kendi bulunduğu yerden bakıldığında görülebilenleri geçerli sayan bir insanın, türsel belirlenmişliğinin dışına çıkamayan herhangi bir hayvandan farkı yoktur; ama kendi belirlenmişliğinin ötesine geçmenin yolu da, başkalarının belirlenmişliğini model olarak almak hiç mi hiç değildir; ya da diyelim kedi olmak ken-

di içinde bir erdem değildir; ama miyavlamak yerine havlamaya çabalayıp, tabiî onu da beceremeyen bir kedi, artık kedi bile değildir.

(...) Her yabancı dil, mutlaka ve mutlaka birilerinin anadilidir -bildiğim kadarıyla ve günümüz itibariyle bir tek Latince hariç. İnsan için anadilini konuşmak ise, aynen bir eşeğin anırması ya da bir kedinin miyavlaması, bir bitkinin ışık/güneş yönünde büyümesi ya da sonbahar gelince sararması kadar doğal, doğallığı ölçüsünde de (dışarıdan bakıldığında sanki bir şey yapılıyormuş izlenimi veriyor olsa da), aslında söz konusu bireyin (insan, hayvan ya da bitki tekinin) 'olmak'ına tekabül eder. Oysa insanı diğer canlı türlerinden farklı kılan şey, kendisine kendi dışından verili olan 'olmak'ının basit bir fonksiyonu olmanın ötesine geçmesi, yani 'olmak'ı çerçevesinde kendi öncesinden/dışından belirlenmiş, yapılması zorunlu kılınmış olanların dışında bir şeyler yapmış/yapıyor olmasıdır. Kısacası hayvan, 'olmak'ından ibaret kaldığı için hayvan kalırken insan, 'yapmak'ıyla insan olmuştur. İşte tam bu noktada artık şunu söyleyebiliriz ki, birilerinin 'olmak'ına tekabül eden bir şeyi, yani onların anadilini öğrenip kullanmayı kendi yapacaklarımızın en üstüne oturttuğumuz ölçüde; ya da başka bir ifadeyle, kendi dışımızdaki birilerinin kendi varlıksal bir fonksiyonunu başlı başına bir iş, hem de en önemli ya da çok önemli bir iş olarak görüp gerçekleştirir hale geldiğimiz, gerçekleştirmeye sarıldığımız ölçüde, aslında sadece insana özgü, daha doğrusu sadece insan için olanaklı olan bir şeyi, yani özne olma şansını da kendi ellerimizle yok etmiş oluruz; zira özne, bir iş'i yapmakla olunur, yoksa bir fonksiyonu yerine getirmekle, bir fonksiyonu iş edinmekle değil.

'Olunan şey'e göre yapmak'ın ve/ya da bir 'şey olmak' için yapmak'ın ağır basması/genellik kazanması ölçüsünde, tarihin başından beri de hep böyle yapmış olsalardı, doğal verileri ne ise salt onun doğrultusunda, yani doğal belirlenmişlikleri çerçevesinde davranıp doğal düzenliliğin değişmezliği içinde kendi kendilerinin basit yeniden üretimiyle yetinen bir canlı kategorisi olmanın ötesine geçememiş olacak, dolayısıyla bugün insan kılığında karşımıza çıkıyor olması, doğrudan doğruya, tarihin başında değil de, şans eseri tarihsel zamanlar içinde doğmuş olmasının fonksiyonu olan bir 'insan' tipiyle karşı karşıyayız demektir. Burada, artık insanlar yine bir sürü bir şeyler yapmaktadırlar, ama yaptıkları 'iş' değildir, daha doğrusu yapılanın 'iş' olup olmaması önemli olmadığı gibi, 'iş'in ve 'iş'in ürünü durumundaki 'eser'in ölçüt olması da söz konusu değildir. Somutlaştıralım: örneğin, Fransız sömürgesiyken Cezayir'de, diyelim iki kundura tamircisi; her ikisi de eşit derecede zanaatkâr, mahir; ama biri Fransızca biliyor, diğeriyse bilmiyor; Fransızca bileni bilmeyenine göre hem daha çok para kazanacak, hem de hastaneden karakola, vergi dairesinden çocuğunun okuluna her yerde işini daha kolay halledebilecek, daha iyi hizmet/muamele görecek, kısacası daha iyi yaşayacaktır ve de bu üstünlüğü/avantajı hiç de diğer meslektaşına göre daha iyi bir usta olmasından, yani 'iş'ini daha iyi yapmasından/yaptığı 'iş'in daha iyi olmasından kaynaklanıyor değildir.

Burada, artık anaların babaların çocuklarına öğütleyecekleri, 'iş'ini iyi öğren/yap, bir 'iş' öğren değil, 'Fransızca öğren' olacaktır; hiç kimse açıktan öğütlemese, söylemese dahi herkesin 'kendiliğinden' yöneleceği, ön plana alacağı, öncelik tanıyacağı şey bir 'iş' yapmak, o 'iş'i iyi öğrenip iyi yap-

mak değil, egemenin lisanını öğrenmek olacaktır ki bu aynı zamanda egemenin egemenliğinin yeniden üretimini gerçekleştirmek de olacaktır, tabiî yine 'kendiliğinden!...'.

Buradaki 'kendiliğinden'likin hiç de bile kendiliğinden biçimlenmediği, belirlenmediği, tam tersine toplumdaki farklı güçler arasındaki hiyerarşinin bir ürünü olduğu, dolayısıyla da egemenlik ilişkilerine tekabül ettiği açıktır. Bu açıklık, başka bir şeye de daha bir açıklık getirir ki, o da başta sosyoloji olmak üzere, bütün sosyal bilimleri 'davranış bilimleri' olarak görüp toplumsal gerçekliği birey ve grup davranışlarından kalkarak -hem de gerçekçilik/nesnellik adına ve de bilimi felsefî tercih/mülahazalardan ve de ideolojik çarpıtmalardan arındırma iddiasıyla- açıklamaya kalktınız mıydı, doğrudan duyumlanıp algılanabilir olsaydı sosyoloji diye bir bilimin varlığına da gerek kalmayacak olan 'toplumsal yapı'yı es geçerken, bir yandan söz konusu yapıya tekabül eden düzenliliğe tabiattaki düzenliliğe mümasil bir aşkınlık tanımış, tabiî bu arada da bu yapının kendisine tekabül ettiği güç dengesindeki egemen unsurların egemenliğini beşer-üstü bir veri konumuna yerleştirip meşrûlaştırmış, bu suretle de dokunulmaz ve kalıcı kılmaya hizmet etmiş, kısacası ve açıkçası kula kulluğun aşağılık bir hizmetkarı olmayı üstlenmiş olacağınızdır; üstelik de bilim adına/bilim adamı kisvesi altında.

Davranış bilimi dediniz miydi, kültüre de ister istemez öznelik atfedecek, bu suretle de birbirleriyle çatışanların kültürler olduğunu söylerken, galibi de mağlubu da gayri-şahsi kılıp, işin temelindeki topu, tüfeği ve bunların tetiğini çeken/çektirten katil ve zalimleri, katl ve zulüm kendi varlıklarını sürdürmenin vazgeçilmez birer fonksiyonu durumunda

bulunan toplumsal sınıfları/zümreleri/grupları problematik dışına, dolayısıyla da sorgulanabilirlik ötesine itelemiş olacaksınızdır; zira her şeyin davranışla başlayıp davranışla bitirildiği bir yerde davranışı belirleyen kültür, kültürü belirleyen ise yaygınlık, genellik ve tekrarlanırlık gösteren davranış modelleridir ki, böylelikle davranış kültüre, kültür de davranışa indirgenir ve -kültürün içeriğini oluşturan davranışları gösteren bireyi, hiçbir belirlenmişlik payı taşımayan, yani Tanrı niteliğine sahip, dolayısıyla da her şeye muktedir mutlak bir özne olarak göstermenin olanaksızlığı/kabul edilemezliği ölçüsünde de- bütün belirleyicilik kültüre atfedilmiş olur -zımnen ya da açıkça-; ancak eve alınmış kedinin çişini oraya buraya değil de belirli bir yere yapmasını, bunu sağlamak üzere sahibi/yetiştiricisi tarafından ne denli baskıya, ödüllendirme ve cezalandırmalara maruz kaldığını, dolayısıyla böyle bir davranış modeli uyarınca davranıyor olmasında söz konusu sahip/yetiştiricinin belirleyicilik payını, dolayısıyla kedi üzerindeki egemenliğini göz ardı edip her şeyi 'ev kedisi kültürü'yle açıklayacak olan birisininkinden daha bilimsel olmayan bir yaklaşım çerçevesinde...

Dil Vesilesiyle,
Düşünen Siyaset, Sayı: 11, 2000.

"...Cumhuriyet, asker ağırlıklı bir bürokrasi tarafından kurulup biçimlendirilmiştir. Bu bürokrasi, bir şeylere rağmen varolmuş, devrimci bir saf veya süreçten gelmiş değil, doğrudan doğruya Osmanlı'nın bürokrasisidir. Büro'sunu da kratos'unu da Osmanlı'dan, Osmanlı olarak almıştır. Cumhuriyet söz konusu bürokrasinin kaynağı değil, zaten mevcut olan bir gücü meşrulaştırmanın yolu/aracı durumundadır...

...Bu arada 'vatandaş'ın da, farklı insanların farklı kimliklerini eşit haklarla donatıp eşit derecede güvence altına alan hukuksal bir statü olmaktan çıkıp, bizatihi bir kimlik ve kendisine hayat hakkı tanınan yegane kimlik olarak tanımlanması: insanların takacakları serpuştan dindarlık derecelerine, giyecekleri kıyafet ve de giyinemeyecekleri renklerden atacakları gazelin diline, dinleyecekleri müzikten kimlerden olduklarının bilincine vb..., bütün ölçütleri devlet tarafından belirlenmiş ısmarlama bir kavim, bir devlet kavmidir"...

Elinizdeki kitapta Kadir Cangızbay, Osmanlı-Cumhuriyet sürekliliğinin yanı sıra devlet-halk katları arasındaki uçurumun derinliğini ve Osmanlı'dan devralınan çarpıklıkların, Cumhuriyet'le birlikte iyice derinleşen devlet-hukuk/vatandaş/din, zorlama modernleşme, toplumu köklerinden koparma vb... gibi günümüz Türkiye'si gündeminde yoğun olarak tartışılan konularda "sosyolog"ça bir yaklaşımla önemli tahlil örneklerinin yanı sıra yol açıcı-ses getirici bir çalışmaya imza atmış oluyor.

ISBN 978-975-8383-24-8